

การสะท้อนภาพสังคมไทยจากเรื่องสั้นร่วมสมัย

จาก *Portrayal of Thai Society in Contemporary Short Stories*

การศึกษาวិเคราะห์เรื่องสั้นร่วมสมัย จากโลกหนังสือทั้ง 4 ชุดในบทนี้ จะเป็นการศึกษาวิเคราะห์ในด้านเนื้อหา (content) ของเรื่อง โดยมุ่งศึกษาภาพสะท้อนสังคมไทยในด้านต่างๆที่ปรากฏอยู่ในเรื่องสั้นเหล่านี้ ทั้งนี้เพราะจากการศึกษาเนื้อหาของเรื่องสั้นดังกล่าวพบว่า มีลักษณะร่วมที่สำคัญประการหนึ่งคือ เป็นเรื่องสั้นที่เขียนในแนว "ดีจะดังค้ม" (social realism) เป็นส่วนใหญ่

สุชาติ สวัสดิ์ศรี ให้ความหมายของวรรณกรรมแนวดีจะดังค้มว่า หมายถึงงานเขียนประเภทบันเทิงคดีที่มีรูปแบบการเขียนที่มีลักษณะเหมือนจริง หรือสมจริง และมุ่งแสดงความเป็นจริง (reality) ของสังคม โดยมีเนื้อหาที่แสดงหรือสะท้อนสภาพและปัญหาต่างๆในสังคม ซึ่งในบางครั้งอาจครอบคลุมไปถึง การแสดงข้อคิดเห็นเชิงวิพากษ์วิจารณ์และเสนอแนะทางออกด้วย (สุชาติ สวัสดิ์ศรี 2524 : 106 - 107)

ศรีศิลป์ บุญขจร กล่าวว่า วรรณกรรมคือกระจกเงาสะท้อนภาพสังคม การสะท้อนนั้น ไม่ใช่เป็นการสะท้อนอย่างบันทึกเหตุการณ์ทำนองเอกสารประวัติศาสตร์ แต่เป็นการสะท้อนประสบการณ์ของผู้เขียนและเหตุการณ์ส่วนหนึ่งของสังคม (ศรีศิลป์ บุญขจร 2523 : 7 - 8) จึงสรุปได้ว่า วรรณกรรมย่อมมีความจริงทางสังคมแฝงอยู่ด้วยเสมอ เนื้อหาของโลกหนังสือ ~~ฉบับเรื่องสั้นทั้ง 4 ชุดนั้น~~ ^{ทั้งฉบับที่ 1, 2, 3, 4} โดยส่วนรวมจะสะท้อนปัญหาและสภาพสังคม ดังนั้น การศึกษาภาพสะท้อนสังคมไทยจากเรื่องสั้นทั้งหมดนี้ จึงมีความสอดคล้องกับเนื้อเรื่องเป็นอย่างดี

รายละเอียดในการศึกษาวิเคราะห์ของบทนี้ จะกำหนดแบ่งเป็น 2 ตอนคือ
ตอนแรก เป็นการจัดองค์ประกอบของเรื่องสั้นทั้งหมด โดยพิจารณาจากลักษณะของเนื้อหา เพื่อศึกษาพิจารณาแนวการสะท้อนภาพสังคมที่ปรากฏในเรื่องสั้นทั้งหมดเหล่านี้

ว่ามีแนวการเขียนหรือการสะท้อนภาพสังคมในทำนองใด

ตอนที่สอง เป็นการวิเคราะห์ว่าเรื่องสั้นเหล่านี้เสนอภาพสะท้อนสังคมไทยในแง่มุมใด บัญชีใด หรือมีการวิพากษ์วิจารณ์สังคมอย่างไรบ้าง

ตอนที่ 1 แนวการสะท้อนภาพสังคมไทยจากเรื่องสั้นร่วมสมัย

ไพลิน รุ่งรัตน์ แบ่งลักษณะการสะท้อนภาพของงานวรรณกรรมประเภทเรื่องสั้นเป็น 3 ลักษณะคือ (ไพลิน รุ่งรัตน์ 2523 : 20 - 29)

1. แบบสนองอารมณ์หรือแบบดอกไม้ คือวรรณกรรมที่มุ่งให้ความพึงใจแก่ผู้อ่าน แบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ

1.1 แบบดอกไม้หอม เป็นวรรณกรรมที่สร้างอารมณ์พึงใจทุกด้าน แต่ไม่เป็นพิษเป็นภัยต่อผู้อ่าน เช่น ชุคชาวเขื่อน ของ มั่นนียา

1.2 แบบดอกไม้พิษ วรรณกรรมชนิดนี้สร้างอารมณ์พึงใจเช่นกัน แต่จะมอมเมาผู้อ่านไปในทางที่ไม่ดี เช่น เรื่องเกี่ยวกับเพศที่ยั่วยุให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกทางเพศ

2. แบบสะท้อนภาพหรือแบบกระจกเงา คืองานวรรณกรรมที่เน้นไปในทางการสะท้อนภาพสังคมที่เป็นจริง แบ่งเป็น

2.1 แบบกระจกเงาคนชั้นสูง เช่น สี่แผ่นดิน ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สายใจ ของ หมยงค์ ไพทนาย และเลื่อมสลับลาย ของ กฤษณา อโศกสิน

2.2 แบบกระจกเงาคนชั้นกลาง เช่น นี้นแหละโลก ของดอกไม้สด เรือนมนุษย์ และตะวันตกดิน ของ กฤษณา อโศกสิน

2.3 แบบกระจกเงาคนผู้ไขว่แรงงาน เช่น เทยื่อ ของ สดภาพ ศรีดีจัจจ ผู้อพยพ ของ มานพ จนอมศรี

3. แบบชี้นำหรือแบบโคมไฟ คืองานวรรณกรรมที่มีลักษณะชี้นำแนวความคิดให้แก่ผู้อ่าน แบ่งเป็น

3.1 การขึ้นอย่างมีเป้าหมายทางการเมือง

3.2 ลักษณะชีวิตทั่วไป

จากการจัดประเภทวรรณกรรมของ ไพสิน รุ่งรัตน์ ดังกล่าว พอจะนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาภาพสะท้อนสังคมไทยจากเรื่องสั้นรวมสมัย โดยแบ่งได้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. กลุ่มสะท้อนภาพสังคม
2. กลุ่มแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์สังคม
3. กลุ่มแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์สังคมและเสนอแนะทางकरแก้ไข้ปัญหา

กลุ่มสะท้อนภาพสังคม

จากการศึกษาเรื่องสั้นทั้งหมด ๑๐ เรื่อง พบว่ามีเรื่องสั้นที่เสนอเนื้อหาในแนวสะท้อนภาพสังคมถึง 4-6 เรื่อง ได้แก่เรื่องต่อไปนี้

วันเวลาที่ผ่านไปโดย	ของ สายไท
คืนที่คิดถึงพ่อ	ของ แม่วัดดา
คนสร้างตึก	ของ เกรียง ธรรมกร
วันรับแผนกระดาษ	ของ บ.ส.จ.น.
ชาวเจ้าปฏิบัติธรรม	ของ วรพจน์ กิตติภัทรกุล
คืนที่ยังไม่สิ้นสุด	ของ วรพจน์ ประพนธ์พันธ์
เจ้าที่	ของ มาลา คำจันทร์
ฆาตกรรมเย็น	ของ ศรีโพสพ
วันเวลาของสายทอง	ของ สมศักดิ์ วงศ์รัฐา
เรา-เหลาลูกหลานคนจน	ของ คมสัน พงษ์สุธรรม
กำไลคอ	ของ ส้ารวม สิงห์

ความในใจของเจ้าปาง	ของ	วรพล	สุทินันท์
หยดหนึ่งในชนบท	ของ	คมสัน	พงษ์สุธรรม
ไม้แก่น	ของ	มธุริน	ถาวร
ภาพเหมือนที่ไม่เคยเปลี่ยน	ของ	พิชญ์	ศุภ
คำมั่นสัญญา	ของ	ปณิธาน	
เด็กผู้หญิงชื่อแดง	ของ	ชัยจำปา	
ล่องแพ	ของ	ปรารดนา	บ้านไผ่
ผืนน้ำและแผ่นดิน	ของ	ประทีป	ชุมพล
คอนทาบ	ของ	พิจิก	กันวาท
หมายเหตุจากห้องเรียน	ของ	สุรีย์พร	สัจจพันธุ์
ชยะสังคม	ของ	วิมล	ไทรนิมิต
ความภูมิใจของสม	ของ	วีร์	วรรณรินทร์
เสียงจากชนบท	ของ	ศุภลักษณ์	
ยายจำไปไหน	ของ	ประมวล	มณีโรจน์
อานาจิต	ของ	สมควร	รมเริง
นุอพบพ	ของ	มานพ	ณอมศรี
ณ... ที่ซึ่งมีแสงส่องสว่าง	ของ	สมศักดิ์	วงศ์รัฐา
เขาดูว่าเงาการเวกนั้นตายแล้ว	ของ	ศกฤต	บุญหัตถ์
ผู้แพ	ของ	ชาติ	กอบจิตติ
บุญของยาย	ของ	ศรีดาวเรือง	
ความผิดครั้งแรกของฤทธิ์	ของ	ตำรวจ	สิงห์
กระดานเรือแตก	ของ	ธงชัย	มานะสุ
เทวีจากกองชยะ	ของ	วัฒน์	ศรีเกษม
ดินย่างหัก	ของ	คมสัน	พงษ์สุธรรม

ชีวิตของเจ้าคุณ	ของ	ครุวา
คืนที่กลับมาน	ของ	อรไท
ชายชรา กับ ไม้เคียน	ของ	สมชาย บำรุงวงศ์
ความพ่ายแพ้ของนุชนะ	ของ	ชัยจำปา
มีคแลวสว่าง	ของ	ศรีคารเรื่อง
วาระสี่ขาว	ของ	ประมวล มณีโรจน์
คือชีวิตและน้ำตา	ของ	เฉลิมศักดิ์ แห่งมงาม
จากส่วนลึกของหัวใจ	ของ	วีร์ วรรณรินทร์
ความตาย	ของ	มานพ ดนอมศรี
บุตรีประทับดิน	ของ	ปรีชาพล บุญช่วย
นาทอลายทางกระรอก	ของ	จำลอง ฝั่งชลจิตร

เรื่องสั้นทั้ง 46 เรื่อง ดังรายชื่อข้างต้นนี้ เนื้อหาของแต่ละเรื่องสะท้อนภาพ

สังคมในแต่ละด้าน โดยไม่มีการวิพากษ์วิจารณ์เลย ในที่นี้จะยกตัวอย่างเรื่องสั้นที่มีเนื้อหา
สะท้อนภาพสังคมที่เด่นในด้านต่างๆ ดังนี้ *เรื่องพ่อ/แม่หวด*

เรื่อง เจ้าที ของ มาลา คำจันทร์ เนื้อเรื่องสะท้อนภาพคนไทยในชนบท

ที่ทางไกลความเจริญ ทางภาคเหนือของประเทศไทย ที่ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับภูติผีปิศาจ

เชื่อว่าการเจ็บป่วยเป็นการกระทำของภูติผี เช่น ครอบครัวของนอยยวง ซึ่งยากจน

เมื่อลูกของนอยยวงป่วยเป็นไข้ หมออายุ อนามัยตำบล มาฉีดยาให้ และบอกว่า เป็น

ไขมาเดเรี่ย ต้องฉีดยาเกือบสิบเข็มจึงจะหาย แต่นอยยวงไม่เชื่อ เพราะเพื่อนของ

นอยยวงบอกว่า ลูกนอยยวงยืมผีสาวะหันหน้าไปหาเจ้าที แล้วไม่ขอโทษ นอยยวงจึง

ไปหาคนทรงมาทำพิธีทางไสยศาสตร์ และอีกหลายวันต่อมาลูกนอยยวงจะตาย

เด็กลุกขึ้นมากินข้าว ทำให้นอยยวงดีใจถึงกับ "ทรคนึง วางจอบที่กำลังสับดินลง ยกมือ

ทวมหัวหันหน้าไปหาเจ้าที" ("เจ้าที" ใน วันเวลาที่ผ่านไป : 127 - 130)

เรื่อง กระดานเรือแตก ของ ชงชัย มานะสุ สะท้อนให้เห็นภาพของชาวบ้าน
 ในชนบทที่ยากจน ไม่มีความรู้ ถูกเจ้าหน้าที่ของรัฐคือตำรวจ ใช้อำนาจในทางที่ไม่ชอบธรรม
 กดขี่ข่มเหง จนกระทั่งครอบครัวต้องแตกแยกขาดที่พึ่ง เช่น ครอบครัวของชาม ที่ถูกจมนำ
 ไปใส่ความว่าไม่ลักเบ็ดของนางแฉ โดยสร้างพยานเท็จ สาเหตุที่จมนำใส่ความชาม เพราะ
 จมนำปลุกปล้ำเนียน เมียของชาม แล้วขอยอมความ แต่ชามไม่ตกลง จึงถูกจมนำใส่ความ
 และถูกจับไปรังสี่มทั้งที่ไม่ได้ทำความผิด ("กระดานเรือแตก" ใน เพชรน้ำงาม :
 19 - 34)

เรื่อง เสียงจากชนบท ของ ศุภดิษฐ์ สะท้อนภาพของชนบทที่ห่างไกล
 ขาดบริการทางสาธารณสุขจากรัฐ จนกระทั่งมีชาวบ้านคนหนึ่ง เคยเป็นทหารเสนารักษ์
 เมื่อปลดประจำการจึงใช้วิชาที่มีอยู่ช่วยรักษาโรคให้ชาวบ้าน แต่ก็ถูกทางการเพ่งเล็ง
 คอยหาโอกาสจับไปลงโทษ ความขอกดลาวหาวาเป็นหมอเถื่อน รัฐสร้างสุขศาลาให้หมู่บ้านนี้
 แต่ไม่มีคนไข้บริการ เพราะคนไข้ไม่ได้รับการเอาใจใส่จากแพทย์และพยาบาลประจำ
 สุขศาลา ทำให้คนไข้ตายบ่อยๆ และต่อมาเมื่อมีคนไข้ตายในความรับผิดชอบของ "หมอเถื่อน"
 ใหม่ๆที่เขาช่วยเหลือสุดความสามารถ แต่เพราะคนไข้อาการหนักเกินไป เขารับไว้รักษา
 ใหม่ๆที่รู้ว่าคนไข้ไม่มีทางรอด แต่เพื่อมนุษยธรรม เขาจึงรับตัวไว้รักษา เมื่อคนไข้ตาย
 เขาถูกทางการจับตัวไปดำเนินคดี ขอร้องให้ผู้อื่นเสียชีวิตด้วยความประมาท ผู้แต่งสะท้อน
 ให้เห็นสภาพของสุขศาลาที่ไม่มีชาวบ้านไปใช้บริการว่า

อันที่จริง ถ้าเออเราก็มีสุขศาลาไว้บำบัดทุกข์ภัยไข้เจ็บให้ชาวบ้าน แต่
 ทำไมคนจึงไม่นิยมไปที่นั่นก็ไม่รู.

คงเป็นเพราะว่า เมื่อแรกตั้งสุขศาลา ทิศมีพาเมียไปคลอดลูกที่นั่น แล้ว
 เกิดเรื่องเศร้า เมียของทิศมีตายทั้งลูกในท้อง

ทิศมีเที่ยวพูดันตลาดว่า ลูกเมียตายเพราะบนสุขศาลาไม่มีหมอ.

หรืออาจเป็นไควว่า คนไข้ที่ญาติช่วยกันหอมหัวออกมาจากป่าเพื่อพามา

รักษาที่สุซศาตา ไม่ได้รับการเหลียวแลจากเจ้าหน้าที่ที่นั่นเท่าที่ควร
ถ้าหากว่าเป็นกวางคืนยิ่งแล้วใหญ่ อย่าหวังเลยว่าจะพบเจ้าหน้าที่
ประจำอุยบนสุซศาตา

("เสียงจากชนบท" ใน คลื่นหัวเค็ง : 109)

จิก...
...

นอกจากการสะท้อนภาพชีวิตและปัญหาของชาวชนบทแล้ว เรื่องสั้นในเล่มนี้
ยังมีการสะท้อนภาพชีวิตของสังคมอันดำเค็งในเมืองบางเหมือนกันคือ เรื่อง หนูน้อยใน-
กองขยะ ของ เอกพันธ์ ทัฬหทอง เป็นการสะท้อนภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวสลัม
ในใจกลางกรุงเทพฯ เน้นให้เห็นชีวิตของเด็กยากจนในสลัมที่ไม่มีโอกาสทางการศึกษา
เพราะต้องดิ้นรนทำงานหาเงินมาช่วยครอบครัว ภาพชีวิตของเด็กในสลัม ผู้แต่งได้สะท้อน
ผ่านตัวละครที่ชื่อ กบ ไว้วา

เข่าขึ้น จนถึงตะวันตกดิน ชีวิตของกบคลุกเคล้าอยู่ที่นั่น กุญแจของเล่น
เก็บถุงพลาสติกไปขาย หาเศษเหล็ก ทองแดง อะลูมิเนียม สายไฟ จิปาถะไป
จนถึงผลไม้เสียที่เขาทิ้ง บางวันกบยังเคยไต่แอบเปิดเก็บเต็มลูก เขาเช็ด
มันกับชายเสื้อ กัดส่วนที่เน่าทิ้งไป แลวกก็เท่านั้นเอง... กบก็ได้ชื่อว่าเคยลิ้มรส
ของแอบเปิดอย่างเต็มภาคภูมิ

("หนูน้อยในกองขยะ" ใน คลื่นหัวเค็ง : 114)

เรื่อง บุญของยาย ของ ศรีดาวเรือง สะท้อนภาพความไร้น้ำใจของคนในสังคม
เมืองหลวง เป็นเรื่องของชายหนุ่มคนหนึ่งพบยายที่แก่มาก ถูกลูกชายที่ติดเหล้าหลอกเอาเงิน
ไป แล้วทิ้งแกไว้ริมถนนที่พลุกพล่านสายหนึ่ง ยายจำทางไม่ได้ กลับบ้านไม่ถูก จึงเข้าไปตาม
คนที่รอรถเมลล์อยู่ แต่ไม่มีใคร เอื้อเฟื้อบอกเส้นทางให้ แม้กระทั่งตำรวจ ซึ่งมีหน้าที่ช่วยเหลือ
ผู้ทุกข์ยากโดยตรง ชายหนุ่มเห็นเหตุการณ์ทั้งหมด อยากจะช่วยเหลือ แต่ยายไม่เข้าไปตาม
เขา จนกระทั่ง ยายถูกชายคนหนึ่งดู เพราะเขาคิดว่ายายจะไปขอเงิน เขาจึงพยายายขึ้น

แต่ก็ไปส่งจนถึงแฟลต แยกย้ายก็จำห้องที่อยู่ไม่ได้ เขาจึงถามคนที่บอกบุญญาปาว่าใครแฟลต
แต่ก็ได้รับการปฏิเสธอย่างไม่มีน้ำใจ ในที่สุด เขาก็สามารถพยายายไปพบดูผู้ชายอีกคน และ
ส่งยายถึงห้องพักโคอย่างปลอดภัย ผู้เขียนสะท้อนภาพความเห็นแก่ตัวและความแค้นน้ำใจ
ของคนเมืองกรุงผ่านบทสนทนา ระหว่างชายหนุ่มกับคนบอกบุญญาปาไว้ว่า

...ถึงแมยายจะจำเบอร์ห้องไม่ได้ก็ไม่น่าวิตก ไหนๆก็มาจนถึงแฟลตที่หมาย
แล้ว ตามคนที่กำลังตั้งกองญาปาอยู่ที่ใดแฟลตนั้นก็คงรู้ เขารีบจูงมือยายเข้า
ไปหากุญแจคนที่ส่งเสียงอะละอยู่ไม่ไกล..

"เออ.. เชิญครับ เชิญญาติโยมทำบุญร่วมกับเราชาวแฟลตหาดี..
เชิญครับคุณยาย.."

ชายคนสวมแว่นตาเดินเข้าไปตามหญิงคนหนึ่งที่นั่งอยู่ใกล้ๆกระถางญาปา
ซึ่งเขาคิดว่าอาจเป็นคนอยแฟลตเดียวกันหลังนี้ก็ได้

"เออ... พี่อะ... พี่จักยายคนใหม่ แถบแถวแกอยู่แฟลตหลังนี้ แถบอยู่
ชั้นบนๆ พี่พอจะรู้ไหมแกอยู่ห้องไหน"

ชายคนรองเชิญชวนให้บริจาการเงินทำบุญหยุดพักชั่วคราว หันมาฟังเรื่องราว
ครั้นพอรู้อะไรเป็นอะไร เขาก็หันไปส่งเสียงเชิญชวนให้คนร่วมทำบุญเขากอง
ญาปาต่อไป.. และหญิงสาวนางนั้นก็ตอบสะบักอย่างซอไปที่ว่า

"ฉันอยู่ชั้นหนึ่ง.. ชั้นอื่นฉันไม่รู้จัก"

("บุญของยาย" ใน คลื่นหัวเตียง : 237)

กลุ่มแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์สังคม

เรื่องสั้นที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้	จากการศึกษาทั้ง 90 เรื่อง พบว่ามีอยู่ 36 เรื่อง คือ
หมูปาน	ของ สายตะวัน
บุญสร้าง	ของ วีร์ วรรณรินทร์
น้ำใจอันแห้งขอด	ของ เมธา เถกิงธรรม
ไม่มีความเห็น	ของ ศรีสัชชาลัย
ผู้เช่า	ของ วิมล ไทรนิมิต
คนกับควาย	ของ เฉลิมศักดิ์ แห่งมงาม
เผือกเอ๋ย	ของ เกษ แก้วเกษศรี
กระเบื้องแตก	ของ รัตนา รุ่งอักษร
รอยผูกพัน	ของ บัณฑิต กุลันชจร
การเดินทางของแม่เฒ่าและเด็กน้อย	ของ ปรีชาพล บุญช่วย
หมอ	ของ พิบลศักดิ์ ฉะครพล
คนบนเขาควายเป็น	ของ ไพรัตน์ พรหมน้อย
มันมากับการ เลือกคั่ง	ของ ศรีดาวเรือง
เหมือนทะเลมีเจ้าของ	ของ อัสศิริ ธรรมโชติ
เกมจักรเบี่ยงสังคม	ของ พิเชียร สุญโญ
เมื่อที่สุดมาถึง	ของ สิทธิกุล สุขคนธรักษ์
เนื่อนาบุญ	ของ ปรีชาพล บุญช่วย
คือความเจ็บปวดและขมขื่น	ของ สมศักดิ์ วงศ์รัฐา
รถยนต์จะไปไหน	ของ มาดา คำจันทร์
คนอย่างเราไม่มีเวลาหาหมอกพอ	ของ นิเวศน์ กันไทยราษฎร์
ไร้ค่าขานรับ	ของ ประมวล มณีโรจน์

สนามหญ้า	ของ ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล
ผืนน้ำและแผ่นดิน	ของ ประทีป ชุมพล
ทางเลือกและสิ่งที่ต้องพิสูจน์	ของ วัชรินทร์ ไชยวัฒน์
ที่เห็นและเป็นอยู่	ของ จำลอง นังชลจิตร
แบบเขียนสำหรับผู้ใหญ่ เมื่อ"นายเมือง"โอนกลับเป็น"นายเถื่อน"	ของ พิเชิธร สุขโญ
ไฟที่ไหม้ลาม	ของ พนม นันทฤกษ์
ลูกของแม่	ของ พิจิกร ธันวาท
มือที่ทรงคา	ของ มาดา คำจันทร์
คนหินนา	ของ ไพโรจน์ บุญประกอบ
โจร	ของ วิมล ไทรนิมวด
ซากแห่งความหวัง	ของ หางยาม
เมืองที่ไม่มีวัด	ของ ยังชิน
กูเป็นนักหนังสือพิมพ์	ของ สมศักดิ์ วงศ์รัฐา
พระปลอม	ของ สายตะวัน
คำคอมที่ตองตาม	ของ แก้ว ดายทอง

เรื่องสั้นทั้ง 36 เรื่องนี้ นอกจากผู้เขียนจะมุ่งสะท้อนให้เห็นสภาพสังคมหรือปัญหาที่ปรากฏอยู่ในสังคมแล้ว ยังได้แสดงความคิดเห็นวิจารณ์หรือชี้แนะให้เห็นขอบกพร่องของสังคม เช่น ชี้ให้เห็นว่า ปัญหาบางอย่างนั้น มีสาเหตุมาจากระบบสังคมโดยตรง หรือเกิดจากคนในสังคมเอง นักเขียนในกลุ่มนี้มุ่งแสดงทัศนะที่มีต่อสังคมโดยเปิดเผย และบางเรื่องดูเหมือนหรือจงใจกระตุ้นให้ผู้อ่านตระหนักในขอบกพร่อง ความเลวร้าย หรือปัญหาของสังคม เช่น เรื่อง เมืองที่ไม่มีวัด ของ ยังชิน ผู้เขียนสะท้อนภาพของศาสนาพุทธและวัดในปัจจุบัน โดยผ่านตัวละครไว้ว่า วัดในปัจจุบันนี้ไม่ได้เป็นที่พึ่งของผู้ที่ได้รับความทุกข์ หรือไรที่พึ่งอีกต่อไป เพราะสภาพสังคมที่วุ่นวาย มีแต่การหลอกลวง เชื่อถือไม่ได้

ผู้เขียนสะท้อนพระในบัลลังก์ไว้ เมื่อ "ผม" ไปชกอาหารและชอกากันนอนที่วัด มีพระรูปหนึ่งตอบว่า "ชวานะ...อาตมาพอหาให้ได้ แต่เรื่องทีนอนนะ... เรื่องนี้โยมต้องหาที่อื่นเอาเอง สมัยนี้คนเราไวใจกันไม่ค่อยได้" และผู้เขียนได้สะท้อนภาพพระในเชิงวิจารณ์อย่างประชดประชันไว้ว่า

"พระหรือครับ พระเป็นผู้ดูแลทุกอย่างทางโลก เออ...ผมหมายถึง สิ่งทีคนทั่วไปอยากได้นะ... พระต้องการเพียงสิ่งของทีจำเป็นบางอย่างที เพียงพอต่อการดำรงชีพ ไม่เบียดเบียนผู้ใด มีชีวิตอยู่วัยชราอาหารทีชอกจาก ชาวบ้าน แล้วแต่ใครจะให้ พระจะแนะนำการดำเนินชีวิตทีสงบสุขแก่คนทั่วไป..."
("เมืองทีไม่มีวัด" ใน เพชรน้ำงาม : 205 - 207)

นอกจากนี้แล้ว เรื่องสั้นบางเรื่องก็โคสะท้อนภาพการปฏิบัติทางนโยบายทางการเมืองของรัฐบาล และยังได้วิจารณ์ให้เห็นข้อเสียของนโยบายนั้นไว้อย่างชัดเจน เช่น เรื่อง คนอย่างเราไม่มีเวลาว่างทรอกพอ ของ นิเวศน์ กันไทยราษฎร์ ได้วิจารณ์นโยบายการอบรมคนไทยให้มีความรักชาติ สามัคคี และลดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน ด้วยการจัดให้พวกเขาอบรมกัน นอน ควบกันอย่างเสมอภาค ในระยะเวลาหนึ่ง ให้รวมกันทำกิจกรรมต่างๆ ซึ่งความหลักเกาะแล้วดีมาก ทำให้คนไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะ แต่ตามความเป็นจริงแล้วเป็นไปไม่ได้ และจะมีผลเสียตามมา คือจะมีการแบ่งกลุ่มและอภิสิทธิ์ชนขึ้น เป็นพวกที่อบรมแล้ว กับพวกทีไม่อบรม ทำให้เกิดความไม่สามัคคี ดังเช่น บทสนทนาระหว่างแอมกับพอ

"มันก็แปลกนะพอ เราเกิดมาเป็นคนไทย มีบัตรประจำตัวประชาชนแล้ว ทำไมจะต้องเอาเราไปอบรมอะไรกันอีก พวกทีไปกันโครมๆนั้นไม่มีใครถูกคิดกันบ้างเลยหรือว่า ตัวเองเป็นอะไร ถึงต้องยอมให้ใครเขาอบรมเรื่องความเป็นคนไทยกันอีก แล้วก็ไปหลงใหลกับอะไรก็ไม่รู้ มีบัตรทีทำให้เป็นคนไทย

ชนิดพิเศษ เหล็กกันอย่างไม่ดีเหมือนตา พอกก็เห็นนี่ พวกที่อบรมมาแล้วเขาเข็มเกริมกันขนาดไหน คนไทยนะ มันมีชนชั้นมากอยู่แล้ว ยังจะมาอบรมเพื่อแบ่งแยกให้มันมีชนชั้นมากขึ้นอีก มองกันให้ดีเถอะ มันจะเรียกว่าเพื่อความสามัคคีได้ยังไงกัน"

"เฮย..." พอสักเบาๆ "เขาอบรมให้คนเรารักกันมากขึ้นต่างหาก ละ เอ็งก้อ"

"รักกันแต่เฉพาะพวกที่อบรมมาด้วยกันนะซี..." เอมหัวเราะเครียดๆ ชาวบ้านหาเซากันคำนี้ก็แปลก มักจะถูกชักจูงไต่ถามๆ เสมอ ผมเห็นแหกกันไปอบรมกันโครมๆ พออบรมเสร็จก็ลืมตัวเอง จะเดินจะเห็นตัวพองเหมือนมนุษย์วิเศษ มองพวกเดียวกันที่เคยจนกรอมมาด้วยกันตั้งนานเหมือนคนแปลกหน้า ถ้าหากไม่ใครรวมเอี้ยวๆ มาด้วยกัน มันน่าสงสารนะพอ บางทีหยุดทำมาหากินเป็นวันๆ เพื่อเสตามันไปเอี้ยวๆ พวกคนรวยนะ เขาจะไปเคื้อครอนอะไร แค้นจนนั่นซีเสียเวลาไปเปล่าๆ ปลื้ๆ บางคนแถมจะเดินไม่ไหว แกกว่าพ้ออีก ไม่ว่าวาใครไปหลอกมาอคหลังบอดคนอนเอี้ยวๆ ไปกับเค้าด้วย"

(“คนอย่างเราไม่มีเวลาว่างหรอกพ้อ” ใน ราคาแห่งชีวิต : 140 -141)

เรื่องสั้นหลายเรื่องสะท้อนให้เห็นภาพและพฤติกรรมไม่ถูกทำนองคลองธรรมของเจ้าหน้าที่ของรัฐ คือตำรวจ ผู้เขียนได้อธิบายการทำงานและพฤติกรรมที่เลวร้าย โดยเฉพาะการใช้อำนาจหน้าที่ในทางที่ผิดเหล่านี้ไว้ เช่น เรื่อง กระดานเรือแตก ของ ธงชัย มานะสุ ความพ่ายแพ้ของผู้นะ ของ ชัยจำปา คำตอบที่ทองถาม ของ แก้ว ลายทอง และ โจร ของ วิมล ไทรนิมมวล ซึ่งวิจารณ์พฤติกรรม โจรในเครื่องแบบของตำรวจ ผ่านตัวละครผู้เล่าเรื่อง โดยใช้สรรพนามแทนคำว่า "ผม" ซึ่งถูกตำรวจขอลคนตัว แต่ไม่ยอมให้คนเพราะถือเอาตนเองบริสุทธิ์ จึงถูกตำรวจทั้งสองขอม และเอาหลอดเฮโรอีนซุกใส่กระเป่ากางเกง พร้อมกับตั้งข้อหาซัดขึ้นการจับกุมตรวจคนทำร้ายเจ้าหน้าที่ และมียาเสพติดในครอบครอง ทำให้พ่อแม่ของ "ผม" ทองจำนองบ้าน

และที่ดิน เพื่อนำเงินสามหมื่นบาทมาให้ตำรวจเพื่อลบล้างคดี "ผม" วิจารณ์พฤติกรรมของตำรวจ
ที่เลวร้ายไว้วา

ผมคิดว่าจะคิดถึงคำพูดของพ่อและใครต่อใครไม่ไควว่า โจรปล้นนั้นดีกว่า
ไฟไหม้มากมายนัก เพราะมันยังเหลือบ้าน เหลือที่ดินไว้ให้ ถ้าไฟไหม้ละก็
ผาซีราก็ไม่เหลือ แต่บัดนี้ เมื่อเราถูกโจรในเครื่องแบบปล้น เราก็กะเทาะจะไม่
เหลืออะไรเลย แม่แค้นและที่ดินที่พอกับแม่ช่วยกันสร้างสมขึ้นมาด้วยความ
เหน็ดเหนื่อย และควยระยะเวลาอันยาวนาน เกือบตลอดอายุของผม

บัดนี้ ผมรู้แล้วว่า ทำไมโจรทุกรายในแผ่นดินนี้จึงซุกซมเหมือนยุง และ
ตำรวจทำไมไม่ใส่ใจที่จะทำหน้าที่อันถูกต้องดีงาม ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะตำรวจ
บางคนก็เป็นโจรใจเหมือนกัน หากแตกต่างกันเพียงแต่ว่า เป็นโจรรับราชการ
มีเงินเดือน มีอำนาจ มีกฎหมาย มีอาวุธได้ และเป็นโจรที่ปล้นได้เจ็บแสบ
เลือกเย็นยิ่งกว่าโจรชนิดใดๆทั้งสิ้น

(“โจร” ใน เพชรน้ำงาม : 136)

เรื่องสั้นในกลุ่มนี้มีการสะท้อนและวิจารณ์สังคมครบทุกด้าน คือ เศรษฐกิจ การเมือง
การปกครอง ความเป็นอยู่ต่างๆไปของคนในสังคม ทั้งนี้ กล่าวถึงทั้งในสังคมเมืองและสังคม
ชนบท ในสังคมเมืองจะกล่าวถึงปัญหาทาบเร่ นายทุนและกรรมกร พฤติกรรมตำรวจที่เลว
เป็นต้น ส่วนในคานชนบท ปัญหาที่มีสะท้อนและวิจารณ์ไว้มาก คือ ปัญหากรรมสิทธิ์ที่ดิน
ปัญหาความแห้งแล้ง ปัญหาการผลิต และปัญหานายทุนเงินกู้กับชาวนา

กลุ่มแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์สังคมและเสนอแนวทางในการแก้ปัญหา

เรื่องสั้นกลุ่มนี้มีทั้งหมด 18 เรื่อง คือ

รอยผูกพัน	ของ	บัณฑิต กัลป์ขจร
อันเนื่องมาจากการคิดตาราง	ของ	สายสันติ
เกมจักระเป็ยบสังคม	ของ	พิเชียร สุญโญ
กำไลคอล	ของ	ตำรวจม ลิงห์
เมื่อที่สุดมาถึง	ของ	สิริกุล สุคนธรักษ์
สนามหญ้า	ของ	ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล
คลื่นหัวเค็ง	ของ	พนม นันทพุกษ์
ทางเลือกและสิ่งที่คองพิสูจน	ของ	ฉัชรินทร์ ไชยฉัตน์
ที่เห็นและเป็นอยู่	ของ	จำลอง มังชลจิตร
แบบเรียนสำหรับผู้ใหญ่ เมื่อ"นายเมือง"โอนกลับเป็น"นายเดือน"	ของ	พิเชียร สุญโญ
บุญของยาย	ของ	ศรีดาวเรือง
ไฟที่ไหม้ลาม	ของ	พนม นันทพุกษ์
พรุ่งนี้	ของ	ชาติ กอบจิตติ
โจร	ของ	วิมล ไทรนิมนวล
เมืองที่ไม่มีวัด	ของ	ยังจิน
พระปลอม	ของ	สายตะวัน

เรื่องสั้นในกลุ่มนี้ นอกจากจะสะท้อนภาพสังคม วิพากษ์วิจารณ์สังคม และเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขแล้ว บางเรื่องยังสร้างภาพสังคมในอุดมคติอีกด้วย วิธีการแก้ไขสภาพสังคมนั้น จากการศึกษาพบว่า นักเขียนเสนอไว้ 3 ประการ คือ วิธีการที่หนึ่ง เป็นวิธีการรุนแรง ชักชวนให้ต่อสู้กับสภาพที่ถูกกดขี่ เช่น เรื่อง เมื่อที่สุดมาถึง ของ

สิริกุล สุคนทรักษ์ เรื่อง คลีนหัวเค็ง ของ พนม นันทฤกษ์ เรื่อง ทางเลือกและ
 สิ่งที่ต้องพิสูจน์ ของ ชัยรินทร์ ไชยวัฒน์ วิธีการที่สอง คือ เสนอแนะเพื่อชี้แนวทาง
 การแก้ปัญหา โดยไม่บอกตรงๆ แต่มีนัยให้ผู้อ่านเห็นว่า ตัวละครจะแก้ปัญหายังไง เช่น
 เรื่อง อันเนื่องมาจากทศกระวาง ของ สายสันติ เรื่อง กำไลคอ ของ ส้ารวม สิ่ง
 เรื่อง สนามหญา ของ ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล วิธีการสุดท้าย คือ เสนอภาพ
 สังคมในอุดมคติ โดยไม่บอกผู้อ่านว่าจะเป็นไปได้ตามที่สร้างภาพไว้หรือไม่ เช่น เรื่อง
 เกมจักระเบียบสังคม ของ พิเชียร สุบุญ เรื่อง พรุ่งนี้ ของ ชาติ กอบจิตติ
 เรื่อง ที่เห็นและเป็นอยู่ ของ จำลอง พังชลจิตร เรื่อง เมืองที่ไม่มีวัด ของ
 ยงชิน เรื่อง พระปลอม ของ สายตะวัน เป็นต้น

เรื่องที่เด่นๆในกลุ่มนี้ เช่น

เรื่อง คลีนหัวเค็ง ของ พนม นันทฤกษ์ ได้แสดงปัญหาระหว่างนายทุน
 เจ้าของเรืออวนกับกรรมกรประจำเรือ โดยให้โอนเป็นตัวแทนของฝ่ายกรรมกร ที่ต้อง
 ชักเยี่ยงกับนายทุนบ่อยๆ เพื่อรักษาดลประโยชน์ของเพื่อนกรรมกร จนกระทั่งต้องออกจาก
 งาน เพราะทะเลาะกับ "เถาเถเนี้ย" ภรรยาเจ้าของเรืออย่างรุนแรง เมื่อลาออกจากงาน
 แล้ว อดก็ซื้อเรือหางยาวขับรับส่งคนโดยสาร แต่ถูกคนของนายทุนเถากลั่นแกล้ง จนถูก
 คำรวจจับต่างๆที่ไม่มีความคิด อดและเพื่อนชาวเรือหางยาวด้วยกัน จึงรวมกันหาทางต่อสู้
 เพื่อความถูกต้อง การแก้ปัญหาของอดและเพื่อนๆ ผู้แต่งให้โอนหาทางออก เป็นความคิด
 ของอดออกมาเชิงสัญลักษณ์ว่า

อดทอดคางมองออกไปปากอ่าว เห็นละลอกคลื่นหัวเค็งชาวโพลนโถม
 ไล่เข้ามาถูกลูกแล้วลูกเล่า เขาคิดถึงเหตุการณ์ที่ต้องเผชิญ "คลีนหัวเค็ง" นี้
 หลายครั้งหลายหน เมื่อครั้งที่ยังเป็นนายท้ายเรืออยู่ เขารู้ดีว่าเขาจะเอาชนะ
 เจ้า "คลีนหัวเค็ง" ที่รุนแรงใหญ่โตนั้นได้อย่างไร อดยาหลักเรือหลบมัน
 หันหัวเข้าหา เร่งเครื่องเดินหน้าให้เต็มเหยียด ฟุ้งชนฝ่ามันเข้าไป แค่นี้

เขาก็จะเอาชนะมันได้ มันก็จะนรกแล้ว แต่ก่อนรู้อะไรทำไมเห็นเรือเขาสู พุงผ่า กลางตัวมันเข้าไป เขาก็จะไม่มีวันชนะมันได้อย่างเด็ดขาด เขาพิสูจน์มันมาแล้ว และขณะนี้เขาก็กำลังพิสูจน์และทาทายกับมันอยู่

(“คลื่นหัวเค็ง” ใน คลื่นหัวเค็ง : 13)

การเสนอบัญหาโสเภณี ของ จำลอง ฝั่งชลจิตร จากเรื่อง ที่เห็นและเป็นอยู่ ผู้เขียนแสดงให้เห็นปัญหาของเด็กหญิงที่ยังไม่ได้เป็นนางสาว แต่ต้องเป็นโสเภณีตั้งแต่อายุยังไม่เต็ม 15 ปี นอกจากเสนอบัญหาโสเภณีแล้ว ผู้เขียนยังเสนอบัญหาขายเสพติดขึ้นคน คือ เหล้า และบุหรี่ ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่า รัฐเป็นผู้ผลิต จึงยากที่จะทำให้เหล้าและบุหรี่หมดไปจากเมืองไทยได้ ซึ่งผู้เขียนสะท้อนปัญหานี้ไว้ว่า

เพราะมีเหล้าขายพออันจึงกินเหล้า แล้วก็ติดเหล้า มีวันไหนที่เจ้าของโรงเหล้าจะเลิกผลิตเหล้า ไม่มีเลย มันเป็นอุตสาหกรรมที่อยู่ในระดับสูง สูงกว่าบุหรี่ของรัฐบาลเสียอีก คนไทยกินเหล้าเป็นล้านลิตรต่อวัน สิบบุหรี่ยี่สิบวันสะหลายล้านมวน ถ้าเหล้าเป็นน้ำ วันหนึ่งน่าจะเพิ่มขึ้นหลบลี้ยั้งชาวในนาได้ตั้งสิบไร่ คนสูบบุหรี่จะเผาโรงเรียนสภาพเดี๋ยวๆอย่างในชนบทวันละสิบหลังที่เดียว... ไซ...มันเป็นการเมืองที่โครงสร้างกคี่ชู้ครัดทางหาก โครงสร้างที่เปิดโอกาสให้คนร่ำรวยเอาเปรียบคนยากจน ทั้งที่คนร่ำรวยมีเพียงหยิบมือเดียว ถ้าไม่เพราะระบบกฎหมายให้ทำแล้ว พวกที่ร่ำรวยก็ไม่อาจชื้อคอกคนจนๆได้มากขนาดนี้หรอก

(“ที่เห็นและเป็นอยู่” ใน คลื่นหัวเค็ง : 55)

นอกจากการเสนอบัญหาต่างๆที่กล่าวมาแล้ว จำลอง ฝั่งชลจิตร ได้ชี้แนะทางออกวิธีการแก้ไขปัญหาสังคมไทยไว้ว่า

ถ้าสังคมไทยเปรียบเป็นคน ก็คงเป็นหนุ่มวัยฉกรรจ์ แต่หน้าเสียคาย ที่ทั้งเนื้อทั้งตัวมีซีกฉาก ซีกเคลื่อน แผลเน่าเปื่อยผื่นคันเต็มไปหมด และตรงไหน ที่คิดเรื่องตรงนั้น ความหนุ่มฉกรรจ์ของมันถูกระปลกกระเป็ดไม่มีเรี่ยวแรง ไม่มีสมรรถภาพที่จะประกอบกิจสร้างสรรค์ใดเลย ทั้งที่โดยวัยแล้วมันน่าจะเอื้ออำนวย

การรื้อรื้อหักฉากเคลื่อนเหล่านี้หาย โดยการเยียวยาของหมอที่มุ่งแต่ จะหยุดจุดคันที่ละจุด ขจัดเคลื่อนที่ละดวง รักษาแผลเน่าที่ละแผล อีกไม่นาน ไอ้หนุ่มนามว่า "ไทย" คนนี้จะมีเน่าตายไปก่อนหรือ เพราะที่มีไอ้หนุ่มรูปร่าง สกปรกอยู่ ในเนื้อตัวของเขามันข้างเต็มไปคายน้ำเหลืองอันเกิดจากคอม หรือ ระบบภายในเสื่อมเสีย ถ้าจะรักษาให้หายขาดกันจริงแล้ว หมอที่รักษาแต่แผล เน่าเปื่อยยอมให้การไม่ได้ อาการของหนุ่มชื่อ "ไทย" นั้น หมอต้องผ่าตัด เปลี่ยนระบบโครงสร้างภายในอย่างเร่งด่วน มิเช่นนั้นแล้ว ไม่นาน หนุ่มชื่อนี้ จะเน่าเปื่อยตายไปในที่สุด

(“ที่เห็นและเป็นอยู่” ใน คลื่นหัวแข็ง : 59)

ชาติ กอบจิตติ เขียนเรื่อง หญิงนี้ สะท้อนปัญหาของคนยากจน ที่ฝากความหวัง ไว้กับการ เลี้ยงโชคจากล็อตเตอรี่ ผู้เขียนสะท้อนปัญหานี้ผ่านครอบครัวของหญิงหม้ายที่มี ลูก 2 คน น้องสาวและน้องชาย อาชีพของหญิงหม้ายนั้น ทำชาวแกงขาย รายได้พอกิน ไปแต่ละวัน น้องชายและน้องสาวทำงานนอกบ้าน ตัวหญิงหม้ายและน้องสาวพยายาม ออกออมเก็บเงินเพื่อซื้อล็อตเตอรี่และห่วยไต่ดิน เป็นจำนวนเงินหลายร้อยในแต่ละงวด ซึ่งน้องชายของหญิงหม้าย พยายามขอร้องให้พี่สาวและน้องสาวเลิกฝากความหวังกับการ เลี้ยงโชค แต่ก็ไม่สำเร็จ จนกระทั่งท้องทะเลาะกัน และผู้เขียนโคหาทางแก้ปัญหา โดยผ่านตัวน้องชายหญิงหม้ายไว้ว่า

จากคืนนี้เอง ทำให้ความผิดของเขาที่เคยมีมานานแล้ว ได้ปรากฏ
ขึ้นชัดว่า ไม่มีอะไรมาเปลี่ยนแปลงที่สาวเขาได้ เพราะรากเง้านั้น ไต่หยั่งลึก
ลงไปเกินกว่าที่จะพยายามกำจัดมัน นอกเสียจากว่าจะถอนรากเหล่านั้นออกทิ้ง
ให้สิ้นซาก

และเขาก็อย่างคนอื่นหวังว่า คำสั่งเขาคงเดี๋ยว ไม่มีคำสั่งพอที่จะ
ถอนรากถอนโคนมันออกไปได้ จากทุกๆแห่งที่มันหยั่งไปถึง

(“พรุ่งนี้” ใน เพชรน้ำงาม : 52)

X ตอนที่ 2: ภาพสะท้อนสังคมไทยจากเรื่องสั้นรวมสมัย

เพื่อความสะดวกในการศึกษาคนควา จะแยกวิเคราะห์เป็น 2 ส่วน ตามฉากของ
แต่ละเรื่อง เป็นสังคมชนบทและสังคมเมือง และในแต่ละส่วนจะกล่าวถึงภาพสะท้อนรวม
กันไป ภาพสะท้อนดังกล่าวแยกได้ 5 ด้าน คือ

1. ด้านเศรษฐกิจ
2. ด้านการเมืองการปกครอง
3. ด้านการศึกษา
4. ด้านศาสนา
5. ด้านสภาพวิถีความเป็นอยู่ต่างๆไป

X ภาพสะท้อนสังคมชนบท

ภาพสะท้อนสังคมชนบทที่ปรากฏในเรื่องสั้นกลุ่มนี้ มีทั้งภาพสะท้อนด้านเศรษฐกิจ
การปกครอง การศึกษา สภาพความเป็นอยู่โดยทั่วไป รวมทั้ง วัฒนธรรม ประเพณี
ความเชื่อ และค่านิยม การสะท้อนให้เห็นรายละเอียดในแต่ละด้านจะปรากฏในแก่นเรื่อง
โครงเรื่อง และรายละเอียดของเรื่อง อันได้แก่ บทสนทนา การบรรยายเรื่อง ตลอดจน

ถึงฉาก ซึ่งกล่าวโดยละเอียดในแต่ละคานต่อไปนี้

1. คานเศรษฐกิจ สภาพทั่วไปทางคานเศรษฐกิจในชนบทไทย ยังอยู่ในภาวะทรุด กล่าวคือ ประชาชนส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นเกษตรกรนั้น มีฐานะยากจน และขาดแคลนในทุกๆคาน รายได้โดยเฉลี่ยของชาวชนบทยังอยู่ในระดับต่ำ ในขณะที่ค่าครองชีพสูงขึ้นอย่างมิได้สัดส่วนกับรายได้ จากการสำรวจความยากจนของประชากรไทยในระหว่างปี 2518 - 2519 ปรากฏว่า ระดับความยากจนของคนในชนบทจะสูงกว่าคนในเมือง ระดับความยากจนในชนบทมีถึง 37% ของประชากร และเมื่อคำนวณจำนวนผู้ยากจนที่ปรากฏในปี พ.ศ.2522 แล้ว จะพบว่า ในชนบทมีคนยากจนมากที่สุด คือ จำนวนประชากรในชนบททั่วประเทศ 34,342,615 คน เป็นคนยากจนถึง 11,515,874 คน (ทองโรจน์ อ่อนจันทร์ 2525 : 408 - 412 อ้างอิงมาจาก สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2524 : 409 - 412)

ปัญหาความยากจนในสังคมชนบทมีสาเหตุมาจากหลายประการ เป็นต้นว่า ประชากรมีรายได้ต่ำ ซึ่งมีผลมาจากการผลิต คือการขาดปัจจัยในการผลิต โดยเฉพาะเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินและทุนทรัพย์ในการลงทุน รวมทั้งการขาดการศึกษา ขาดความรู้เกี่ยวกับการผลิต (ทองโรจน์ อ่อนจันทร์ 2525 : 410) นอกจากนี้แล้ว การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่แพร่เข้าไปในชนบท ก็มีผลอย่างมากที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางคานเศรษฐกิจขึ้น

ปรีชา เบียมพวงสานต์ ให้ข้อสังเกตว่า ในรอบ 20 ปีที่ผ่านมา ระบบเศรษฐกิจของชนบทไทย ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก เนื่องจากการขยายตัวของทุนนิยมที่เข้าไปมีบทบาทมากขึ้น การเข้าไปของทุนนิยมทำให้โครงสร้างในการผลิตต้องเปลี่ยนแปลงและมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวชนบทหลายคานด้วยกัน เป็นต้นว่า การเติบโตของชนชั้นนายทุนในชนบท ทำให้ชาวบ้านชาวไร่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ทำกินมากขึ้น ผลจากการไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ทำให้เกิดภาวะหนี้สิน การสูญเสียที่ดิน การเช่านา และการเกิดแรงงานรับจ้างในชนบท (ปรีชา เบียมพวงสานต์ 2523 : 41 - 45)

เนื่องจากความยากจนเป็นปัญหาพื้นฐานในสังคมชนบท เรื่องสั้นที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับชนบทแทบทั้งหมดจึงมุ่งสะท้อนภาพชีวิตของประชาชนผู้ยากไร้และเสียเปรียบในสังคมมากกว่ากลุ่มชนในระดับอื่น นักเขียนส่วนมากสะท้อนให้เห็นถึงชีวิตคนชนบทที่อยู่ในฐานะของเบี้ยล่าง ที่ถูกกระทำโดยผู้ที่มีฐานะและอำนาจเหนือกว่า โครงเรื่องของเรื่องสั้นในกลุ่มนี้จึงมักจะเป็นความขัดแย้งระหว่างผู้คนในสองระดับ ดังที่กล่าวมาเป็นต้นว่า ความขัดแย้งระหว่างชาวนายากจนกับเจ้าของที่ดิน นายทุนและข้าราชการที่ใช้อำนาจโดยไม่ชอบธรรม แสวงหาผลประโยชน์จากกลุ่มชนที่เสียเปรียบ เช่น เรื่อง ผาทอดลายทางกระรอก ของ จำลอง ฉั่งชลจิตร รดยงค์จะไปไหน ของ มาลา คำจันทร์ ผู้เช่า ของ วิมล ไทรนิมิต พลไฟที่ไหม้ลาม ของ พนม นันทพฤกษ์ ปีนน้ำและแผ่นดิน ของ ประทีป ชุมพล

ในบรรดาปัญหาทางเศรษฐกิจทั้งหลายนั้น ปัญหาเกี่ยวกับการผลิต เป็นเรื่องหนึ่ง ที่ได้รับความสนใจจากนักเขียนค่อนข้างมาก แก่นของเรื่องสั้นหลายเรื่องได้เน้นถึงความเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตในชนบท จากวิถีการผลิตแบบดั้งเดิมไปสู่การผลิตแบบใหม่ ซึ่งมีส่วนทำให้เกิดนายทุนและพ่อค้าคนกลางขึ้น และทำให้ชาวชนบทต้องตกอยู่ใต้อิทธิพลระบบตลาดของพ่อค่านายทุนอย่างถอนตัวไม่ขึ้น (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ 2523 : 41)

เรื่องสั้นที่เสนอโครงเรื่องและแก่นเรื่องสะท้อนข้อเท็จจริงนี้อย่างเด่นชัดคือ "ผาทอดลายทางกระรอก" ของ จำลอง ฉั่งชลจิตร ใดสะท้อนให้เห็นว่า การทอดผ้า ซึ่งเป็นการผลิตแบบอุตสาหกรรมในครัวเรือน เปลี่ยนแปลงไปเป็นการผลิตในระบบทุนนิยมที่นายทุนเข้ามามีบทบาทอย่างเต็มที่ ทั้งในด้านการผลิตและการจำหน่ายผลผลิต โครงเรื่องของเรื่อง ผาทอดลายทางกระรอก กล่าวถึง ความสัมพันธ์ของชายหนุ่มช่างทอผ้ากับสาวคนรัก ซึ่งเป็นชาวเกาะควยกัน ในขณะที่ชายหนุ่มต้องการทอดผาดลายทางกระรอกให้เป็นของขวัญสำหรับหญิงคนรักควยความตั้งใจ เขาก็ต้องเสียเงินซื้อผ้าผืนนั้นจากพ่อค้าคนกลางชาวจีน ซึ่งเป็นเจ้าของค่าย เขาต้องซื้อในราคาแพงตามที่พ่อค้าคนกลางกำหนด ทั้งๆที่เป็นผลงานการทอของเขาเอง

จำลอง ผังชลจิตร ไคกลาวถึงสภาพของการผลิตหรือการทอผ้าในระยะก่อนหน้า
ที่ทุนนิยมจะเข้ามาในเกาะแห่งนี้ไว้ว่า

ยี่สิบปีหลังสงครามที่ปั่นป่วนสุดขีด ชาวเกาะเริ่มหันมาทอผ้ากันอีก คนที่
มีที่อยู่แล้วเริ่มแต่งก็เอาออกมาใช้ คนที่ยังไม่มีก็ก่อสร้างมันขึ้นมา ราคาผ้าก็ขึ้น
เสกขายสำหรับทอผ้าหรือโคไม่ยาก... พอพอเสรีจก็เก็บเขาตุ วันดีคืนดีก็
เอามานั่งเลี้ยงคอกเลี้ยงด้าย พินิจดูความซับซ้อนของลายราชวัตร ความสวยเรียบง่าย
ของลายทางกระรอก พร่องเงินจากทองเมื่อไหร่ เอาขามเรือไปขายในจังหวัด
ก็พอมีคนซื้อ เพราะผ้าทอทะเลสาบมีชื่อเสียงอยู่แล้ว

(“ผ้าทอลายทางกระรอก” ใน เพชรน้ำงาม : 315)

สภาพการผลิตที่ผู้เขียนบรรยายนี้ เป็นสภาพการผลิตในวิธีดั้งเดิม ที่ผู้ผลิตยังมีอิสระ
ในการผลิตและจำหน่าย โดยยังไม่ตกอยู่ภายใต้เงื้อมมือของพ่อค้าคนกลาง แต่ต่อมาก็มี
พ่อค้าคนกลางชาวจีนเดินทางไปรับผ้าชาวเกาะไปขาย พร้อมกับซื้อค้ายมาขายให้ชาวเกาะ
ครั้งนี้อีกกระยะหนึ่งก็ไม่ยอมขายค้ายให้ โดยอ้างว่าทางโรงงานไม่ขายย่อย พ่อค้าคนกลาง
จึงซื้อค้ายจำนวนมากมาจากชาวเกาะทอผ้า ทำให้สภาพการทอผ้าเปลี่ยนไปสู่ระบบทุนนิยม
ชาวบ้านซึ่งเคยเป็นผู้ผลิตและขายเองอย่างอิสระ ต้องกลายเป็นผู้รับจ้างผลิตให้แก่นายทุน

จำลอง ผังชลจิตร ไคคอกนำความเสียเปรียบของชาวบ้านดังกล่าวให้เจ็บปวด
คมขึ้นยิ่งขึ้น ด้วยการกำหนดให้ตัวละครสำคัญ คือจรรยา ต้องซื้อผ้าที่ตนเองทอในเวลาแพง
กว่าปกติ

“เถาเถาหวาครับ... ผาสองหลานี่ผมขอซื้อนะครับ” เขายกผ้าทอลาย
ทางกระรอกสีฟ้ามันขาว ซึ่งเขามรรจงทออย่างดีที่สุด สำหรับเจ้าสาวของเขา
และตัดมันเก็บไว้ต่างหาก

“เอาซี ถ้าวักคาแรงซื้อสองหลานะ... ลีบแปดบาท” เขายิ้มยื่นคี่กับ

"อ้าวคิกะลื้อแก... แคสองร้อยยี่สิบเท่านั้น..." ใบหน้าเขาอวบอูม
 ชาวเป็นมัน

"อะไรกันเถาแก... ทำไมแพงอย่างนี้..."

จรรยาโผลงออกไปพลางดิ่งกระสวยกราวใหญ่ ก็ตอนที่เขาทอเองเมื่อ
 ไม่กี่เดือน ราคามันหลาละเจ็ดสิบบาทแค่นั้นเอง เขารราคามันคืออยู่ เพราะทอ
 ผ้าขายมาจนมือคานแล้ว แม้เจ็ดสิบบาทก็เป็นราคาที่ไค้กำไรมากอญ

"ลื้อนะไม้อะไร..." ชายจีนพยายามชี้แจง พลางทมิไหลเขาเบาๆ
 "เชื่ออ้าวซี คายมันแพงที่สุดตั้งแต่อ้าวซอมมา แล้วอีกอย่างหนึ่ง ลื้อเชื่อมี๊ย..."

เขามองหนานายจรรยา ก่อนที่จะกล่าวต่อไป

"ลื้อเชื่อใหม่... ลื้อจะไค้มาทอผืนที่คี่ที่สุดบนเกาะนี้ที่เคียวนะ"

("ผ้าทอลายทางกระรอก" ใน เพชรน้ำงาม : 318)

ปัญหาเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดิน ส่วนมากแล้วจะสะท้อนให้เห็นว่า เกษตรกรผู้เป็น
 เจ้าของที่ดินต้องสูญเสียกรรมสิทธิ์ที่ดินให้แก่นายทุน เพราะไปกู้ยืมเงินนายทุนมาลงทุน
 แท้ก็ของขาดทุน เพราะประสบภาวะแห้งแล้ง ถูกศัตรูพืชรบกวนและน้ำท่วม ทำให้ไม่มี
 เงินไปใช้คืน ก็ถูกนายทุนยึดที่ดินไป ทองเขาที่ที่เคยเป็นของตนเองเพาะปลูก หรือ
 นายทุนบางคนก็ใช้เล่ห์เหลี่ยมความรูทางกฎหมายคคโกง จนกระทั่งสามารถยึดที่ดินของ
 เกษตรกรมาเป็นกรรมสิทธิ์อย่างถูกต้องตามกฎหมาย เช่น เรื่อง ผืนน้ำและแผ่นดิน ของ
 ประทีป อุมพล กล่าวถึง ปัญหากรรมสิทธิ์ที่ดินบนเกาะของชาวเล สะท้อนให้เห็น
 เล่ห์เหลี่ยมและวิธีการโกงกรรมสิทธิ์ของเถาแกเส็ง ชายชววจีนที่ทำตัวเป็นเจ้าชีวิต
 ของชาวเล เขาสามารถสั่งให้ชาวเลทำไค้ทุกอย่าง โดยที่พวกชาวเลไม่สามารถโต้แย้ง
 เพราะเถาแกเส็งใช้ความเชื่อเรื่องผีและหมอผีที่ชาวเลนับถือเป็นเครื่องมือ วิธีการโกง
 กรรมสิทธิ์ที่ดิน ผู้เขียนสะท้อนภาพไว้ว่า

"แผ่นดินของเรา..." ยูโรปพูดควยน้ำเสียงขมขื่น "หลวงออกไป
 น.ส.3 ให้กับมูเนาะ หัวหนาหมบาน มูเนาะชอบกินเหล้าเมายา และชอบพอกับ
 เถาแก่เส็ง ซึ่งเขามาซื้อปลาที่นั่นบ่อยๆ คอมากมูเนาะก็ถูกเถาแก่เส็งมอมเหล้า
 แล้วให้เซ็นชื่อลงบนแผนกระดาษ เสร็จแล้วกระดาษนั้นมันก็กลายมาเป็นใบ
 รื้อขายที่คืนบริ เวณแหลมศุกแก่นทั้งหมด..."

(“ผืนน้ำและแผ่นดิน” ใน ราคาหนังสือ : 254)

เรื่อง อำนาจมืด สมควร ร่มเริง สะท้อนให้เห็นว่าผู้มีอิทธิพลสามารถบีบบังคับ
 ใหลข้าราชการทำตามความต้องการของเขาได้ และใช้อำนาจหน้าที่ของข้าราชการมาบังคับ
 ประชาชนที่ไม่รู้จักหมาย เมื่อชาวบ้านไม่ยอมทำตามความประสงค์ ก็ข่มขู่ด้วยอาวุธ
 ผู้เขียนสะท้อนสภาพดังกล่าวมาน "พอ" ตัวละครในเรื่องที่ชื่อที่คืนโดยมีใบ น.ส.3
 (น.ส.3 คือหลักฐานที่ทางราชการออกให้เพื่อแสดงว่า ผู้ถือมีกรรมสิทธิ์ในที่คืน) รับรอง
 แด่เมื่อชาวจีนผู้มีอิทธิพล ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "เสี้ย" ต้องการที่คืนแปลงที่ "พอ" ถือ
 กรรมสิทธิ์อยู่ เสี้ยก็สามารถใช้อำนาจมืด บีบบังคับข้าราชการและนายอำเภอ กับพนักงาน
 ที่คืน ทำให้ใบ น.ส.3 ของ"พอ"เป็นโมฆะ และเมื่อ"พอ"ยังยืนยันกรานไม่ยอมยกที่คืนให้เสี้ย
 เพราะรู้ว่าคนถูกโกง "พอ"ก็ถูกขู่ว่าจะฆาทั้งครอบครัว "พอ"จึงยอมตกลงยกที่คืนให้เสี้ย
 โดยได้รับค่าตอบแทนเพียง 2,000บาท ทั้งที่"พอ"ซื้อที่คืนแปลงนี้มาราคาหมื่นกว่าบาท

เรื่อง รถยนต์จะไปไหน ของ มาลา คำจันทร์ สะท้อนให้เห็นถึงการเสียกรรมสิทธิ์
 ที่คืนของเกษตรกรไว้ในรายละเอียดของเรื่องว่า

บ้านคงชนบทอันเหงาเงิบซุกอยู่ระหว่างแคนคอแคนของเขียงใหม่-
 เขียงราย ลึกลงไปในความเงิบคือความอคอยาก ความทิวโหย บ้านคงมี
 ประชากรราว 50 ครอบครัว พอหนานอายุ สมาชิกอาวุโสของหมู่บ้านเลวาว
 สืบขึ้นไปสามชั่วคน ไทยยงกลุ่มหนึ่งอพยพหนีแล้งจากลุ่มน้ำกวง มาหักร้าง
 ถางพงสร้างบ้านแปลงเมืองกันอยู่ที่นี้ เรือกสวนไร่นาตกทอดมาสู่คนรุ่นหลัง

โดยไม่มีแผนกระดาษคราฟท์รองรับ ต่อมา คนสองสามครอบครัวก็สูมหัวกัน
 สุกกินที่นา คว้าธัญญาพันธ์เมืองที่คนอื่นไม่มีโอกาสเรียนรู้ ไทยของจึงเบิกป่า
 บุกพงออกไปอีก คว้าประสมการอันเจ็บปวด พวกเขาจึงเรียนรู้วิธีถือครอง
 ที่ดินโดยถูกต้องตามกฎหมาย คราวนี้มีแผนกระดาษอันเรียกว่า น.ส.3 รองรับ
 ล่วงมาถึงวันนี้ ที่ดินยังคงหลุ่ลลอยเป็นของคนกลุ่มนั้นอีก คว้าเด็ดขาด
 และวิธีพลิกแพลงรอยแปด คว้าไทยของจะเรียนรู้โคหมคดิน ก็พอดีไม่มีอะไรจะ
 จะทองสูญเสียอีก

(“รอนจะไปไหน” ใน ราคาแห่งชีวิต : 122)

ในเรื่องเดียวกันนี้ มาดา คำจันทร์ ยังแสดงให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง
 ของระบบการผลิต จากการทำนาแบบเดิมที่ใช้ควายไถนา ไม่มีปุ๋ย ไม่มียาฆ่าแมลง มาสู่
 การทำนาตามวิธีการใหม่ๆ ไชรัตไถนา ไชปุ๋ยเคมี และยาฆ่าแมลง ทำให้การลงทุนในการ
 ผลิตสูง เกษตรกรไม่มีเงินทุนพอ ต้องไปกู้เงินมาลงทุน และใช้คืนเป็นผลผลิต เช่น ข้าว
 ในอัตราส่วนครึ่งต่อครึ่งของจำนวนเต็ม ทำให้ชาวนาต้องยากจนลงทุกปี ผู้เขียนสะท้อน
 ภาพการเอาเปรียบของนายทุน และความยากจนของชาวนาไว้ในบทสนทนา ดังนี้

“ชายชาวเขี้ยวไปสามลิบทาง” ลูกบ้านปรารภกับพ่อนานอายุ
 ชายชาวเขี้ยว หมายถึง การขายข้าวตั้งแต่ชาวยังเขี้ยว คือเอาเงินเขามาก่อน
 คอยคิดเป็นข้าวไซเขาทีหลัง ซึ่งมักไครราคาถูกกว่าปกติ

“มึงทำนาไคปีละเท่าไร” พ่อนานยอนถาม

“ฟ้าฝนเป็นใจก็ไคสักสิร้อยทาง” ลูกบ้านคนเดิมกล่าว หนึ่งใน
 เท่ากับ ถึงครึ่งโดยเฉลี่ย “แต่ปีนี้ ไหนจะควายพระอินทร์ ไหนจะบัวแบ่ง
 เพี้ยไฟ คงไครราวๆสามร้อย”

“สามร้อย... หักครึ่งให้พ่อเลี้ยง มึงเหลือร้อยห้าสิบ ปอยเคื่อนยี่
 ชายชาวเขี้ยวสามลิบ ทานสลาภักมึงชายอีก บุญข้าวใหม่เคื่อนห้ากึ่งจะ

ชายลี้ก ไทน์จะค้ายา ค่ายุ่ย ไอเมือง มิ่งจะเหลือสักเท่าไร"

"ก็คงราวๆ เจ็ดแปดสิบบ"

"แล้วมันจะพอกินหรือ อีกหนอยกระโหลกมิ่งก็ไม่เหลือ"

("รถยนต์จะไปไหน" ใน ราคาแห่งชีวิต : 126 - 127)

ปัญหา รายได้และฐานะของประชากร ซึ่งมีความเหลื่อมล้ำแตกต่างกันมาก ระหว่างคนยากจนกับคนร่ำรวย ในเรื่องสั้นรวมสมัยทั้ง 4 ชุดนี้ ไค้สะท้อนให้เห็นฐานะความเป็นอยู่ของคนจน ที่มีสภาพคอกออยากยากจน และความร่ำรวยของคนอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งในบางเรื่องก็ไค้สะท้อนให้เห็นคนที่ร่ำรวยกว่าพยายามเอาเปรียบคนที่จนกว่าทุกวิถีทาง มีเรื่องอันเป็นจำนวนมากที่สะท้อนสภาพที่กล่าวมานี้ เช่น

เรื่อง ฆาตกรรมเย็น ของ ศรีโพสพ สะท้อนให้เห็นสภาพของครอบครัวชาวนาที่ยากจนมาก เพราะทุกๆปีทำนาไค้ผลผลิตไม่พอกินพอใช้ ต้องไปกู้เงินคนจีนในตลาดมาใช้ โดยไค้ข้าวเป็นหลักประกัน เมื่อครบกำหนด ไม่มีเงินไปชำระ เจ้าหนี้ก็มายึดเอาข้าวไป ซึ่งทำให้ครอบครัวนี้ลำบากยิ่งขึ้น ในตอนหนึ่ง ผู้เขียนไค้บรรยายให้เห็นความยากจนของครอบครัวนี้ โดยน่านสภาพของ "จอย" ผู้เป็นลูกชายที่กำลังเรียนอยู่ชั้นประถมว่า

... รong เเทาคุณนี่เป็อยและขาดมากแล้ว ที่สนขาดทะเลดุงเเทาเขาไปจนเห็นผิวสันเเทาที่ปลายหัวรong เเทาซึ่งมีรอยเย็บส่วนที่อีกขาดให้เขามาติดกันก็ขาดอีกแล้ว ขาดทั้งรong เเทาและดุงเเทา จนเห็นหัวแมเเทาทั้ง 2 ขาง เพื่อนบางคนเคยดจอยจิวไปเก็บรong เเทาที่เขาทิ้งแควมาจากไทน์ บางคนแนะนำให้จอยไปเก็บรong เเทาศพในป่าซา บอกว่าดีกว่าของจอยเป็นไทน์... ความจริงจอยอยากเป็เลียนรong เเทาใหม่เหมือนกัน แต่จอยรู้ว่าพ่อแม่ของจอยไม่มีเงิน แฉมยังมีหนี้ดินอีกควย จอยยกความผิดทั้งหมดไค้กับความจน ทั้งที่จอยไม่เชื่อว่าความจนเกิดมาจากความผิดของพ่อแม่

"จอย เรามันเป็นชานา ทำนาข้าวปลาไม่ค่อยจะได้ ไต่บ้างพอก็
ต้องรีบใช้หนี้เขา เราไม่มีเงิน ไม่จำเป็นจริงๆก็อดทนเอาก่อน เรามันคนจน
ต้องอดทน..." นี่คือการพอมักพุกกับจอย

(“ฆาตกรรมเย็น” ใน วันเวลาที่ผ่านไป : 145)

เรื่อง เพื่อน ของ แนนอย คงสามารถ ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ที่มี แกนเรื่อง
สะท้อนฐานะและความเป็นอยู่ของชาวนาที่ยากจน โดยผ่านทางความเป็นอยู่ของครอบครัว
คำมอง ว่า

...คำมองลุกขึ้นไปจัดสารบิให้ตัว ปล่อยให้เขาเฟลิดเฟลิดกับปลาร้า แนนอย
ยกคกระดินสัดกับหน่อไม้จากข้างรั้ว ที่หลอนเตรียมไว้เป็นประจำทุกวัน แล้ว
กลับมากุยกับเพื่อนผู้มาเยือน

เศรษฐกิจในครอบครัวของคำมองกำลังย่ำแย่ ที่นาแปลงเดียวซึ่งมีอยู่
50 กว่าไร่ เคยให้ชาวอย่างสูงเกือบยี่สิบเกวียน หรือกว่าสิบเกวียนขึ้นไป
บางปีก็ให้เพียงสิบเกวียนพอดีๆ ราคาข้าวซึ่งบางปีเคยขายได้เกวียนละพันกว่า
บาทนั้น บางปีก็ตกลงไปถึงแปดร้อยบาท หรือแม้แต่กร้อยบาทก็ยังเคย และ
เมื่อปีที่แล้ว เมื่อรัฐบาลประกาศประกันราคาข้าวขึ้น มันก็สายเกินไปเสียแล้ว
สำหรับคำมองกับตัวและชาวนาคนอื่นๆ เพราะว่าทุกคนต่างก็ได้ขายให้โรงสี
หรือพ่อค้าคนกลาง ซึ่งต่างก็เก็งราคาผิดไปตามๆกัน

(“เพื่อน” ใน วันเวลาที่ผ่านไป : 196 - 197)

เรื่อง เพื่อนบุญ ของ ปรีชาพล บุญช่วย เป็นเรื่องที่สะท้อนให้เห็นความแตกต่าง
ทางฐานะ ระหว่าง“หลงจู” นายทุนผู้ร่ำรวยจากการออกเงินให้ชาวนาผู้ยากจน กับชาวนา
ที่ยากจน และจากความแตกต่างนี้ส่งผลไปถึงการทำบุญสร้างโบสถ์ ซึ่ง“หลงจู”บริจาคเงิน
สร้างเป็นจำนวนมาก จึงสามารถบูชาชาวนายากจนซึ่งใช้แรงกายทำบุญช่วยกันสร้างโบสถ์

นอกจากนี้ "หลงจู" ยังได้รับการยกย่องชมเชยจากเจ้าเมืองและเจ้าอาวาส

...มีไม่นอนยหลังจากที่ทางทำกินเสียกับหลงจูแล้ว ก็กลายเป็นผู้เขานาทำกินต่อไป
 ฝันดินอันเป็นมรดกตั้งแตบรรพบุรุษหลุดจากการครอบครองไปที่ละผืนทีละแปลง
 เขาตามองมันสูญเสียควยควงคาอันแห่งผาก ยอมจำนนต่อความยากจนโดยคุณผู้
 หนุ่มสาวหลายคนที่ร้องเพลงกบองทง อาจจะยังไม่รู้สึกของความสูญเสีย เขา
 มองไม่เห็นยุ้งข้าวที่เริ่มว่างเปล่า เล็กลงทุกวัน พรอมๆกับฉางข้างหลงจูขยาย
 โดมมากขึ้นเพียงไร อำนาจของหลงจูก็เบ่งบานขึ้นมากเท่านั้น ผู้คนในหมู่บ้าน
 มีสภาพไม่ต่างไปจากทาสในเรือนเบี้ยของหลงจูเท่าไรนัก คำสั่งของหลงจู
 เต็มไปควยพลังที่พวกเขาไม่อาจโต้แย้งได้ แมกระทั่งโบสถ์ที่พวกเขาช่วยกัน
 สร้าง หลงจูก็ถือสิทธิ์ในการทำบุญบริจาคมาก เขามาจูนจวนจัดแจง ราวกับพวก
 เขาเป็นคณงานรับจ้างสร้างโบสถ์

("เนื่อนามบุญ" ใน ราคาแห่งชีวิต : 98 - 99)

เรื่อง คนอย่างเราไม่มีเวลาว่างหรือพอ ของ นิเวศน์ กันไทยราษฎร์ ก็
 สะท้อนให้เห็นความแตกต่างของฐานะความเป็นอยู่ระหว่างคนจนหาเช้ากินค่ำ กับเศรษฐี
 และการเอาเปรียบของคนรวยที่แม่แคเรื่องเด็กน้อย หรือเรื่องการทำบุญสร้างกุศล คนที่
 รั่วรวยก็ยังเอาเปรียบคนจนอยู่ตลอดเวลา ผู้เขียนกล่าวถึงสองครอบครัวที่มีฐานะความ
 เป็นอยู่แตกต่างกันมาก คือ ครอบครัวของเอม ที่พอแม่ยากจนหาเช้ากินค่ำ กับครอบครัว
 เศรษฐี ที่ชอบมาชวนพอเอมคุย และชักชวนไปทำกิจกรรมต่างๆ ซึ่งไม่เป็นประโยชน์ต่อ
 ครอบครัวของเอม และทำให้พอกับแม่เอมเสียเวลาทำงาน ผู้เขียนสะท้อนสภาพดังกล่าว
 ผ่านความคิดของเอม ตอนหนึ่งว่า

...เขาไม่ชอบเศรษฐีคนนี้เลย นับครั้งไม่ถ้วนแล้ว ที่มาแย่งเวลาทำมาหากินของ
 พอกับแม่ เขาไม่ต้องทำมาหากินอย่างแม่ วันๆที่ผ่านไป เขามีเวลาว่างมากมาย

ห้ามกลางรายไคจากหลายอย่าง บ้านเขาหลายสิบหลัง ที่ดินหลายสิไร่ที่ให้เขาปลูกสร้างโรงงานจนสุดสายตา และก็โรงงานเหล่านั้นนั้นแหละปล่อยน้ำเสียลงคลอง ลูกเขาหลายคนของเขาเรียนสูงๆ และได้ตำแหน่งใหญ่โตในวงราชการ มีหน้ามีตาอยู่ในสังคมคนมีเงิน ไม่แต่เท่านั้น เขายังเป็นนายทุนออกเงินให้กวยคอกเบี้ยแพงมากอีกกวย คนจนๆ ยานนี้ต่างก็เคยยอมเสียเปรียบ เพื่อให้ได้เงินมาถอนปรนมิญหาควยกันทั้งนั้น รวมทั้งพ่อแม่ของเอมควย

เขาคงรู้ว่าพอชอบข้มมะข้มโม รักการทำบุญสุนทาน เมื่อเขาเหงาก็มักจะมาคุยกับพ่อ หรือหลายครั้งที่เขาอยากจะไปเที่ยวยังต่างจังหวัด เขาก็เจียดเงินเสียนิคหนอยหวานลอมเรียโรเอาจากพ่อแม่หรือคนจนอื่นๆ ที่ยึดมั่นติดมั่นกับการทำบุญ ว่าเป็นความสุขความหวังในทางใจ แล้วเขาก็ไคไปเที่ยวสมใจปรารณา ในรูปแบบของคนพอดผ่าป่า ทั้งยังไคหน้าคาร้อเสียด เพราะเป็นกัวตั้งตัวที แต่คนจนๆ ทั้งหลายไม่เพียงแต่เสียดเงินเท่านั้น ยังจะต้องเสียเวลาทำมาหากินไปควย

(“คนอย่างเราไม่มีเวลาวางหรือกพอ” ใน ราคาแห่งชีวิต : 137)

2. คานการเมืองการปกครอง คาโคนิส และ เคสมาเรส กถาวถถึงความสัมพันธ์ระหว่างงานวรรณกรรมกับการเมืองการปกครองว่า นักเขียนชาวตะวันตกจะนำเอาลักษณะการเมืองการปกครองที่เลวร้าย ทั้งที่เป็นปรัชญาหรือข้อปฏิบัติทางการเมืองและการดำเนินงานของรัฐบาล เสนอไว้ในงานเขียน เพื่อตีแผ่ให้ผู้อ่านไครับรู้ ในบางครั้งการเสนองานเขียนเหล่านี้ ก็กระทำอย่างตรงไปตรงมาและไม่คำนึงถึงวรรณศิลป์ เพราะนักเขียนมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ คือ การเสนอขอเท็จจริงให้แกผู้อ่าน (Kakonis and Desmarais 1969 : 2 - 3)

การสะท้อนคานการเมืองการปกครองในสังคมชนบทจากเรื่องสั้นร่วมสมัยชุดนี้อาจจำแนกการสะท้อนให้เห็นภาพการเมืองการปกครองในสังคมชนบทอย่างชัดเจนไคดังนี้

ภาพสะท้อนที่สำคัญประการหนึ่งที่นักเขียนเรื่องสั้นร่วมสมัยกลุ่มนี้เสนอ ก็คือ ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างกลไกการปกครองและอำนาจรัฐกับคนในสังคมชนบท ซึ่งแบ่งได้ 3 ด้าน คือ

- บทบาทและพฤติกรรมของเจ้าหน้าที่ของรัฐ เรื่องสั้นหลายเรื่องได้สะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมของเจ้าหน้าที่ในวงราชการระดับต่างๆที่ปฏิบัติงานในชนบทว่า ข้าราชการส่วนใหญ่ยังคงวางตัวตามแบบเก่า คือเห็นว่าตนเองเป็นผู้มีอำนาจเหนือประชาชน เป็น "นาย" ของประชาชน สามารถใช้อำนาจที่มีอยู่ปฏิบัติต่อผู้อยู่ใต้ปกครองตามความพอใจ โดยไม่คำนึงว่าการปฏิบัติของตนเองนั้นจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนและไม่เป็นธรรมต่อประชาชน การปฏิบัติและการใช้อำนาจในทางที่ผิดของข้าราชการดังที่กล่าวมานี้ ทำให้เกิดปัญหาทางการปกครอง และช่องว่างระหว่างรัฐกับประชาชน เรื่องสั้นที่สะท้อนสภาพที่กล่าวนี้มีหลายเรื่อง เช่น

เรื่อง กระดานเรือแตก ของ ชงชัย มานะสุ ซึ่งสะท้อนให้เห็นครอบครัวของเนียนและซาม ที่ยากจนหาเช่ากินคำ ทั้งสองทำมาหากินด้วยอาชีพสุจริต แต่ถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจที่วางตัวเป็นนายและใช้อำนาจของตนในทางที่ผิดกดดันแกล้ง จนจำพยายามปลุกปล้ำเนียน เมื่อซามมาพบจึงชกต่อยกันขึ้น ซามไปแจ้งความ ตำรวจขอเรื่องให้ยอมความแต่ซามไม่ตกลง อีกหนึ่งสัปดาห์ให้หลังเรื่องก็เงียบ จนจำกลับมารวางอำนาจในหมู่บ้านได้อีก แล้วจำนำก็แกแค้นซามด้วยการสร้างพยานเท็จ จับซามในข้อหาลักเปิด และเพิ่มข้อหาซัดขึ้นเจ้าหน้าที่โดยที่ซามไม่มีโอกาสแก้ตัว

เรื่อง โจร ของ วิมล ไทรนิมิต ได้สะท้อนให้เห็น ตำรวจที่ใช้อำนาจหน้าที่ของตนในทางที่ผิด ยึดเยี่ยกข้อหา คุกคามเอาเยาะเสียดใจใส่ไว้ในตัวของผู้นิติที่เคราะห์ร้าย เมื่อผู้ต้องสงสัยไม่ยอมรับหรือแสดงความไม่พอใจ ก็จะถูกซ้อมอย่างทารุณ และเมื่อผู้ต้องสงสัยพบว่า ตนเองมียาเสพติดอยู่ในกระเป๋าเสื้อหรือกางเกง แล้วไม่ต้องการขึ้นศาล ก็ต้องหาเงินจำนวนมากมาให้ตำรวจเป็นค้ำประกัน ทั้งที่ผู้ต้องสงสัยเป็นผู้บริสุทธิ์และไม่รู้เรื่องยาเสพติดนั้นเลย ซึ่งในการจับและยึดเยี่ยกข้อหาให้ผู้นิติผู้นั้น ผู้เขียนได้สะท้อนผ่านบทสนทนา

ตอนหนึ่งของการสอบสวนระหว่างรอยเวรกับ"ผม" ไว้ว่า

"ก็คุณทำร้ายเจาหนาที่ก่อน เขาจำเป็นตองป้องกันตัว"

ผมโกรธจนตัวสั่น อยากจะชกหนารอยเวรสักกรวมควย

"ผมไม่ได้ทำ ผมไม่โหมมันคน มันก็เลยชกผม"

ผมไม่รู้ว่าจะพูดว่าอย่างไร มันอีกอึดจนทำอะไรไม่ถูก

"คุณไม่มีพยานหลักฐานอะไร ส่วนเจาหนาที่มีพยานครบถวนว่า คุณชักขึ้น
การจับกุมตรวจคน ทำร้ายเจาหนาที่ และมียาเสพติดในครอบครอง... ทำรวจ
คนพบผงขาวในกระเป๋าของคุณ"

ผมไขก่าปั้นพุกโตะอย่างลึ้มตัว เลือดนี้คพลานไปทั่วใบหน้าจนรูสึกกรอน
วูบวาม หัวใจเต้นแรงเร็วควยควยความโกรธแค้น

"คุณไปเอาผงขาวมาจากไหน"

"เปล่า มันยักใส่กระเป๋าผมเองตางหาก มันยักใส่ตอนที่ผมถูกชกหมดสติ"

("โจร" ใน เพชรน้ำงาม : 125)

เรื่อง คนบนเขาควาย ของ ไพสนธิ พรหมน้อย สะท้อนให้เห็นว่า ข้าราชการ
ที่ถูกส่งออกไปตรวจท้องที่ ทั้งๆที่ได้รับเบี้ยเลี้ยงจากทางราชการ แต่ข้าราชการเหล่านี้
ก็ยังไปวางตัวเป็น "เจ้านาย" เหนือชาวบ้าน และเบียดเบียนชาวบ้านที่ยากจน ด้วยการขอ
พักนอน ขออาหารรับประทาน และเมื่อจะกลับก็ยังขอพืชผักผลไม้ตางๆกลับบ้าน ซึ่ง
บางครั้งชาวบ้านเหล่านั้นก็ไม่พอใจ เช่น แจม เมียทองคำ ซึ่งไม่พอใจทองคำที่ตองตอนรับ
"เจ้านาย" อย่างดี ทำให้ครอบครัวของตงด้าบามาก แจมขอร้องทองคำว่า

"จะรับปากกับฉันได้ใหม่ว่า ตอไปนี้แกจะไม่เลี้ยงไอพวกนี้้อีก มาที่ไร
เปลื้องทุกที ชาวสารก็ตองซื้อเขากินนะ หรือว่าแกมีนาทำกิน คิดให้คี่สิ เขา
นะมีเงินเคื่อนเงินดาวกิน เลือดน้ำก็ใส่คี่กว่าแกเสียอีก สุขยาของ คิคเอาเอง

ระหว่างเรากับเขา มันติดกันแค่นั้น”

ทองคำยังคงเฉยเหมือนทองไม่ร้อน ในความเฉยเมยนั้น คุณเหมือนหัวใจของเขาจะไหวติงไปกับคำพูดของเมีย ภาพขอเปรียบเทียบระหว่างเขากับเจ้านาย มาวนเวียนปรากฏอยู่ในห้วงความคิด เศษเพียงเศษสสิ่งเจ้านายไม่เคยหยิบยื่นให้ แม้มันลูกชายของเขาเอง แต่เมื่อจะกลับ เจ้านายจะขอปลา ขอพืชผลไปฝากลูกเมียที่บ้าน

(“คนบนเขาควาง” ใน วันเวลาที่ผ่านไปเลย : 235 - 236)

- เกี่ยวกับปัญหาเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้มแข็งเบียดเบียนราษฎรนั้น นักเขียนส่วนหนึ่งจะมีความเห็นรวมกันว่า ท้าบทกฎหมายและระเบียบราชการที่เป็นกดโกยอย่างหนึ่งของการปกครองนั้น ยังมีขอบกพร่องหละหลวมและไม่เป็นธรรม ทำให้ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ที่มีพฤติกรรมและเจตนาในทางที่ไม่ดี ร่วมมือกับผู้มีอิทธิพล ไร้อุตสาหะและกลอุบาย บิดเบือน นำไปไขแสวงหาผลประโยชน์และสร้างอำนาจให้แก่ตนเอง พรรคพวก พี่น้อง หรือผู้มีอิทธิพล โดยการนำตัวบทกฎหมายเหล่านี้ไปแอบอ้างเอาผิดกับประชาชนในชนบท ที่ไม่มีความรู้ในด้านระเบียบราชการและกฎหมาย ทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมขึ้นในสังคม เช่น

เรื่อง ลองแพ ของ ปราบดา บ้านไผ่ ซึ่งกล่าวถึงชายหนุ่มสองคน มีอาชีพตัดไม้และเลื่อยแปรรูปขาย ต้องนำไม้ที่เลื่อยแล้วลองแพกลับบ้าน โดยต้องผ่านหน้าโรงพักซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำ เขาทั้งสองช่วยกันภาวนาวาอาให้ตำรวจเห็น เพราะไม้ที่เขาลองแพมานั้นเป็นไม้เถื่อน ขณะที่เขาหลบพ้นตำรวจมาได้ เขาก็พบรถลากไม้ของพ่อเลี้ยงผู้มีอิทธิพลที่สามารถตัดไม้ป่าไปขายได้อย่างเสรี โดยไม่ถูกตำรวจจับ

เรื่อง ทางเลือกและสิ่งทีทองพิสูจน์ ของ ชัยรินทร์ ไชยวัฒน์ สะท้อนให้เห็นว่าเจ้าหน้าที่ป่าไม้ร่วมมือกับผู้มีอิทธิพล ใ้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการจัดสัมปทานป่า เมื่อชาวบ้านขึ้นไปตัดไม้จึงถูกจับ แต่ชาวบ้านไม่เข้าใจว่า ทำไมจึงถูกจับ เพราะตั้งแต่เดิมปู่ตายายเขาก็ไปตัดไม้มาปลูกบ้านกันได้ แต่ทำไมเดี๋ยวนี้จึงตัดไม้ไม่ได้ เมื่อพวกเขาถูกจับ

มากขึ้น และถูกกระทำทารุณจากเจ้าหน้าที่ พวกเขาจึงเข้าไปร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์ และจับอาวุธต่อสู้กับเจ้าหน้าที่รัฐบาล

เรื่อง ไฟฟ้าใหม่ลาม ของ ทนง นันทพฤกษ์ แสดงให้เห็นพฤติกรรมของกำนัน และตำรวจที่ใช้อำนาจหน้าที่และระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆข่มเหงรังแกราษฎร ที่ขัดประโยชน์ของคน

ธงชัย มานะสุ โค้ดสะท้อนให้เห็นตำรวจที่มีพฤติกรรมเลวร้าย และใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือรังแกประชาชนที่บริสุทธิ์ เมื่อจำนำไปข่มขืนเมียของขาม และเมื่อขามไปแจ้งความตำรวจก็ขอร้องให้ยอมความ ขามและเมียไม่ยอม ต่อมาไม่นานจำนำก็พ้นผิด มาสมคบกับนางแสบ ชาวบ้านที่ค่อนข้างร่ำรวย แต่นิสัยไม่ดี กลั่นแกล้งขาม จับกุมควยขอหาขโมยเบ็ดนางแสบ ทั้งที่ขามไม่ได้ทำ จึงให้นางแสบและจำนำหาหลักฐานก่อน แต่จำนำอ้างกฎหมายว่า

"เรื่องนั้นเก็บไว้สอบสวนทีหลัง" จำนำแสดงท่าอีศัต "ในชั้นนี้จึงเป็นเหตุกวดลาหา กูต้องเอาตัวมึงไปโรงพักก่อน"

สามีนางจงหน่าจำนำ แลวขบพันแนบ จนกลามเนื้อขึ้นเป็นคันนูน เส้นเอ็นปูดขึ้นตามลำแขนที่มีอกำจนเกร็ง เลือดโทสะกำดั่งฉีดขึ้นหน้า เขาสายหน้ามองไปรอบๆชาวบ้านที่มายืนมุง ความแสบกิริยาบังเกิดขึ้นชั่วขณะ ไคยินแต่เสียงคลื่นทะเลที่กำดั่งซัดกรีนเข้าหาฝั่ง

"พี่น้องเอ๋ย..." เขาชูกำมือขึ้นอย่างเคียดแค้น "นี่มันเป็นการข่มเหงกันอย่างหนาคานที่สุด... ไอ้ชาติชั่วคนโหดที่มันขึ้นใจเมียกู ขอมทำร้ายเมียกู มันอาฆาตที่กูจะเอาความ มันจึงสมคบกับอ๊อสหากความใส่กู กูรู้เท่าทันมันหรือ กูพี่น้องเอ๋ย..."

จำนำกระโจนเข้าไปกระชากรางเขาจนหัวเข่าระม่า ขณะที่เหตุการณ์กำดั่งซดมุน เสียงจำนำตะโกนขึ้นว่า "ไอ้ขาม มึงต่อสู้ขัดขวางเจ้าหน้าที่"

("กระดานเรือแตก" ใน เพชรน้ำงาม : 30 - 31)

- ทางค่านประชาชนผู้อยู่ใต้ปกครอง ลักษณะเด่นประการหนึ่งของประชาชนในชนบท ที่สะท้อนผ่านเรื่องสั้นเหล่านี้ คือการชี้ให้เห็นว่าประชาชนในชนบท ซึ่งเป็นผู้ถูกปกครองนั้น ยอมรับสภาพที่ถูกเอารัดเอาเปรียบ ที่เกิดจากกลไกแห่งอำนาจรัฐ ทั้งนี้ เนื่องจากคนในชนบทยังมีค่านิยมต่อการปกครองในสังคมแบบเก่า คือยังคงเห็นเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็น "เจ้านาย" ที่มีอำนาจ ต้องเกรงกลัว ซึ่งค่านิยมที่มีต่อการปกครองในลักษณะนี้ ทำให้ประชาชนในชนบทยอมจำนนอยู่ที่อำนาจของระบบการปกครองที่ไม่เป็นธรรม โดยไม่ต่อสู้หรือคัดค้าน เช่น เรื่อง ความในใจของเจ้าปาง ของ วรพล สุทธิพันธ์ และเรื่อง บุญสร้าง ของ วีร วรรณรินทร์ ที่แสดงภาพของข้าราชการ ในสายตาของชาวบ้านไว้ในรายละเอียดของเรื่องว่า

ปางใช้เวลาสำหรับหาอาหารในป่านานกว่าทุกวัน เพราะวันนี้จะมีคนเข้ามาในหมู่บ้าน โดยเฉพาะคนที่พอเรียกว่า "นาย" เขาเป็นคนที่พอต้องเชื่อฟังเช่นเดียวกับครูเฉลิม ต้องสวดมนต์เป็นหวงในการเป็นอยู่ของคนที่จะมาใหม่ ปางไม่เคยเข้าใจสักครั้งเลยว่ ทำไมหลายคนถึงได้พากันเป็นหวง "นาย" เหล่านั้นมากนัก

("ความในใจของเจ้าปาง" ใน ราคาแห่งชีวิต : 148)

ครูพาพอและบุญสร้างไปอำเภอ ไปเขียนอะไรก็ไม่รู้ บนอำเภอมีคนเยอะ พวกที่นั่งทำงานนั้น แคงตัวสวยใหม่เอี่ยมเลย เลื้อยขาเกาๆของเขา ขาวกว่าเลื้อยนักเรียนที่บุญสร้างใส่เสื้ออีก บางคนใส่ชุดสีก็ากี้ บุญสร้างไม่ค่อยรูว่ พวกนี้ทำงานอะไรกัน เห็นเรียกกันวางงานอำเภอ แต่ที่บุญสร้างรู้จักคือ เวลาเขาไปหาคนพวกนี้ ต้องคอยๆเดินเข้าไปหา แล้วยื่นหลังงอๆ เอามือกุมเป่ากางเกง เวลาพูดต้องพูดคอยๆเพราะๆ ต้องเรียกคนพวกนี้ว่าท่าน บุญสร้างรูว่ เพราะบุญสร้างเห็นว่าทุกคนที่เขาไปทำอย่างนั้น

("บุญสร้าง" ใน วันเวลาที่ผ่านไป : 54)

ตะคอกใส่

"อย่ายุ่ง... อย่าเพิ่งยุ่งตอนนี้... เอาไว้ให้หนังฉาบก่อนไม่ได้หรือใจ"
มันจะกลายเป็นผู้แทนของเขา มันหันหลังเดินจากไป ด้วยความรู้สึกผิดหวัง แต่
ก้าวเดินไปไคสองสามก้าว มันก็ท้องชะงัก เมื่อได้ยินเสียงเด็กหนุ่มคนหนึ่งซึ่งเป็น
พรรคพวกของหมายเลขหากล่าวทักท้วงขึ้น

"พี่... พี่ ระวังเสียงคะแนนนิยม" หมายเลขห้าพยักหน้าคล้อยตาม
มันเลยจำต้องกลับมายังเวทีหาเสียงอีกครั้ง เพราะถูกเด็กหนุ่มคนนั้น
ดุดะแผนไว้ และตอนนั้นสีหน้าอันบึ้งตึงของหมายเลขห้าก็เปลี่ยนไป เพราะหันมา
ยิ้มกับมันราวกับว่ารู้จักสนิทสนมกันมาช้านาน

("ซากแห่งความหวัง" ใน เพชรน้ำงาม : 156 - 157)

ผู้เขียนสะท้อนความคิดของชาวชนบทที่พบเห็นพฤติกรรมหน้าไหวหลังหลอกของ
นักการเมือง ผ่านความคิดของมันไว้ว่า

ความหวังที่จะได้ตัวแทนคอยเป็นปากเป็นเสียง ยามทุกครอน ขณะนี้
สำหรับมัน ดูเหมือนมันเหลือก็เพียงแห่งความหวัง ซึ่งไม่อาจเกิดขึ้นเป็นรูปเป็น
ร่าง ดังที่เขาได้ฝันไว้เลย... เพียงแค่การให้ช่วยประกาศหาลูก กว้าหมายเลข-
เลขห้าจะกระที่หรือลนประกาศให้ เขาก็ถือเอาผลประโยชน์ส่วนตัว คือคะแนน
เสียงเป็นที่ตั้งเสียแล้ว หากว่าชาวนาชาวไร่มีเรื่องทุกครอนถึงเป็นถึงตายที่จะให้
เขาช่วยเหลือมากกว่านี้ นักการเมืองประเภทนี้ก็คงคำนึงถึงประโยชน์ที่ตนจะได้
รับมากยิ่งขึ้นกว่าอะไรอื่น

("ซากแห่งความหวัง" ใน เพชรน้ำงาม : 159)

- ด้านกระบวนการเลือกตั้ง ภาพสะท้อนเกี่ยวกับการเลือกตั้งในชนบท เป็นภาพสะท้อนที่แสดงให้เห็นถึงความล้มเหลวของการปกครองในระบบประชาธิปไตยอย่างเด่นชัด กล่าวคือ ในการเลือกตั้งแต่ละครั้ง ผู้สมัครรับเลือกตั้งจะใช้วิธีการหาเสียงโดยการแจกข้าวของ และใช้เงินซื้อความนิยมและคะแนนเสียงจากประชาชน แทนความนิยมในความสามารถส่วนตัว จึงทำให้การเลือกตั้งกลายเป็นการลงทุนอย่างหนัก ทำให้เป็นการค้าที่หวังผลกำไรมากกว่าเป็นวิถีทางการเมืองอย่างแท้จริง และจากการหาเสียงโดยใช้เงินและแจกของ ทำให้เกิด "หัวคะแนน" (คือผู้ที่ไปหาเสียงชักชวนให้ชาวบ้านลงคะแนนเสียงให้แก่อุสมัครรับเลือกตั้ง คนที่ให้ผลประโยชน์เป็นทรัพย์สินเงินทองแก่คนที่ เป็น "หัวคะแนน") หัวคะแนนส่วนใหญ่จะเป็นผู้มีอิทธิพลหรือเป็นบริวารของผู้มีอำนาจในท้องถิ่น การแย่งชิงคะแนนเสียงของหัวคะแนน ทำให้เห็นถึงวิธีการเลือกตั้งที่ไม่บริสุทธิ์ มีการทำร้ายผู้ที่อยู่ฝ่ายตรงข้าม และฉีกป้ายโฆษณาหาเสียง ของฝ่ายตรงข้าม

เรื่องสั้นที่สะท้อนภาพด้านกระบวนการการเลือกตั้ง มีดังนี้

มันมากับการเลือกตั้ง ของ ศรีดาวเรือง สะท้อนภาพกระบวนการเลือกตั้งในชนบทสมัยหลังรัฐบาสศึกษาที่ ประกาศล้มสภา และจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วประเทศ เมื่อต้นปี 2519 การหาคะแนนเสียงของผู้สมัครรับเลือกตั้งใช้วิธีเลี้ยงเหล้าขาวปลาอาหาร ผู้สมัครบางคนก็จัดให้มีหนังฉายหรือโอเคไปแสดงตามหมู่บ้านต่างๆ บางคนก็จัดหารถรับส่งประชาชนที่จะไปลงคะแนนเสียงโดยให้หัวคะแนนเกลี้ยกล่อมให้ลงคะแนนให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งที่ตนเป็นหัวคะแนนให้ และผู้สมัครรับเลือกตั้งบางคนใช้วิธีการที่เลวร้าย คอยการลอบชื่อของผู้มีสิทธิ์ลงคะแนนเสียงออกจากทะเบียนบ้าน แล้วใส่ชื่อผู้อื่นที่ไม่มีตัวตนอยู่ในบ้านนั้นแทน ซึ่งการกระทำแบบนี้ ผู้เขียนสะท้อนผ่านเรื่องสั้นไว้โดยเฝ้ายวง ซึ่งจากบ้านไปทำงานก่อสร้าง กลับมาบ้านเดิมเพื่อลงคะแนนเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎร แต่เมื่อออกไปถึงสถานที่ลงคะแนนและไปตรวจหาชื่อของตนเอง ยวงก็พบว่าตนไม่มีชื่อในประกาศชื่อผู้มีสิทธิ์ นายนองสาว ยวง จึงถามลุงสุกศักดิ์กันว่า "...แต่ที่ของพี่ยวงละ อายุขี้ดึกกว่าจะสามสิบอยู่แล้วไม่เห็นมีชื่ออยู่ในประกาศนั้นเหมือนกัน คันมีใครก็ไม่รู้อยู่ในนั้นตั้งสองคน เอ ทำไม่ชื่ออ้งกอ

ถึงมีชื่อละ บัทรประชาชนของพี่เขาก็กมี แต่มาที่นี้กดับไม่มี"

สกุล บุญยทัต สะท้อนภาพวิถีการสปรกของผูสมักรรับเลือกตั้ง โดยให้หัวคะแนนของตนโจมตีผูสมักรคนอื่น และให้คนของตนทำลายแผนปายหาเสียงของผูสมักรคนอื่น หรือฝ่ายตรงข้ามกับตน ผู้เขียนเล่าเรื่องราวเหล่านี้ไว้ในเรื่อง เขาชื่อว่าเจ้าการเวกนั้นตายแล้ว โดยให้พอของเจ้าการเวกเป็นหัวคะแนนของผูสมักรรับเลือกตั้งคนหนึ่ง ซึ่งมีนโยบายช่วยคนยากจน แล้วไม่นานพอของการเวกก็ถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์และถูกลอบยิงตาย ต่อมา เมื่อการเวกโตเป็นหนุ่มการเวกก็ไปทำงานกับพรรคการเมืองหนึ่ง ซึ่งสมักรเข้ารับเลือกตั้งเป็นผูแทนราษฎร โดยการเวกได้รับคำสั่งให้ไป

"เลิกไปสเตอร์ของพรรคอื่น... เลิกไปสเตอร์ของเราดับลงไป" เป็นสิ่งที่การเวกและเพื่อนำรับคำสั่งมา

"กอกวนการทำเสียงของพรรคอื่นในทุกๆวิถีทาง..." นี่คือนี่สิ่งที่การเวกต้องทำร่วมกับเพื่อนๆ ในเกือบจะทุกวันคืนที่ผ่านไป

(“เขาชื่อว่าเจ้าการเวกนั้นตายแล้ว” ใน คลื่นหัวแข็ง : 182)

เรื่องสั้นที่เสนอบัญหาเกี่ยวกับการเลือกตั้งในชนบท ใต้สะท้อนให้เห็นลักษณะส่วนรวมของประชาชนในชนบทว่า ส่วนใหญ่แล้วยังขาดความรู้ความเข้าใจและสำนึกต่อการปกครองแบบประชาธิปไตยเป็นอย่างมาก เนื่องจาก ไรการศึกษาและขาดการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์จากทางราชการ เมื่อประชาชนไม่มีความเข้าใจต่อการปกครองแบบประชาธิปไตยดีพอ ก็เปิดโอกาสให้นักการเมืองแสวงหาผลประโยชน์ได้โดยสะดวก เช่น มีการขายคะแนนเสียงหรือสิทธิของตนเอง เพียงเพื่อแลกเบียดเบียนกับอำมิสลินจางเด็กๆน้อยๆ ที่นักการเมืองนำมากำหนดให้ถึงบ้าน ความยากจนก็เป็นปัญหาหนึ่งที่ทำให้การพัฒนาาระบบประชาธิปไตยในชนบทไม่ไคผล ในท้องถิ่นที่ยากจนและขาดแคลน ชาวบ้านมักจะขาดความตื่นตัวทางการเมือง และตกเป็นเครื่องมือของนักการเมืองที่แสวงหาผลประโยชน์ได้โดยง่าย คนที่มีโอกาสได้รับเลือกตั้งจึงมักเป็นผู้ที่ขาดความเหมาะสมในทุกๆด้าน เมื่อผูแทนราษฎรขาด

ความรู้ความสามารถ และขาดความเป็นนักประชาธิปไตยที่ดี จะทำให้ส่งผลกระทบต่อระบบการเมืองส่วนรวมของประเทศ นั่นคือ นักการเมืองมุ่งหวังผลประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าคำนึงถึงผลประโยชน์ของประเทศชาติ ไม่มีความสามารถในการบริหาร ทำให้กระบวนการประชาธิปไตยล้มเหลวมาตลอด เรื่องสั้นที่สะท้อนให้เห็นลักษณะของประชาชนในชนบทที่กล่าวมานี้ ที่เคนยามี 2 เรื่อง คือ

เรื่อง มันมากับการเลือกตั้ง ของ ศรีดาวเรือง ซึ่งสะท้อนให้เห็นภาพของนักการเมืองที่โซ่เงินซื้อชาวปลาอาหารมาเลี้ยง จ้างลิเกมาแสดง เพื่อให้ชาวบ้านงตะแนนเสียงให้ ชาวชนบทเหล่านั้นไม่ใครสนใจเลยว่า ผู้สมัครรับเลือกตั้งคนใดให้อะไรบ้าง แต่พวกเขาจะรับทุกสิ่งที่มีคนให้ เช่นจากบทสนทนาว่า

"นี่กูก็เ็นเข้าไปแล้ว ยังไม่รู้เลยว่าจะให้เลือกเบอร์อะไร หือ... เบอร์อะไรวะ" ขยายครอบครัวหรือโตตามขึ้นมากลางวง

"เบอร์สิบหก แหม แกนี่แจจริง กินของเขาเข้าไปแล้วยังไม่รู้ชื่อว่าใคร... แต่เขาเองบอกเสียก่อนนะ ถึงจะกินของเบอร์สิบหก แต่คั้นนี้ข้าจะไปดูเลขของเบอร์สิบ" "

(“มันมากับการเลือกตั้ง” ใน วันเวลาที่ผานเลย : 245)

นอกจากนี้ ผู้เขียนได้สะท้อนให้เห็นความคิดของชาวชนบทที่มีต่อการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร โดยผานความคิดของ “ขยายครอบครัว” ว่า

"จะวาไปนะมึง... กูวาผู้แทนเลือกไปก็ยังงั้นแหละ ก็ครั้งก็หนักันแล้วละ ที่เลือกๆกันนะ กูไม่เห็นมีใครมาช่วยกูดักคน ไอ้เองก็ยังไม่หามรุ่งหามค่ำ อีเรียนก็ป่วยกระเสาะกระแสะ อีแกนี่คนเดียวที่หอบซีโครงบานแบกถาดขายตัวขายออยข้างทางรถไฟมาก็ปีแล้วมึงรูใหม่.. เอาละ.. เมื่อแม่มันอยากไทมากิน กูก็กิน ไอ้เรื่องจะเลือกไม่เลือกมันเรื่องของเราเนี่ยหว่า.. เสียเวลาทำมาหากินเปล่าๆ กูวายังงั้นแหละ หรือมึงวายังงั้น อี้ยวง"

(“มันมากับการเลือกตั้ง” ใน วันเวลาที่ผานเลย : 246)

เรื่องซากแห่งความหวัง ของ หางยาม มีบางตอนที่สะท้อนให้เห็นความคิดของ ชาวชนบทที่มีต่อการเลือกตั้งว่า อยากให้มีการหาเสียงด้วยการขายหนัง หรือมีลิเกบอยๆ เพื่อจะได้ขายของได้ดี เช่น "ป่าละเียก" แมกคา คู่กับ "มัน" ว่า

"ทุกคืนเขี้ยวนะ พอมันนี้... สนอกสนใจการบ้านการเมืองเลยจริง"
ป่าละเียก แมกคาขายขนม หายคอนของเต็มกระจาด รองทัก มือขายของแก
หิวตะเกียงเจ้าพายุเดินตามหลังมัน

"ก็ไปฟังเขาหนอยนะป่า บ้านเรานานๆจะมีที่..." มันหันมาตอบ
และยิ้มอย่างอารมณ์ดี

"อยากไหมนี่หาเสียงทุกวัน ข้าจะโคขายของ ตั้งแต่มีหาเสียงนี้
รายโคชาติขึ้นเยอะ แต่ไอเรื่องเลือกตั้งนี่ ข้ายังไม่รูจะเลือกใครดี พอมันจะ
จะเลือกใคร" ป่าละเียกเอ่ยถาม

(“ซากแห่งความหวัง” ใน เพชรนางม : 151 - 152)

ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งที่นักเขียนเรื่องสั้นในกลุ่มนี้สะท้อนไว้เด่นชัดที่สุดใน เรื่องสั้นรวมสมัย ประเด็นหนึ่งก็คือ ปัญหาความขัดแย้งคานอุดมการณ์ทางความคิด ระหว่าง รัฐบาลกับผู้ออกการร้ายคอมมิวนิสต์

มีเรื่องสั้นหลายเรื่องที่สะท้อนให้เห็นว่า การเกิดปัญหาผู้ออกการร้ายคอมมิวนิสต์ นั้น ส่วนหนึ่งมาจากการกดขี่ขูดรีด และการสร้างความไม่เป็นธรรม ที่เกิดจากเจ้าหน้าที่ ของรัฐเป็นสำคัญ การที่เจ้าหน้าที่ส่วนหนึ่งกระทำตนเป็นผู้มีอิทธิพล ใช้อำนาจในทางที่ผิด คุกคามสวัสดิภาพของประชาชน ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้น ประชาชนที่มีความเกลียดชัง เจ้าหน้าที่เหล่านี้ ก็หาทางแสดงออกโดยการ เป็นปฏิปักษ์ต่ออำนาจรัฐ และเข้าหาฝ่าย ตรงข้ามที่คอคานรัฐบาล ซึ่งเห็นสาเหตุให้กระบวนการของฝ่ายผู้ออกการร้ายคอมมิวนิสต์ เติบโตขึ้น ทำให้เกิดการสู้รบและความไม่สงบสุขในท้องถิ่น

เรื่องสั้นที่สะท้อนให้เห็นภาพที่กล่าวมานี้ชัดเจนที่สุด คือ เรื่อง หางเลือกและสิ่งที-
คองพิสูจน์ ของ ชัยรินทร์ ไชยวัฒน์ ผู้เขียนสะท้อนให้เห็นว่า จากสาเหตุเล็กๆสามารถทำให้

เรื่องทั้งหมดบานปลายใหญ่โตโต ก็จากการที่ชาวบ้านไปตัดต้นไม้บนภูเขาเพื่อเอามาปลูกบ้าน ซึ่งเป็นสิ่งที่พวกเขากระทำกันมานานหลายชั่วอายุคน แต่ต่อมา เมื่อเด็กหนุ่มคนหนึ่งไปตัดไม้มาปลูกบ้าน เพื่อเตรียมแต่งงาน ปรากฏว่า เขาถูกจับขอรุกทำลายป่า ซึ่งเป็นป่าในสัมปทานของบริษัทป่าไม้ โดยที่ชาวบ้านในหมู่บ้านนั้นไม่เคยรู้เลยว่า บริษัทได้สัมปทานอย่างไร เมื่อไร ชาวบ้านจึงไม่เข้าใจว่า ทำไมแค่ตัดต้นไม้มาปลูกบ้าน เขาจึงถูกจับ พวกเขาจึงเดินทางไปอำเภอพร้อมกับ "ปาง" ตัวแทนของหมู่บ้าน เพื่อเจรจากับนายอำเภอ แต่ผลปรากฏว่าทุกคนไม่รู้อะไรเรื่อง เพราะความใจร้อน ซาคเหตุผลของนายอำเภอเอง ที่ไม่อธิบายสิ่งต่างๆให้ชาวบ้านเข้าใจ เรื่องจึงถึงจังหวัด และในที่สุด "ปาง" กับพวกชาวบ้านอีก 19 คน ก็ถูกจับขอรุกทำกรอันเป็นคอมมิวนิสต์ โดยที่พวกเขายังไม่เข้าใจเลยว่า "คอมมิวนิสต์" คืออะไร เป็นอย่างไร และในที่สุด ชาวบ้านในหมู่บ้านนี้ก็ค่อยๆหายเข้าป่าไป ผู้เขียนบรรยายไว้ว่า "ในระยะนี้ เด็กหนุ่มเลือดร้อนหลายคนในหมู่บ้าน ก็ค่อยๆหายตัวออกไปจากหมู่บ้านทีละคนสองคน นานๆครั้งจึงจะกลับเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านตามเดิม" และเมื่อความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ของรัฐรุนแรงขึ้น ชาวบ้านจึงหนีเข้าป่า จับอาวุธต่อสู้กับตำรวจ ทหาร เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ซึ่งผู้เขียนบรรยายสภาพของหมู่บ้านไว้ว่า

ชาวบ้านออกจากหมู่บ้านทั้งหมด บางคนย้ายที่ทำการ แห้วบางคนหายไปบนภูเขาสูง เสียงปืนยังคงดังอย่างหนักและหนักขึ้น ไม่นานนัก ทหารก็พยายามบุกเข้ามาตั้งค่ายในหมู่บ้าน แล้วก็ถูกตีแตกถอยไป รอยเลือดแห่งๆมีหยดอยู่ทั่วลานดิน รอยกระสุนใหญ่ๆเป็นแนวแตกเป็นทับอยู่แทบทุกบ้าน หรือแถมแต่ในวัด

หมาสีกตัวยังไม่เดินอยู่ในบริเวณนั้น มันกลายเป็นเมืองรกร้างว่างเปล่า ที่มีแต่กระสุนปืน มีคตบ เลียงระเบิด หยดเลือดที่ทาไปทั่วหมู่บ้าน... เขาเหล่านั้นหายเงียบขึ้นภูเขา... และทุกคนถึงเรื่องอื่น... สิ่งที่เขาพูดกันก็คือสงคราม

("ทางเลือกและสิ่งที่ต้องพิสูจน์" ใน คลื่นหัวเค็ง : 37)

วรพล สุทธิพันธ์ ตะทอนให้เห็นว่าคนที่บริสุทธ์ เมื่อถูกกล่าวหาจากเจ้าหน้าที่ของรัฐแล้ว ก็ไม่มีทางแก้ชกกล่าวหาได้ ในเรื่อง หยกหนึ่งในชนบท ผู้เขียนกล่าวถึง ครอบครัวของชด ที่ถูกอิทธิพลมืดของผู้ใหญ่บ้านกลั่นแกล้ง จนต้องย้ายไปอยู่นอกหมู่บ้าน เพราะ

เรามีเรื่องซัดใจกันกับผู้ใหญ่บ้าน เพราะไม่ยอมแบ่งเงินรายได้จากการรับจ้างกรีดยางให้กับผู้ใหญ่ ที่เรียกเอาจากทุกคน โดยคิดเป็นค่าคุ้มครอง รายได้เพียงน้อยนิดแค่นั้น พอประทังชีวิตไปวันหนึ่งๆ เขาจึงไม่สามารถที่จะเจียกหรือแบ่งปันไปให้คนอื่นได้อีก นอกจากเก็บไว้สำหรับชีวิตของนางและเด็กน้อย

("หยกหนึ่งในชนบท" ใน ราคาแห่งชีวิต : 156)

เมื่อชดออกไปอยู่นอกหมู่บ้านแล้ว ผู้ใหญ่บ้านก็ยังคงตามกลั่นแกล้งครอบครัวของเขาอีก พอชดกรีดยางไม่ได้ เพราะออกมาอยู่ไกล และไม่ยอมจ่ายค่าคุ้มครองให้ผู้ใหญ่บ้าน ชดจึงไปรับจ้างเป็นกรรมกรแบกปลาที่ท่าเรือในเมือง ผู้ใหญ่บ้านก็ไปรายงานทางការว่าชดย้ายออกไปอยู่เชิงเขา เพื่อติดต่อกับพวกผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ และการที่ชดออกไปทำงานในเมือง นานๆกลับบ้านครั้งหนึ่งนั้น ผู้ใหญ่บ้านก็รายงานว่า ชดไปหาเสมียงมาส่งให้พวกผู้ก่อการร้าย แม้วาพวกเขาบางคนจะไม่เชื่อที่ผู้ใหญ่พูด แต่ทุกคนก็ต้องทำตามคนส่วนมาก คือไม่ยุ่งเกี่ยวกับครอบครัวของชด จะมีก็แต่ "นาเหี้ยม" ที่นำข่าวมาบอกเมียของชดว่า

"แกว่าไอชดนี่แหละ... ที่ เป็นพวกในป่า"

ไอชด-หมายถึงเขา-สามีของนาง วุ่นหัวดวงตันที่เมื่อได้ยื่นคำบอกเล่า ประโยคนี้

"ไม่จริง.. ไม่จริง นำเหี้ยมอย่าไปเชื่อผู้ใหญ่แกนะ ฉันสาบานให้ก็ได้ ไม่เป็นความจริงเลย พอไอหนูไปทำงานอยู่ในเมือง จะเป็นพวกในป่าได้อย่างไร และฉันเองก็ไม่เคยเห็นไม่เคยพบพวกในป่าเลย นำเหี้ยมอย่าไปเชื่อเขานะ.."

ละล้าละลี้กออกจากปากที่สิ้นระริกของนาง

"เออ.. ข้าไม่เชื่อหรอก ข้ารู้ยูเต็มอกว่าไอชค มันเป็นคนยังงี้
ทางผู้ใหญ่บ้านแกไม่ชอบหน้าไอชค แกเป็นคนรายงานให้พวกทหารว่า ไอชค
หนีมาอยู่เชิงภูเขา เพราะติดต่อกับพวกในป่าโคสะควก เรามั่นคนทำมาหากิน
ไปวันๆ จะเอาอะไรไปสู่เขาเล่าเอ็งเอ๊ย"

("หยกหนึ่งในชนบท" ใน ราชาแห่งชีวิต : 159 - 160)

ปัญหาเกี่ยวกับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์อีกประการหนึ่ง ที่สะท้อนผ่านเรื่องสั้นบาง
เรื่อง คือการชี้ให้เห็นฐานะของประชาชนบริสุทธิ์ ที่ตกอยู่ในระหว่างสถานการณ์สงคราม
แย่งชิงประชาชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ในท้องถิ่นที่มีปัญหาผู้ก่อการร้ายนั้น ชาวบ้านส่วน
หนึ่งที่วางตัวเป็นกลาง ไม่เข้ากับฝ่ายใด มักจะประสบปัญหาเดือดร้อนในค่านิยมศีลธรรม
และเสรีภาพ การปราบปรามอย่างเหี้ยมโหดของเจ้าหน้าที่รัฐบาล ทำให้ชาวบ้านบริสุทธิ์
ตกอยู่ในฐานะที่ลำบาก ซึ่งทางเจ้าหน้าที่รัฐบาลกล่าวหาว่าเป็นฝ่ายผู้ก่อการร้าย ส่วน
ฝ่ายผู้ก่อการร้ายก็กล่าวหาว่าเป็นฝ่ายรัฐบาล

เรื่องสั้นที่สะท้อนปัญหานี้ไว้อย่างชัดเจนคือเรื่อง คนบนเขาควาง ของ ไพรัตน์
พรหมน้อย ซึ่งสะท้อนให้เห็นสภาพของชาวบ้านที่อยู่กลาง ระหว่างรัฐบาลกับคอมมิวนิสต์
ผู้เขียนสะท้อนเหตุการณ์ต่างๆ นานาครอบครัวของทองคำกับภรรยาชื่อแจ่ม ทองคำทำตัว
เป็นกลาง พยายามไม่ยุ่งเกี่ยวกับทั้ง 2 ฝ่าย แต่ทองคำและครอบครัวถูกเจ้าหน้าที่
รัฐบาลส่งออกมาดูแลทุกซดซของประชาชนเอาเปรียบ เช่น ขอลาพืชผักผลไม้จากทองคำ
เอาไปฝากลูกเมีย เมื่อเจ้าหน้าที่พวกนี้มาตรวจทองที่มาพักบ้านของทองคำ แจ่มและ
ทองคำต้องต้อนรับจัดหาอาหารมาเลี้ยงอย่างดี ทั้งๆที่ครอบครัวเขาก็ยากจน ในขณะที่
พวกผู้ก่อการร้ายลงมาจากเขา เขามาในหมู่บ้านนั้น ไม่เคยเบียดเบียน หรือทำความเดือดร้อน
ให้พวกชาวบ้าน และบางครั้งยังช่วยรักษาคนป่วยให้หาย ต่อมา เมื่อทางฝ่ายรัฐบาลสืบได้
ว่าพวกผู้ก่อการร้ายลงมาแทรกซึมในหมู่บ้าน พวกเจ้าหน้าที่ก็ไปสอดตามทองคำ ซึ่งเขาก็
ตอบไปตามความจริงที่ได้พบ

"ผมไม่รูว่าพวกนี้เป็นอย่างไรหรือเปล่า เห็นเขาแบกปืนกันลงมา
ขอข่าวสาร จะเป็นอะไรหรือใครผมไม่รูจริงๆ เขาเป็นคนธรรมดาๆเหมือน
ผมเหมือนจำนี่แหละ ใจดีดูกายเพี้ยนก็อยู่ในกลุ่ม มันบอกว่าเป็นพวกของมัน
เอง ไม่มีอะไรหรอก"

"มันลงมาตอนไหน"

"ตอนกลางคืนที่พวกจำไม่มานั้นแหละ"

คนกลุ่มใหญ่ เริ่มถามความเคลื่อนไหวของเจ้านายมากขึ้น ชาวบ้าน
บอกไปตามประสาชื่อ เขาไม่เคยปิดบังอำพราง ไม่นานนักความตึงเครียด
หวาดระแวงก็เข้าครอบคลุมไปทั้งหมดบ้าน ความแตกแยกของชาวบ้านตามมา
ทั้งฝ่ายที่เขาซางเจ้านายและเขาซางคนกลุ่มใหม่

(“คนบนเขาควาย” ใน วันเวลาที่ผ่านไป : 237 - 238)

และในที่สุดทองคำและชาวบ้านอีกหลายๆคนก็ถูกตำรวจจับตัวไปสอบสวน และตั้ง
ข้อหาว่าสนับสนุนผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ แล้วทุกคนก็หายไป ไม่มีใครกลับมาที่หมู่บ้านอีก
เลย

3. สถานการณ์ศึกษา เรื่องสั้นร่วมสมัยได้เสนอภาพสะท้อนทางสถานการณ์ศึกษาใน
สังคมชนบทออกมาในสภาพของปัญหาทางการศึกษา ซึ่งแยกได้เป็น 3 ประเด็น คือ

- ปัญหาความไม่เสมอภาคทางการศึกษา เรื่องสั้นหลายเรื่องสะท้อนให้เห็นว่า
แม้รัฐจะสามารถจัดบริการทางการศึกษาให้ประชาชนได้อย่างทั่วถึง แต่ก็ยังมีเด็กอีก
จำนวนไม่น้อยที่ไม่สามารถให้บริการที่รัฐจัดให้ เพราะเด็กๆเหล่านี้มีปัญหาด้านเศรษฐกิจ
เช่น พ่อแม่ยากจน ไม่มีเงินพอที่จะให้บุตรหลานไปโรงเรียนได้ เด็กอีกจำนวนมากที่ไม่ได้
เข้าเรียนในระดับประถมศึกษา เพราะต้องช่วยพ่อแม่ประกอบอาชีพ เช่น ทำนา ทำสวน
ค้าขาย เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว นอกจากนี้ ยังมีเด็กอีกจำนวนหนึ่งที่มีโอกาสรับ
บริการทางการศึกษาที่รัฐจัดให้ แต่ใช้แบบไม่เต็มที่ คือ เด็กได้เข้าเรียน แต่ต้องขาดเรียน

บ่อยๆ เพื่อช่วยผู้ปกครองทำงาน จากสภาพดังกล่าวเหล่านี้ ทำให้การศึกษาภาคบังคับของไทยได้ผลไม่เต็มที่ เด็กที่เรียนจบระดับประถมศึกษาจึงมีไม่น้อยที่อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ และมีเด็กอีกเป็นจำนวนมากที่ไม่เคยเรียนหนังสือเลย ทำให้การพัฒนาคุณภาพประชากรไทยไม่ได้ผลเท่าที่ควร

เรื่องสั้นที่สะท้อนปัญหาดังกล่าวนี้มีหลายเรื่อง เช่น

เรื่อง "ผู้แพ้" ของ ขาติ กอบจิตติ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ความไม่เสมอภาคทางการศึกษา ในด้านการศึกษาโอกาสทางการศึกษาของเด็ก มีสาเหตุมาจากปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ โดยผู้เขียนสะท้อนสภาพต่างๆ ผ่าน "โค้ง" ซึ่งเป็นลูกชายของกรรมกรในเรือ มีแม่เป็นลูกจ้างทำนาเกลือ กับ "พิทยา" ลูกชายเจ้าของเรือที่พ่อของโค้งทำงานอยู่ด้วย เด็กทั้งสองอายุไล่เรียงกัน โค้งแก่กว่าพิทยา 1 ปี พิทยามีทุกอย่างทั้งเงินทองของเล่น แต่โค้งซัดสนทุกอย่าง แม้กระทั่งการเข้าเรียนในระดับประถมศึกษา โค้งเข้าเรียนเมื่ออายุครบเกณฑ์ แต่พิทยาเข้าเรียนปีเดียวกับโค้ง ทั้งที่อายุยังไม่ครบ พ่อแม่ของโค้งตั้งใจว่าจะทองให้ลูกเรียนให้สูงที่สุด เท่าที่จะส่งเสียได้ ตัวโค้งเองตั้งใจเรียนมาก เพื่อจะได้เรียนต่อสูงๆ แต่ผลปรากฏว่า โค้งได้เรียนแค่ชั้นประถมปีที่เจ็ด ส่วนพิทยานั้นได้เรียนต่อ ซึ่งผู้เขียนได้เล่าไว้ในหมายเหตุท้ายเรื่องว่า

หมายเหตุ... เจ็ดปีต่อมา โค้งก็จบประถมเจ็ด คว้าคะแนนสอบที่ค่อนข้างดี แต่โค้งไม่ได้เรียนต่อ เพราะแม่ของเขาสมใจ และทำงานต่อไปอีกไม่ได้ โค้งจึงรีบฝึกอาชีพด้วยการไปเรือกับพ่อ ส่วนพิทยาเข้าไปเรียนต่อ ม.ศ.1 ในตัวจังหวัด ความแตกต่างในชีวิตอย่างธรรมดาสามัญดำเนินบทบาทของมันต่อไป...

(“ผู้แพ้” ใน คลื่นหัวเตียง : 228)

เรื่อง ดินยางหัก ของ คมสัน พงษ์สุธรรม ก็สะท้อนปัญหาความไม่เสมอภาคทางการศึกษา ในแง่การขาดโอกาสทางการศึกษาของเด็ก โดยสะท้อนผ่านเอก เด็กนักเรียน

ชั้นประถมศึกษา ซึ่งอาศัยอยู่กับปู่ เขามีพี่น้องอีกสองคน พ่อแม่เอกตายแล้ว ปู่ของเขามี อาชีพรับจ้างกรีดยาง เอกต้องการที่จะเรียนใหม่หลายๆ เขาต้องการเป็นตำรวจ แต่เอก ไม่ทันเรียนจบประถมศึกษาตอนปลาย เพราะปู่ของเอกตาย เอกต้องออกจากโรงเรียน มาประกอบอาชีพกรีดยาง และทำหน้าที่ผู้นำครอบครัวแทนปู่ เช่นเดียวกับเรื่อง เด็กผู้หญิง- ชื่อแดง ของ ชับจำปา เป็นเรื่องของเด็กผู้หญิงที่มีอายุครบเกณฑ์ แต่ไม่ได้เข้าเรียนใน โรงเรียน เพราะต้องไปขายไอติม เพื่อหาเงินมาเลี้ยงแม่ตามอด ซึ่งผู้เขียนบรรยายไว้ว่า

เมื่อพ่อตาย ตอนนั้นแดงอายุได้เจ็ดขวบพอดี แม่ซึ่งตามอดอีกคนก็ทำอะไรไม่ได้มากไม่กว้างขวางนัก หลายครั้งที่แม่คิดจะกลับไปขอร้องแดงลูก อย่างแกล้ง แต่สำนึกที่แม่เคยรับปากกับพ่อไว้ทำให้แม่ไม่อาจทำได้ แแดงเอง ก็ไม่ต้องการเห็นแม่ทำเช่นนั้น แแดงเริ่มรู้สึกว่า ตัวเองโตพอที่จะออกไปทำงาน หาเลี้ยงแม่ได้แล้ว คิดได้แดงจึงตัดสินใจไปขายไอติมในตลาด ทั้งๆที่วัยของ แแดง เป็นวัยที่ควรจะเข้าโรงเรียนมากกว่า

("เด็กผู้หญิงชื่อแดง" ใน ราคาแห่งชีวิต : 226)

เรื่อง วาวดีขาว ของ ประมวล มณีโรจน์ และเรื่อง หมายเหตุนอกจากห้องเรียน ของ สุรีย์พร สัจจพันธุ์ สะท้อนให้เห็นว่า เด็กที่มีปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ เพราะครอบครัว ยากจน จะเรียนหนังสือได้ไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย เพราะเด็กจะขาดโรงเรียนบ่อยๆ เพื่อ ไปทำงานหาเงินเลี้ยงครอบครัวและตนเอง

- ปัญหาความไม่เป็นธรรมในการให้ทุนการศึกษา วีร วรธนรินทร์ เสนอ ปัญหาไว้ในเรื่อง บุญสร้าง ผู้เขียนสะท้อนให้เห็นว่า การให้ทุนการศึกษาของรัฐนั้น ตามหลักการจะให้แก่เด็กที่เรียนดีแต่ยากจน แต่ตามข้อเท็จจริงนั้น ปรากฏว่า ในชนบทที่ ห่างไกล ทุนการศึกษามักจะให้แก่ลูกหลานของผู้มีอิทธิพลซึ่งร่ำรวย แต่เรียนไม่ดี ผู้เขียน สะท้อนปัญหานี้ผ่าน "บุญสร้าง" เด็กนักเรียนที่ยากจนแต่เรียนดี สอบได้ที่ 1 ตลอดมา บุญสร้างไม่สามารถเรียนต่อระดับประถมปลายได้ เพราะพ่อแม่ไม่มีเงินส่งเรียน ครู

ประจำชั้นสงสาร อยากให้ได้เรียนต่อ จึงพาไปสมัครสอบชิงทุนการศึกษา คุยบอกกับพ่อของบุญสร้างว่า "ตอนนี้ทางอำเภอกำลังเปิดรับสมัครสอบชิงทุนการศึกษา สำหรับนักเรียนที่เรียนดีแต่ยากจน เขามีทุนให้ถึงปีละ 600 บาทเชียวนะ" ("บุญสร้าง" ใน วันเวลาที่ผ่านไป เลย : 61) บุญสร้างสอบชิงทุนการศึกษา เมื่อผลประกาศออกมาปรากฏว่าบุญสร้างไม่ได้ แต่คนที่ได้คือลูกกำนัน ผู้มีอิทธิพลและร่ำรวยในอำเภอนั้น เมื่อกำนันรู้ว่า ลูกชายตนเองได้ทุนการศึกษา กำนันจัดงานเลี้ยงฉลองอย่างใหญ่โต จึงเหตุการณ์นี้สร้างความไม่แน่ใจให้กับบุญสร้าง คึงบทสนทนาระหว่างบุญสร้าง พ่อ และแม่ว่า

"เออ วันนี้ครูสั่งขามาเรื่องที่สอบ"

"ใครหรือเปล่าแม่" บุญสร้างถามอย่างกระตือรือร้น

"เอ็งไม่ใคร่หรอก" แม่บอกอย่างติดหวัง นัยน์ตาบุญสร้างฉายแววสลด

"ใครใคร่ละ" พ่อถามขึ้นบาง

"ลูกกำนันซิคะ เขามีเลี้ยงฉลองกันตั้งแต่เมื่อคืนกับพวกบนอำเภอนั้นไง"

บุญสร้างคิดไปถึงไฟสลับสี่เมื่อคืนนี้ พร้อมกับนึกไปถึงคำพูดของครูที่เขาขังจำได้ ทุนเรียนดีแต่ยากจน บุญสร้างไม่แน่ใจขึ้นมาอีกแล้ว

"พ่อกำนันนี่จนเหมือนเราหรือเปล่า"

("บุญสร้าง" ใน วันเวลาที่ผ่านไป เลย : 57)

นอกจากจะเสนองภาพสะท้อนเกี่ยวกับปัญหาการศึกษาแล้ว เรื่องสั้นในกลุ่มนี้ยังมีข้อคิดย่อยๆที่น่าสนใจเกี่ยวกับการศึกษา เช่น เรื่อง หมายเหตุจากห้องเรียน ของ สุวีริย์พร สัจจพันธุ์ แสดงข้อคิดว่า เนื้อหาของหลักสูตร บางวิชาากเกินไป เด็กไม่เข้าใจว่าเรียนไปทำไม เพราะเรียนแล้วไม่ได้นำไปใช้ในวิถีประจำวัน โดยสะท้อนผ่านความคิดและความรู้สึกของ "สุวีริย์" ไว้ในรายละเอียดของเรื่องว่า

ผู้สอนรู้สึกเหมือนกับว่าโรงเรียนช่างเหมือนคุก เขาจะต้องมาซึ่ง
ตัวเองอยู่ในห้องแคบๆ มีครูเป็นคุมคอยสั่งงาน งานที่ทุกคนต้องทำตาม
ทั้งๆที่ไม่คิดอยากจะทำ มองไปคานหน้าเจอกระดานดำ คานหลัง คานข้าง
เจอฝาห้อง มองขึ้นข้างบนเจอเพดาน มองลงข้างล่างเจอเพียงพื้น หนังสือ
ที่หอมมาเรียนทุกวัน ช่างมีเนื้อหาที่ยุกยาก แปลกมหัศจรรย์ บางคำที่ครูสั่งให้
ท่องจำ มันช่างยากเย็นเหลือเกิน อยู่ที่บ้านก็ไม่เห็นใครเขาพูดกัน
(“หมายเหตุจากห้องเรียน” ใน คลื่นหัวแข็ง : 74)

เรื่อง วาวลีขาว ของ ประมวล มณีโรจน์ สะท้อนไว้ในรายละเอียดของเรื่อง
ว่า ครูในชนบทยังใช้วิธีการสอนแบบเก่า คือการบังคับเขียนที่คุดา ไม่เปิดโอกาสให้เด็ก
แสดงความสามารถ ทำให้เด็กเบื่อ ไม่อยากไปโรงเรียน การขาดเรียนมีผลให้การเรียน
ของเด็กตกต่ำลง และเด็กก็ต้องการออกจากโรงเรียน

“ครูบอก ถ้ามีงขาดโรงเรียนอีก ครูจะตามไปทวงถึงบ้าน” ก้อง
ถอนใจใหญ่ “กูอยากออกโรงเรียน”

“มีงยังไม่จบ ป.4”

“กูไม่ชอบเรียน กูคิดเลขไม่เป็น เขียนหนังสือก็ไม่เป็น”

“ครูจะสอนให้มีง”

“ทวดกุนะไม่ว่า”

(“วาวลีขาว” ใน เพชรน้ำงาม : 229)

4. ความศาสนา การสะท้อนภาพค่านิยมที่ปรากฏในเรื่องสั้นร่วมสมัย พบว่า ผู้เขียน
หลายคนมองเห็นว่า ผู้สืบทอดศาสนาในปัจจุบันประพฤติปฏิบัติผิดเพี้ยนมีปัญหามากขึ้น ด้วย
การสร้างเครื่องรางของขลังจำหน่าย เพื่อนำเงินที่ได้มาใช้จ่ายส่วนตัว พระบางรูปก็ไม่เป็นที่พึ่ง
ของผู้ทุกข์ยาก ผู้เขียนได้เสนอลักษณะของพระในอุดมคติไว้ด้วย เรื่องที่สะท้อนภาพดังกล่าว

เช่นเรื่อง พระปลอม ของ สายตะวัน เป็นเรื่องของพระที่มีแนวคิดก้าวหน้ากลุ่มหนึ่ง ชุกคักไปตามหมู่บ้านต่างๆ เมื่อมีเวลาว่างก็ช่วยชาวบ้านทำนาทำไร่ เพื่อเป็นการตอบแทนที่ชาวบ้านนำข้าวปลาอาหารมาถวาย และสอนประชาชนเกี่ยวกับเรื่องเครื่องรางของขลังควยแนวคิดที่ก้าวหน้า เช่น

"โยม... เครื่องรางของขลังนั้นไม่มี พระศกาศคมิได้ถ่ายทอดวิชานี้ให้พระสงฆ์ และพระอภคมิใคร่ระบุไว้ในคำสอน เครื่องรางของขลังที่ดีที่สุดคือประชาชน ถ้าโยมทำดี ประชาชนก็ยอมปกป้อง เป็นเกราะคุ้มกันภัยให้โยมเอง"

"โยมเอ๋ย... ความทุกข์ยากมิได้เกิดแต่เคราะห์ร้ายเวรกรรม ความยากจนแร้นแค้นมีอยู่ในโลก มีอยู่เพราะคนเราเบียดเบียนแย่งชิง คดโกง มีอยู่เพราะคนมีอำนาจกดขี่คนไร้อำนาจ คนฉลาดเอาเปรียบคนโง่ คนรวยรีดนาทาเร้นคนจน สิ่งเหล่านี้ไม่สามารถขจัดปัดเป่าควยน้ำมันต์ใดๆ เพราะโยมต้องคิดหาทางแก้ไขเอาเอง โลกนี้เป็นของโยม"

(“พระปลอม” ใน เพชรน้ำงาม : 72)

ยังชิน เขียนเรื่อง เมืองที่ไม่มีวัด โดยมีจุดมุ่งหมายเสียดสีวัดและพระในศาสนาพุทธ และยังได้เสนอแนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างสันติของคนอีกแนวทางหนึ่ง โดยที่ไม่ต้องมีศาสนาหรือพระคอยอบรมสั่งสอน ซึ่งแนวทางที่ผู้เขียนเสนอไว้นั้นเป็นลักษณะของสังคมนิยมแบบอูคมคติ ผู้เขียนให้ “ฉม” เป็นผู้พบเหตุการณ์ต่างๆ ทั้งที่เป็นความจริง และความฝัน โดยให้ “ฉม” เดินทางมาจากที่ไกล เงินหมด จึงไปที่วัดแห่งหนึ่ง ขอข้าวพระกิน และขอพักค้างคืนที่วัด แต่ก็ได้รับคำตอบจากพระว่า “ชาวนะ... อาตมาพอหาให้ได้ แต่เรื่องทีนอนนะ... เรื่องนี้ โยมต้องหาที่อื่นเอาเอง สมัยนี้คนเราไว้ใจกันไม่ค่อยได้...” (“เมืองที่ไม่มีวัด” ใน เพชรน้ำงาม : 207) เมื่อ “ฉม” กินข้าวที่พระหามาให้เต็มแล้ว จึงไปนอนที่ศาลาท่าน้ำหลังวัด และได้ค้นพบว่า ตนเองเดินทางมาด้วยความเหนื่อยและหิวโหย มาถึงเมืองๆหนึ่ง ซึ่งพยายามเดินหาวัดจนทั่ว แต่ไม่พบเลย จึงไปตามเด็กๆว่า

เมืองนี้มีวัดอยู่ที่ไหนบ้าง แต่เด็กไม่รู้จักคำว่า "วัด" และคำว่า "พระ" เป็นเช่นนี้ "ผม" จึงไปตามลุงคนหนึ่ง ก็ปรากฏว่า ลุงไม่รู้จักว่า ศาสนาคืออะไร วัดและพระเป็นอย่างไร แต่คำตอบที่ใครรับก็ทำให้ "ผม" เข้าใจว่า ถึงเมืองนี้ไม่มีศาสนา แต่คนก็อยู่อย่างสงบ สันติและของสังคมนิยมแบบอุดมคติ ที่ผู้เขียนเสนอไว้ คู่ได้จากคำตอบของลุงว่า

"พวกเราที่นี่ไม่มีใครเป็นพระ แบบที่คุณถามมาเลย... แต่พวกเราก็กู้กันอย่างสงบสุข ไม่เบียดเบียนกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ช่วยเหลือกัน รวมมือรวมใจกันสร้างผลผลิต สร้างเครื่องมือเครื่องใช้ เราไม่คดโกง พวกเรามีความซื่อสัตย์ เห็นอกเห็นใจเพื่อนมนุษย์ เราทุกคนไม่ว่าเด็ก ผู้ใหญ่ คนเช่า คนแก่ ต่างล้วนเข้าใจและตั้งใจในคำว่า "คน" พ่อหนุ่มรู้จักคำว่า "คน" ไหม..."

ความประพฤติกของคนทุกคนในเมืองนี้ พวกเราไม่เคยแก่งแย่ง เราทุกคนคุ้นเคยกับสภาพการกินอยู่ที่ไม่หรูหรา ฟุ้งเฟ้อ ทุกคนถูกสอนให้เห็นแก่ส่วนรวม เด็กๆ ใฝ่พบเห็นความประพฤติกที่เลียดละของผู้ใหญ่ สิ่งนี้จะสำคัญ สำคัญกว่าคำสอนเสียอีก..."

("เมืองที่ไม่มีวัด" ใน เพชรน้ำงาม : 205)

การสะท้อนภาพที่เกี่ยวกับศาสนา นอกจากจะแสดงไว้ในแก่นเรื่องแล้ว ก็ยังมีนักเขียนบางคนเสนอให้เห็นความเชื่อมั่นในศาสนาพุทธ ไว้ในรายละเอียดของเรื่องราว ชาวชนบทมักจะออกอยากยากจนอย่างไร ก็ต้องหาเงินมาทำบุญ โดยหวังผลตอบแทนในชาติหน้า เช่น เรื่อง รดยนต์จะไปไหน สะท้อนให้เห็นว่า คนในสังคมชนบทยังยึดมั่นในศาสนา ยึดมั่นในประเพณี เช่น ประเพณีการทำบุญเดือนสิบสอง การทำบุญทานสลากภัต การทำบุญข้าวใหม่เคื่อนทา และประเพณีคำหัวปีใหม่ ซึ่งทั้งหมดเป็นประเพณีการทำบุญของชาวเหนือ สิ่งที่แสดงถึงความยึดมั่นในศาสนา คือ ถึงแม้ว่าพวกเขาจะไม่มีความร่ำรวย เขาก็จะขายข้าว แม้แต่ข้าวที่ยังไม่สุก ยังไม่ได้เกี่ยว ก็จะขายไปก่อน เรียกว่า ขายข้าวเขียว คือเอาเงินเขามาก่อนแล้วคิดเป็นข้าวไซ้ เมื่อข้าวสุกแล้ว ซึ่งมักจะถูกกดราคาข้าว

ถึงแม้ว่าการทำนาจะไถดะไม่ถี่ แต่จะไม่พอกินตลอดปี แต่ชาวบ้านก็ยินดีที่จะขายข้าวก่อน เพื่อเอาเงินมาใช้จ่ายในการทำบุญ เช่น จากบทสนทนาของหนานอายุกับไอเมือง พุคคุยกันเรื่องขายข้าวเขียว เพื่อเอาเงินมาใช้ในการทำบุญวันเพ็ญเดือนสิบสอง

"มึงทำนาไถ่ปีละเท่าไร" พอหนานอายุขอนถาม

"ฟ้าฝนเป็นใจก็ไถ่สักสี่ร้อยต่าง" ลูกบ้านคนเดิมกล่าว หนึ่งต่างเท่ากับถึงครึ่งโดยเฉลี่ย "แต่ปีนี้ไหนจะควายพระอินทร์ ไหนจะบัวแบ่ง เพ็ญไฟ คงไถ่ราวๆสามร้อย"

"สามร้อย... หักครึ่งให้พอเลี้ยง มึงเหลือร้อยห้าสิบ ปอยเดือนยี่ขายข้าวเขียวสามสิบ ทานสดากก็หึงขายอีก บุญข้าวใหม่เดือนห้าก็คงจะขายอีก ไหนจะค้ายา ค่ายุ้ย ไอเมืองมึงจะเหลือสักเท่าไร"

"ก็คงราวๆเจ็ดแปดสิบ"

"แล้วมันจะพอกินหรือ อีกหนอยกะโหลกหัวมึงก็ไม่เหลือ"

"ทำใจไต่พอหนาน เดือนยี่หนึ่งก็มีหนเดียว ทำบุญทำทานมันจะหายไปไหน ของเรานั้น ลางบุญชาติหน้า"

("รตยนต์จะไปไหน" ใน ราคาแห่งชีวิต : 126 - 127)

ในเรื่อง เนื้อนาบุญ ของ ปรีชาพล บุญช่วย ไต่ถวิลถึงชาวมานช่วยกันลงแรงสร้างโบสถ์ พวกเขาอยากจนไม่เงินมากพอที่จะบริจาคซื้อวัสดุอุปกรณ์ได้ เขาจึงทำบุญด้วยการใช้กำลังกายไปช่วยกันก่อสร้าง เพราะชาวมานเหล่านี้เชื่อว่า ถ้าใครทำบุญด้วยการสร้างโบสถ์แล้ว ผอมนุจะช่วยให้พวกเขาได้ไปเกิดในสวรรค์เมื่อตายไปแล้ว ฝั่งผู้เขียนสะท้อนความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ไว้ในตอนหนึ่งว่า

ไม่มีอันสงส์ไต่ยิ่งใหญ่ไปกว่าการสร้างวัดสักแห่งหนึ่ง ในชั่วชีวิตที่มีอยู่ของมนุษย์ เป็นความเชื่อที่แทรกซึมอยู่ในจิตใจของคุณ ความเชื่อที่ฝังมา

นานแสนนานนั้น แดกหนอกอกานเป็นความศรัทธา ที่ไม่อาจโยกคดจนได้...
วันพระวันโกนชาวบ้านก็มาชุมนุมแทนศาลาที่ถูกจัดให้เป็นโบสถ์หลังเก่า เต็ม
สวคมนตรีตั้งขึ้นแต่ละครั้ง เต็มไปด้วยพลังความเชื่อที่กึกก้องออกมาจากหัวใจ

(“เนื่อนามบุญ” ใน ราคาแห่งชีวิต : 95)

นอกจากนี้ เรื่อง ขยายจำไปไหน ของ ประมวล มณีโรจน์ ก็สะท้อนให้เห็นภาพ
ของคนแก่ในชนบท ที่ยึดมั่นในความเชื่อทางศาสนา เรื่องบุญกรรม นรกสวรรค์ อย่างชัดเจน

5. ด้านสภาพชีวิตความเป็นอยู่ทั่วไป การสะท้อนภาพชีวิตความเป็นอยู่ทั่วไป
ของคนในสังคมชนบท ที่ปรากฏอยู่ในเรื่องสั้นชุดนี้ แยกได้ 4 ประเด็นใหญ่ๆ คือ

- 5.1 ความทุกข์กันดารของถิ่นที่อยู่
- 5.2 ปัญหาคนการ สาธารณสุข
- 5.3 ปัญหาคนสวัสดิภาพทางร่างกายและทรัพย์สิน
- 5.4 ปัญหาความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบท
- 5.5 ค่านิยม และความเชื่อ

แต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1 ความทุกข์กันดารของถิ่นที่อยู่ เรื่องสั้นหลายเรื่องสะท้อนให้เห็นความแห้งแล้ง
กันดารของท้องถิ่นอีสาน จนชาวบ้านไม่สามารถจะดำรงชีวิตอยู่ได้ ต้องอพยพย้ายถิ่นที่อยู่
เข้าสู่เมืองหลวง เช่น เรื่อง ผู้อพยพ ของ มานพ ถนอมศรี สะท้อนให้เห็นชีวิตของชาวนา
ในชนบทอีสานที่มีแต่ความแห้งแล้งกันดาร จนกระทั่งทนอยู่ไม่ได้ ต้องพากันอพยพเข้าสู่เมือง-
หลวง ซึ่งผู้เขียนได้บรรยายถึงสภาพพวกเขาในบางเกิดไว้ว่า “...หลายปีมาแล้วที่ท้องทุ่ง
ทองนาแห้งแล้งอย่างนี้ หลายปีมาแล้วที่ผู้คนแถบถิ่นนี้มีไค่ทำนา และหลายปีมาแล้วที่พวกเขา
ต้องทนอยู่กับความอดอยากแสนเข็ญ มีชีวิตอยู่ไปเพียงให้ความตายมาปรากฏลมหายใจอัน
หม่นหมอง” (“ผู้อพยพ” ใน กลิ่นหัวเกิง : 150)

เรื่อง การเดินทางของแม่เฮาและเด็กน้อย ของ ปรีชาพล บุญช่วย ก็เช่นเดียวกัน ผู้เขียนเล่าถึงชีวิตอันยากลำบากของแม่เฮา ที่อยู่ในห้องนาอีสานอันแห้งแล้ง จนกระทั่งทนอยู่ไม่ได้ แม่เฮาต้องขายนาพาลานมาตามหาลูกสาวลูกชายในกรุงเทพฯ ทั้งๆที่แม่เฮาก็ไม่รู้ว่าลูกของตนอยู่ที่ส่วนใดของกรุงเทพฯ ผู้เขียนสะท้อนภาพความแห้งแล้งของอีสานไว้ว่า

ความแห้งแล้งในระยะ 2 - 3 ปีที่ผ่านมา ทำให้แม่เฮาต้องลำบาก ลูกสาวและลูกชายโคออกเดินทางมาก่อนหน้านี้แล้ว พร้อมกับทิ้งเด็กน้อยไว้ให้ ความแห้งแล้งโคโลคนทั้งสอง ไปเลี้ยงเอาคาบหน้า ที่น้ำไม่มากแปลงนั้จึงถูก เจียคขายไปส่วนหนึ่ง เพื่อการเดินทาง

จนสิ้นไปอีกขวบปี แล้งนั้นก็ยังไม่ยอมจาก ลูกชายที่เหลืออีกคนของ แม่เฮา ต้องออกไปหาน้ำไกลๆ เพื่อให้แกและหลานอาบกิน คอยหาอาหารมา ประทั่งชีวิต แล้ววันหนึ่งลูกชายของแม่เฮาก็หายไปโดยไม่มีคำอำลา

(“การเดินทางของแม่เฮาและเด็กน้อย” ใน วันเวลาที่ผ่านไป : 183)

5.2 ปัญหาด้านสาธารณสุข อาจกล่าวได้ว่ากว้างๆ ดังนี้

- การขาดบริการด้านสาธารณสุข เรื่องสั้นหลายเรื่องสะท้อนให้เห็นว่า ประชาชนในท้องที่ชนบทห่างไกล ยังขาดบริการด้านสาธารณสุขจากรัฐบาล ขาดแพทย์ และพยาบาลผดุงครรภ์ เมื่อเจ็บป่วย ต้องเดินทางมารับการรักษาที่โรงพยาบาลในตัว จังหวัด ซึ่งต้องใช้เวลาในการเดินทางยาวนานและสิ้นเปลืองเงินทองมาก เมื่อเข้ามาถึงโรงพยาบาลก็ต้องรอ เพราะเตียงคนไข้ไม่ว่าง การเรียกครุฑมาพยาบาลโดยเฉพาะโรคมะเร็ง จะเรียกเก็บค่าบริการในราคาสูง จึงทำให้ชาวบ้านที่ยากจนไม่มีเงินรักษา เช่น เรื่อง คือชีวิตและน้ำตา ของ เฉดินศักดิ์ แห่งมงาม สะท้อนภาพดังกล่าวไว้อย่าง ชัดเจน ผ่านครอบครัวของ “เดือน” ซึ่งมีเมียป่วยเป็นมะเร็งที่มดลูก โดยมีสาเหตุมาจากการทำแท้งบ่อยๆอย่างไม่ถูกวิธีจากหมอเถื่อน บ้านเขาอยู่ในชนบทที่ห่างไกลการคมนาคม เดือนต้องพาเมียนั่งเกวียนเดินทางเข้าเมือง ซึ่งใช้เวลานานมาก เมื่อได้ตรวจแล้วก็ต้อง

รอกการฉายแสงวันรุ่งขึ้น เมียของเขาเข้ารับรักษาในโรงพยาบาลไม่ได้ เพราะเตียงคนไข้ไม่
ว่าง เดือนกับเมียจึงอาศัยนอนที่ระเบียงโรงพยาบาล วันรุ่งขึ้น เดือนต้องจ่ายค่ารักษา
ในราคาแพง จนเขาไม่รู้ว่าจะหาเงินที่ไหนพาเมียมารับการรักษาได้อีก

เรื่อง คีนที่กลับมา ของ อรไท ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่า ในชนบทที่ห่างไกล ไม่มี
สุรคาตา หรือสถานีอนามัย เมื่อเจ็บป่วยของพวกมันเข้าไปรักษาในเมือง แต่อาจเกิดเจ็บไข้
ได้ป่วยตอนกลางคืน ประกอบกับไม่มีเงิน เข้าไปรักษาในเมืองไม่ได้ ชาวบ้านจึงต้องไป
พึ่งพา "หมอบุญสูง" ซึ่งมีความรู้เรื่องการรักษาโรคบางอย่างเล็กน้อย และตั้งตัวเป็นหมอเดือน
รับรักษาโรคให้ชาวบ้านโดยคิดค่ารักษาแพงมาก ถ้าคนไข้ไม่มีเงินค่ารักษา เขาก็จะคิด
ค่ารักษาเป็นข้าวเขียว คือเมื่อเก็บเกี่ยวแล้วต้องนำข้าวมาให้ตามที่ตกลงกันไว้

- ความศรัทธาของประชาชน ชาวชนบทยังมีความยึดมั่นในไสยศาสตร์ ภูติผี
ปิศาจ แม้ว่าจะมีสุรคาตา มีเจ้าหน้าที่อนามัย มาให้การรักษาด้านวิธีการรักษาโรคแผนใหม่
แต่บางโรค เช่น ไช้มาดาเรื้อ เป็นโรคที่รักษายาก ใช้เวลารักษานาน และคายาแพง
ชาวบ้านจึงคิดว่า การรักษาแผนใหม่ไม่ไคยผล จึงหันกลับไปรักษาด้วยวิธีการทางไสยศาสตร์
เช่น เรื่อง เจ้าที ของ มาดา คำจันทร์ สะท้อนให้เห็นสภาพดังกล่าว ผ่านครอบครัวของ
น้อยยวง ซึ่งอายุแค่ง ลูกชายน้อยยวงเป็นโรคไช้มาดาเรื้อ พนังกานอนามัยไปฉีดยาให้
แต่ยังไม่หาย และคายาแพง น้อยยวงจึงรักษาทางไสยศาสตร์ เพราะคิดว่า ลูกชายป่วย
เนื่องจาก ยีนปัสสาวะหันหน้าไปทางเจ้าทีแล้วไม่ขอโทษ ผู้เขียนแสดงความเชื่อของน้อย-
ยวงว่า

น้อยยวงเป็นกั้วลยั้งนัก กับอาการของไอแดง ลูกคนสุดท้ายของวัยท่าซวบ
สี่วันเข้านี้แล้ว ไอแดงมีแต่ตรงกับหุค ทั้งที่หม้ออายุก็แะเวียนมาฉีดยาไมซาด
คักกัมัน เทอมันคั้งแต่สิงนาคด้ว หม้ออายุวามันเป็นไช้หมาเดี่ย ฉีดยาไม่เกินสิบ-
เข็มก็หาย สิบเข็มนี่มันตกเขาไปตั้งสองรอยบาท แกจะเอาเป็นรอยเป็นซั้งที่
ไหนดมา

(“เจ้าที” ใน วันเวลาที่ผานเลย : 127)

ไอ้แดงนอนครางอื้อๆ บางทีก็เพ้อ บหมันจะหนาวก็สันจนตบ(กระท่อม)
เพื่อน ชั่วเดียวเดียวมันก็เหงื่อแตกพลั๊ก ถีบผ้าหมทลุดๆ ยาเม็ดสีชมพูสับเม็ด
บาทของหมออายุช่วยอะไรไม่ได้เลย สองนิ้วเมียนั่งเฝ้าไขจนคึกคั่นคอนรุง

"หมออายุนากแล้วจะเลนวอกใส่เราเสียแล้ว"

"ซำก็ว่าอย่างนั้น พอละออน ไซหมาลากหมาเลียบบอ ลูกสาวครู-
ทองเป็นเมือวสาگون บเห็นเพอเห็นคั่งแบบนี่ คุชพอ มันครางเหมือนมีอะหยิ่ง
เข้าไปบิคิดได้ ลูกช่าวาซาจะบตันการแล้ว" ...

พอเจาตัวสันพับๆ คุชเตียวก็ลมตึงลงบนฟูกที่เตรียมไว้แล้ว พอเจา
หยิบเสื้อคอป้ายมาสวม นุงโสร่งพมา คาคเดอคาคหัวควยณาแพรสีชมพู ลูกขึ้น
พอน "แอนแอะแอนแอะ" นากแล้วเอวหัก

"เหลนนอยมนุข มันเป็นหยิ่งหา จึงชอกมาว่าอี่"

นอยยวงยกมือขึ้นจบ เลาเรื่องราวและอาการของไอ้แดง พอเจา
นั่งสมาธิหลับตา โยกตัวอยู่บนฟูกหนา ฟีนองช่าวบานั่งออกันเต็ม

"สะตวงสอกลีบ สัปะบริชาร ขอสูมาตานว่าอี่"

จบลำนนำเสียงแหบหวา พอเจาก็ลมตึง นอยยวงยกมือจบอีกครั้ง
ถอยหลังออกมาให้รายค่อไป "สะตวง" กวางยวคานละสอกลีบ ทำจาก
กามกล้วยหักพับเป็นมูมจาก สะสมควยสรพริชาร อันมีขางนำว้าวควายตัวเล็ก
ตัวน้อยบันจากดินเหนียว ช่าวช่าวช่าวคำ ดอกไม้อูปเทียน ชง เศษหมอบ
สมมุติแทนเงินเหรียญ ทองคำเป็ดบิค "ตัวเบ็ง" (รูปนักขัตตปีเกิด) ฝ่ายช่าว
ฝ่ายแดง หมากเมียงพลยา และอื่นๆอีกมาก ทั้งนี้ แม่เสอาษาเป็นผู้จัดหาทั้งสิ้น

"มิงเอามาเลี้ยงนี้เจาที่เสีย พรอมเหลาชวคไกคุ"

(“เจาที่” ใน วันเวลาที่ผ่านเลย : 129 - 130)

ปัญหาหนึ่งที่จัดว่าเป็นภาพสะท้อนสังคมชนบทที่ชวนสลดใจก็คือ เมื่อมีบุคคลใดบุคคลหนึ่งมุงอุทิศตน ช่วยเหลือชาวบ้านตามสมรรถภาพของตน ในขณะที่ชาวบ้านเหล่านั้นขาดความเหลียวแลเอาใจใส่จากรัฐบาล ก็มักจะถูกเพ่งเล็งจับผิดว่า เป็นการดำเนินการโดยมีเหตุผลไม่ชอบมาพากลอยู่เบื้องหลัง ทั้งนี้ อาจเกิดขึ้นโดยความหวาดระแวงเกินไปของเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือที่เลวร้ายกว่านั้นคือ เกิดจากความดิจนาธิยา หรือความไม่พอใจ เพราะอาจขัดผลประโยชน์ตน ดังเช่นที่ ศุภลักษณ์ ไค้สะท้อนให้เห็นถึงชนบทแห่งหนึ่งที่ขาดแพทย์ปริญญา แต่เมื่อมีคนที่มีความรู้ทางการรักษาพยาบาลขั้นพื้นฐานให้ความช่วยเหลือชาวบ้าน โดยคิดค่ายาเท่าราคาต้นทุน โดยอาศัยความรู้เมื่อเป็นทหารประจำหน่วยเสนารักษ์ แต่กลับถูกเพ่งเล็งจับผิดจากเจ้าหน้าที่รัฐบาล

ตอนแรก พอให้คำแนะนำการพยาบาลคนเจ็บคนป่วยตามวิธีที่พอเรียนรู้ให้คำแนะนำไปแล้ว ชาวบ้านไม่เข้าใจ พอก็ไปดูแลคนเจ็บจนถึงบ้าน และแทนที่พอจะปล่อยให้เขาเหล่านั้นรักษากันคายนากลางบ้านเหมือนเช่นเคย พอก็เริ่มไขยาเม็ด และต่อมาพอให้ยาก็คนเจ็บแทนที่หาย

คนที่เจ็บก็หายเจ็บ คนที่ป่วยก็หายป่วย ค่ายมือของพอไม่ช้าไม่นาน ชาวบ้านก็เรียกพอว่า หมอ
พอเป็น หมอเทาเปล่า ในความหมายของคนกลุ่มหนึ่ง
แต่พอก็เป็น หมอเถื่อน ในสายตาของคนอีกกลุ่มหนึ่ง

("เสียงจากชนบท" ใน คลื่นหัวแข็ง : 105)

ต่อมา มีคนไขอาการหนักที่เจ้าหน้าที่อนามัยไม่ยอมรับไว้รักษา เสมียนผู้นี้จึงช่วยรักษา ด้วยคุณธรรมที่ไม่อาจปล่อยให้คนไข้ไปตายกลางทางได้ เพราะต้องเดินทางไปรักษาที่อำเภอ เขารับไว้รักษาทั้งหมดที่รู้ว่าคนไข้ไม่รอดแน่ เมื่อคนไข้ตาย เจ้าหน้าที่ในอำเภอก็จับเขาไปดำเนินคดี เพราะพวกอำเภอไม่พอใจการกระทำของเขา และตั้งเงื่อนไขให้เขาหยุดกระทำมาหลายครั้ง โดยรู้ว่า ถ้าไม่เลิกและมีคนตายในความรับผิดชอบของเขา

เมื่อใด เขาจะต้องถูกจับดำเนินคดี ขอให้กระทำตนเป็นหมอดเถื่อน

ส่วนในท้องถิ่นที่โชคดี มีนายแพทย์ปริญญาประจำอยู่ด้วยความมีอุดมการณ์ ก็กลับถูกพอนแมและความเห็นแก่ตัว บังคับให้เขาละทิ้งอุดมการณ์ กลับมาเปิดรับรักษาเป็นการส่วนตัว อยู่ในเมืองหลวง เช่น เรื่อง หมอ ของ พิบูลศักดิ์ ละครพล

นอกจากจะแสดงปัญหาหลักดังกล่าวแล้ว มีนักเขียนส่วนหนึ่งที่มุ่งแสดงปัญหาอื่นไว้ในรายละเอียดบดบังยอว่า สาเหตุที่ประชาชนไม่ยอมไปใช้บริการด้านสาธารณสุขที่รัฐจัดให้ เพราะเมื่อไปรับบริการแล้วไม่หายป่วย บางรายก็ตายไปเลย เช่น ในเรื่อง เสี่ยงจากชนบท ของ ศุภลักษณ์ กล่าวถึงสาเหตุดังกล่าวว่า

อันที่จริงอำเภอเราก็มีสุขศาลาไว้บำบัดทุกข์ภัยไขเจ็บให้ชาวบ้าน แต่ทำไมคนจึงไม่นิยมไปที่นั่นก็ไม่รู้.

คงเป็นเพราะว่า เมื่อแรกตั้งสุขศาลา ทิศมีพาเมียไปคลอดลูกที่นั่น แล้วเกิดเรื่องเศร้า เมียของทิศมีตายทั้งลูกในท้อง

ทิศมีก็เที่ยวพูดกันตลาคว่า ลูกเมียตายเพราะบนสุขศาลาไม่มีหม่อ.

หรืออาจจะเป็นไปได้ว่า คนไข้ที่ญาติช่วยกันหอบหิ้วออกมาจากป่า เพื่อพามารักษาที่สุขศาลา ไม่ได้รับการเหลียวแลจากเจ้าหน้าที่ที่นั่นเท่าที่ควร

ถ้าหากว่าเป็นกลางคืนยิ่งแล้วใหญ่ อย่างหวังเลยว่าจะพบเจ้าหน้าที่ประจำอยู่บนสุขศาลา

(“เสี่ยงจากชนบท” ใน คลื่นหัวแข็ง : 109)

5.3 ปัญหาความสวัสดิภาพทางร่างกายและทรัพย์สิน มีเรื่องสั้น 2 เรื่องที่สะท้อนให้เห็นว่า คนในสังคมชนบทยังขาดความปลอดภัย ทั้งทางร่างกาย และทรัพย์สิน ปัญหาโจรกรรม โดยเฉพาะวัวควาย ซึ่งถือว่าเป็นเครื่องมือในการประกอบอาชีพ เมื่อวัวควายถูกโจรกรรมไป ชาวบ้านต้องช่วยตัวเองด้วยการสืบจับคนร้าย หรือระดมกำลังออกตามรอยคนร้าย ซึ่งแท้จริงแล้วเรื่องนี้ควรเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ตำรวจ แต่เพราะ

กำลังของเจ้าหน้าที่ไม่เพียงพอ และบางครั้งเจ้าหน้าที่เป็นผู้กระทำเสียเอง หรือไม่ก็
เขาข้างฝ่ายคนร้ายที่มีอิทธิพล เรื่องสั้นที่สะท้อนภาพดังกล่าว ได้แก่

เรื่อง คนกับควาย ของ เฉฉิมศักดิ์ แห่งมงาม สะท้อนภาพของชาวชนบทที่มี
วัวควายไว้ใช้ไถนาทำนา เมื่อยังไม่ถึงฤดูไถนา ก็จะใช้เด็กๆให้เอาวัวควายไปเลี้ยงกลาง-
ทุ่ง แต่แม้จะเป็นเวลากลางวัน พวกโจรก็ยังมาปล้นและทำร้ายเด็กมาดเจ็บ ชาวบ้านต้อง
รวบรวมกำลังกันออกติดตาม จนได้วัวตัวที่ถูกลักกลับคืนมาบ้าน แต่แล้วก็ต้องมาพบว่า วัวตัวที่
อยู่ที่บ้านก็ถูกขโมยไปอีก ผู้อยู่เบื้องหลังการโจรกรรมแต่ละครั้งนั้น ชาวบ้านทั่วไปรู้ดีว่าเป็น
ผู้ที่มีอิทธิพลในหมู่บ้าน แต่ก็ไม่มีความกล้าพอที่จะจัดการสิ่งใดลงไปได้

เรื่อง เผือกเอ๋ย ของ เกษ แก้วเกษศรี ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่า ชาวนาที่ยากจน
กำลังลำบากมาก เพราะเมียป่วยควยวัณโรค ไม่มีเงินพอที่จะรักษา และควายก็ยังถูกขโมย
ลักไปอีก ซึ่งทำให้ชีวิตที่เดิมเกือบจะสิ้นหวัง ต้องสิ้นหวังอย่างสิ้นเชิง ดังที่ผู้เขียนได้บรรยาย
ไว้ว่า “เผือกเอ๋ย สิ้นมึงไปอีกตัว ก็เหมือนสิ้นทุกสิ่งทุกอย่าง...” (“เผือกเอ๋ย” ใน
วันเวลาที่ผ่านไปเลย : 141)

5.4 ปัญหาความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบท มีนักเขียนบางคนในกลุ่มนี้เสนอ
ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทว่า แต่เดิมสังคมและความเป็นอยู่ของชาวชนบท
เป็นไปอย่างเรียบง่าย อยู่ร่วมกันฉันพี่น้อง มีความโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ทำให้อยู่
ร่วมกันอย่างสงบสุข

แต่ต่อมา เมื่อความเจริญทางวัตถุแผ่ขยายเข้าไปถึง สภาพความเป็นอยู่ของ
ชาวชนบทก็เปลี่ยนไป คนมีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น ขาดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ปัญหาต่างๆ
เริ่มมีมากขึ้น เช่น ปัญหาโจรกรรม การแย่งหรือโกงกรรมสิทธิ์ที่ดิน เรื่องสั้นที่สะท้อนภาพ
ความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบท คือ

เรื่อง หมูบ้าน ของ สายตะวัน แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของสภาพ
หมูบ้าน ที่เริ่มตั้งแต่แรกสร้างหมูบ้าน ซึ่งมีอยู่เพียงไม่กี่ครัวเรือน ต่อมาก็เพิ่มขึ้นอีกหลาย
ครอบครัว แต่ทั้งหมดก็อยู่ร่วมกันอย่างสันติ ยังมีความโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน

ต่อมา มีศาสนาเผยแพร่เข้าไป ทำให้คนมีแหล่งพึ่งพิงทางจิตใจ และอีกไม่นาน ถนนก็ถูกตัด
 ผ่านหมู่บ้านนี้ และได้นำเอาความเจริญทางวัตถุเข้ามา เริ่มมีพ่อค้าเข้ามาขายสินค้า มีสิ่ง
 ก่อสร้างทันสมัย เช่น โรงภาพยนตร์ อีกไม่นานนักก็มีนายทุนเข้ามาตัดไม้ไปขายจนหมด
 ทำให้ฝนแล้ง ทำการเกษตรไม่ได้ผล เกิดโรคระบาด การปล้นฆ่า และในที่สุดหมู่บ้านนั้นก็ถูก
 ทิ้งร้าง ผู้เขียนกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทไว่ว่า

เสียงฮอคแอกของเกวียนถกกลบควายเสียงรถยนต์ เสียงเด็ก ๆ เล่นกัน
 อยู่ตามทุ่งนา ป่าไม้ ริมลำธาร ไกลเชิงเขา ขณะเสียงควาย กลายเป็นเสียง
 เด็กทองเหลือง และร้องเพลงที่เรียกว่า "เพลงชาติ" หมู่บ้านของเราที่เคย
 เงียบสงบ เบียดควายสันคิสุ เริ่มคลาคล่ำไปด้วยคนแปลกหน้าที่เข้ามาแสวงโชค
 แสวงหาที่ดิน และชื่อของป่า ไกลๆกับวัดกลายเป็นยานการคา ที่พ่อค้าเข้ามาปลูก
 สิ่งก่อสร้างเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เด็กๆที่เคยกินมันเผาและข้าวโพคหลังอาหาร เปลี่ยน
 เป็นรองหาขนมที่มีชื่อแปลกๆ ชาวบ้านบางคนหัดกินเหล้ายี่ห้อใหม่ๆจากในเมือง
 เปลี่ยนแบบพวกที่มาใหม่ ร้านเหล้าร้านอาหารมีผู้คนเต็มทุกเช้าเย็น เด็กรุ่นๆม
 กันที่ดูเพลง และเกิดมีคนเมาเหล้าอาละวาดชกตอย ตีรันพันแทง และยิงกันตาย
 อยู่เป็นนิจ มีการซัดผลประโยชน์เรื่องที่ดินและการค้า หนุ่มสาวแต่งตัวสมัยใหม่
 หยอยเข้ามาปรากฏเป็นแบบอย่างแก่หนุ่มสาวชาวบ้านป่า ภาพยนตร์บูคูเคื่อก
 ไปสู่คยอก เขามากางผาฉายเก็บเงิน ติดตามควยวงคนครีนักรองมุงอวคชาออน
 เสียงเป่าใบไม้ของหมู่บ้านป่าหายไป มีเสียงคนตรีจากวิทยุมาแทน อนิจจา...

("หมู่บ้าน" ใน วันเวลาที่ผ่านไป : 41 - 42)

5.5 ค่านิยม และความเชื่อ พบว่า ชาวชนบทมีค่านิยมพุ่มเพื่อยเกี่ยวกับ
 พิธีการ ไม่ว่าจะจัดงานอะไรก็ตามจะต้องจัดพิธีการให้หรูหรา โดยไม่คำนึงถึงว่า ผลที่ได้
 รับจะคุ้มค่ากับการลงทุนหรือไม่ เรื่องสั้นที่สะท้อนภาพค่านิยมพุ่มเพื่อยอย่างไร้สาระนี้คือ

เรื่อง วันรับแผนกระดาษ ของ บ.ส.จ.น. ซึ่งกล่าวถึงพิธีรับประกาศนียบัตรระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ของนักเรียนโรงเรียนหม่อมเกา จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งจัดพิธีการรับประกาศนียบัตรอย่างใหญ่โต ที่หอประชุมอำเภอ ผู้ที่จะมาแจกประกาศนียบัตรคือศึกษาธิการจังหวัด เมื่อพิธีการผ่านพ้นไปแล้ว ประธานนักเรียนก็ขอใบประกาศนียบัตรที่รับไปแล้วคืน เพราะมันเป็นเพียงกระดาษเปล่า ที่ผู้ว่าราชการจังหวัดยังไม่ได้เซ็นชื่อ

ในเรื่องความเชื่อของคนในสังคมชนบทนั้น นักเขียนสะท้อนไว้ในรายละเอียดของเรื่อง ให้เห็นว่าชาวชนบทในบางท้องถิ่นยังมีความเชื่อเรื่องภูติผีปิศาจ นรกสวรรค์ เช่น พวกชาวเล ในเรื่อง ดินน้ำและแผ่นดิน ของ ประทีป ชุมพล ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า อาเล็ง เกาแก่ชาวจีนสามารถมีอำนาจเหนือชาวเลได้ เพราะเขารู้จักหาวิธีการที่ทำให้ชาวเลตกอยู่ในอำนาจ เขาใช้ความกลัวและความเชื่อของชาวเลที่มีคอกราไม (ผีที่คุมครองหมู่บ้าน) ยิดลาไวค (ผีที่คุมครองทะเล) บิดาเกล (ผีบรรพบุรุษ) มาเป็นเครื่องมือ โดยคิดลึนหม่อมผีโหดผีทำนายสิ่งต่างๆตามความต้องการของตัวเอง ชาวเลเชื่อนี้มาก จึงไม่กล้าแข็งขอกับเกาแก่เล็ง ทั้งๆที่รู้ว่าเกาแก่เล็งกดขี่และเอาเปรียบ เหตุที่ไม่กล้าเพราะเมื่อมีใครกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ขัดกับความต้องการของเกาแก่เล็ง เช่น การที่ปลู๋ไขววนลากปลา หรือปลู๋คิกจะพาชาวเลเดินขบวนไปพบและขอร้องผู้ว่าราชการจังหวัด เรื่องที่ดินบนเกาะที่ถูกเกาแก่เล็งโกงเอาไป การกระทำของปลู๋นั้น ชาวเลทั้งหลายชอบมาก แต่เกาแก่เล็งไม่พอใจ เพราะตนกำลังจะเสียประโยชน์ จึงให้ลูกน้องไปเฝ้าอาวนของปลู๋ และให้หม่อมผีบอกวากราไมและยิดลาไวคโกรธ ชาวเลก็เชื่อหม่อมผี และท้ายที่สุด เกาแก่เล็งก็ลามู พอต้าของปลู๋ ซึ่งทำหน้าที่หม่อมผีควย ช่วยกันฆ่าปลู๋ แล้วเอาศพใส่เรือลอยทะเล เมื่อมีคนพบศพลามูก็อ้างว่าปลู๋ทำผิดกฎจึงถูกยิดลาไวคมาตาย และชาวเลก็ไม่มีใครคิดต่อสู้อีก เพราะความเชื่อและกลัวผี

การวิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคมไทยจากเรื่องสั้นร่วมสมัยที่ใช้ฉากชนบทเป็นภูมิหลังในการเขียน ทำให้มองเห็นสังคมชนบทในด้านต่างๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา ศาสนา และความเป็นอยู่ต่างๆ ในทัศนะของนักเขียนส่วนใหญ่ มองเห็นสังคมชนบทว่าไม่ได้เป็น

สังคมที่สงบสุขอีกต่อไป ทั้งนี้เนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหลายๆ ด้านด้วยกัน นักเขียนส่วนหนึ่งชี้ให้เห็นว่า ความเป็นอยู่อันเรียบง่ายและสงบสุขของชาวบ้านกำลังเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากความเจริญแบบทุนนิยม ที่แพร่กระจายเข้าไปในหมู่บ้านหลายๆ ท้องถิ่น ทำให้เกิดปัญหาในการผลิต การประสมภาวะออกยากยากจน และภาระทางหนี้สิน ในบางครั้งก็มีการอพยพโยกย้ายถิ่นที่อยู่

ในด้านการเมืองและการปกครอง ชาวชนบทส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในสภาพของผู้ไร้พลังต่อต้าน และยอมจำนนต่อการกดขี่ข่มเหงจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งอาศัยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ และการขาดการศึกษาของประชาชน เป็นช่องทางในการแสวงหาผลประโยชน์ใส่ตน ควบคู่การใช้อำนาจหน้าที่รังแกชาวบ้าน หรือไม่ก็สมคบกับนายทุนพวคาคคนกลาง รวมกันเอาเปรียบชาวชนบท ในบางเรื่องก็สะท้อนให้เห็นว่า เมื่อความอดทนถึงที่สุด ชาวบ้านในบางท้องที่ก็รวมตัวกันต่อต้านอำนาจรัฐ ทำให้ตกอยู่ภายใต้การชักนำของกลุ่มคนที่มีแนวคิดตรงข้ามกับรัฐบาล แมว่าชาวชนบทบางท้องที่จะไม่รวมขบวนการก่อการร้ายก็ตาม นักเขียนบางคนก็ชี้ให้เห็นว่า สภาพที่เกิดความขัดแย้งทางการเมืองนั้น ชาวชนบทที่ต้องตกอยู่ในฐานะลำบาก และขาดสวัสดิสภาพทางกาย ทางทรัพย์สิน และถ้ามองลึกกลงไปถึงการเมืองในระดับกว้าง เช่น การเลือกตั้งตามกระบวนการประชาธิปไตย ชาวชนบทก็ยังไม่มีความรู้ความเข้าใจต่อวิถีทางการเมืองมากนัก จึงเป็นเหตุให้ถูกชักจูง หรือถูกหลอกลวงจากนักการเมืองที่แสวงหาผลประโยชน์ ทำให้การเลือกตั้งในชนบทอยู่ในสภาพล่าหลัง

ด้านศาสนา ประชาชนยังมีความเชื่อเรื่องภูติผีปิศาจบุญกรรมอยู่มาก และแทบทุกท้องที่ยังยึดมั่นในประเพณีการทำบุญทางพุทธศาสนา

ในด้านสภาพความเป็นอยู่ทั่วไปของชาวชนบท นักเขียนสะท้อนให้เห็นความทุกข์กันการของถิ่นที่อยู่ โดยเฉพาะความแห้งแล้งของชนบทที่อีสาน รวมทั้งปัญหาทางด้านสาธารณสุข เช่น การขาดบริการด้านสาธารณสุข การไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่จากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขเท่าที่ควร จึงทำให้ประชาชนในชนบทขาดความเชื่อมั่นในการรักษาโรคแผนใหม่ ส่วนด้านสวัสดิสภาพในชีวิตและทรัพย์สินนั้น ชาวชนบทยังไม่มีหลักประกันที่

มันคงพอ ชาวชนบทบางท้องถิ่นที่ยังมีค่านิยมเพื่อหยูหฺร่าเกี่ยวกับพิธีการต่างๆ และบางกลุ่มยังมีความเชื่อเรื่องภูติผีปิศาจและมฤตกรรมอยู่มาก

อย่างไรก็ดี ยังมีเรื่องสั้น 2 เรื่อง ที่สะท้อนให้เห็นว่า ชีวิตเรียบง่ายและสุขสบายของชาวชนบทยังมีอยู่ คือเรื่อง จิ้งหรีด และเรื่อง คำมั่นสัญญา ของ ปณิธาน ซึ่งเป็นเรื่องที่มีแนวคิดต่างจากเรื่องสั้นเรื่องอื่นๆ ในชุดนี้ ก็คือแนวคิดที่ว่า ยังมีสังคมชนบทที่มีความสงบสุข ชาวบ้านดำรงชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย ผู้คนมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีคุณธรรม ส่วนเรื่องที่น่าสนใจนอกเหนือจาก 2 เรื่องนี้ จะสะท้อนภาพด้านความเลวร้ายของสิ่งต่างๆ ในสังคม

ภาพสะท้อนเหล่านี้ แมว่านักเขียนส่วนมากจะมองในแง่ของปัญหา จนในบางครั้งดูเหมือนว่า มองโลกในแง่ร้ายจนเกินไป แต่หากพิจารณาว่าเสียงและทัศนะของผู้เขียนแล้ว จะเห็นได้ว่า นักเขียนมุ่งสะท้อนและฟ้องร้องถึงสิ่งที่กำลังเป็นอยู่ในสังคมชนบท ให้สังคมทั่วไปได้รับรู้ ในทำนองการ เสนอรายงานสภาพที่เกิดขึ้นในสังคมชนบทโดยทั่วไป

X ภาพสะท้อนสังคมเมือง

ภาพสะท้อนสังคมเมืองที่ปรากฏในเรื่องสั้นกลุ่มนี้ มีทั้งภาพสะท้อนด้านเศรษฐกิจ การปกครอง การศึกษา สภาพความเป็นอยู่โดยทั่วไป รวมทั้งด้านศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และค่านิยม การสะท้อนให้เห็นรายละเอียดของคนในแต่ละด้านจะปรากฏในแก่นเรื่อง โครงเรื่อง และรายละเอียดของเรื่อง อันได้แก่ บทสนทนา การบรรยายเรื่อง ตลอดจนจนถึงฉาก ซึ่งกล่าวโดยละเอียดในแต่ละด้านได้ดังนี้

1. ด้านเศรษฐกิจ จากการศึกษาวิเคราะห์รวมเรื่องสั้นรวมสมัยทั้ง 4 ชุดนี้ พบว่า การสะท้อนภาพด้านเศรษฐกิจในสังคมเมือง ส่วนใหญ่จะสะท้อนให้เห็นปัญหาและสภาพเศรษฐกิจของกลุ่มคนที่เปราะบาง หรือคนระดับล่างของสังคม ได้แก่ พวกคนจนในสลัม กรรมกร ผู้ที่มีอาชีพรับจ้าง ผู้ที่มีอาชีพขายบริการ พ่อค้าแม่ค้าแผงลอยหาบเร่ ลักษณะของปัญหาที่พบ มีหลายลักษณะ ดังนี้

การงานหาเลี้ยงชีพเสมอมา แต่ฐานะก็ไม่มีอะไรดีขึ้น คุณเหมือนมันยิ่งแยลงด้วยซ้ำ" ("กระเบื้องแตก" ใน วันเวลาที่ผ่านไป : 150) นอกจากนี้ ผู้เขียนยังสะท้อนให้เห็นว่าคนยากจนเช่นป้าชอย ต้องหาเลี้ยงชีพด้วยความสุจริต ก็ยังคงหนีเจ้าหน้าที่ตำรวจอยู่ตลอดเวลา เพราะป้าชอยเป็นแม่ค้าหาบเร่ และจากความขัดแย้งระหว่างกรปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจ ซึ่งต้องปฏิบัติตามกฎหมายเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมืองและสังคม ก็กับการพยายามทำมาหาเลี้ยงชีพอย่างสุจริตของแม่ค้าหาบเร่ ทำให้เกิดความไม่เข้าใจ ไม่พอใจขึ้น โดยเฉพาะพวกแม่ค้าคิดว่าตนเองถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจรังแก ป้าชอยก็เป็นคนหนึ่งที่เกิดเช่นนี้ เมื่อถูกเจ้าหน้าที่จับไค และชาวของของแกเสียหาญ ความโกรธป้าชอยจึงโหมทัฬหีที่หน้าตำรวจ

เรื่อง คอนหาบ ของ พิจิก ภันวา สะท้อนให้เห็นภาพของคนระดับกลางของสังคม ที่ต้องต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของชีวิต โดยที่บางคนต้องทำงานผิดกฎหมาย บางคนเป็นโสเภณี เพื่อการยังชีพ ท่อนหนึ่งผู้เขียนสะท้อนไว้ว่า

นับแคปากทางที่ไกลโพ้นจากถนนใหญ่เข้ามาในซอย ผู้คนแต่ละอาชีพ แต่ละวัย กำลังมุ่งหน้ากลับบ้านหลังจากทำงานอันจำเจ นานหลายมาตลอดวัน แต่คนบางวัยกำลังออกไปทำงาน อย่างเช่น เด็กหนุ่มบางคนในยานั้น กำลังออกหางานมีจรรยาชีพ เพื่อยังชีพของตน เด็กสาวบางคนกำลังคืนรถวีดีทัศน์ที่ไปยืมครอบครัว จนเธอต้องตัดสินใจไชร่างกายเข้าไปเกลือกกกล้วยี่ที่สังคมประนาม ไม่ช้าชีวิตของเธอก็ดำลึกลง และตกเป็นทาส จนยากที่จะสลัดจากแอกอันขมขื่นได้ ในขณะที่เดียวกัน เด็กหนุ่มเด็กสาวเหล่านี้มีวิถีไม่ห่างจากประตูคุก ("คอนหาบ" ใน คลื่นหัวแข็ง : 40)

นอกจากนี้ ผู้เขียนยังสะท้อนให้เห็นว่า สภาพเศรษฐกิจของคนในสังคมเมือง ทำให้ทุกชีวิตต้องทำงานหาเลี้ยงชีพ แม่แต่คนแก่ ซึ่งเป็นวัยที่สมควรจะพักผ่อนแล้ว แต่ก็ต้องตรากตรำทำข้าวแกง และหาขาย เช่น แม่เต่าจัน ซึ่งตลอดชีวิตไม่เคยพบกับความสบาย

และความยังมีเลย ขณะที่แม่เขาคองชายของในยานชุมชนสัญจร แม่เขาก็ต้องคอยหลบหนี ตำรวจเทศกิจ มีครั้งหนึ่งที่แม่เขาคิดไมตกว่า จะยอมถูกจับ แล้วหาเงินไปไถ่ทามคืน หรือจะหนี จนตำรวจมาใกล้ตัว ก็มีพลเมืองคนหนึ่งยกทาบแม่เขาไปวางไว้ในร้านขายอาหารริมทางให้ ทำให้แม่เขาพ้นจากการถูกจับกุม

การสะท้อนสภาพเศรษฐกิจโดยผ่านปัญหาของกลุ่มคนที่มีรายได้น้อยนั้น เห็นได้ว่าทุกปัญหาที่มีสาเหตุมาจากเศรษฐกิจที่ค่าครองชีพของคนในเมืองหลวงสูงขึ้น พื้นฐานมาจากระบบทุนนิยมทำให้การดำรงชีวิตขึ้นอยู่กับเงิน ทุกคนที่ต้องการมีชีวิตอยู่ ต้องทำทุกอย่างเพื่อให้ได้เงินมาเลี้ยงชีพ

- ความขัดแย้งระหว่างนายทุนกับกรรมกร สภาพความขัดแย้งนี้มีนักเขียนสะท้อนไว้ให้เห็นในด้านการขาดความรับผิดชอบของนายทุน เช่น เมื่อเกิดการฉีกกรรมกรได้รับบาดเจ็บหรือตายในขณะทำงาน นายทุนจะพยายามบิดความรับผิดชอบทุกอย่าง ด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อหลีกเลี่ยงการจ่ายค่าทดแทน ถ้ามีกรรมกรคนใดคัดค้านหรือไม่เห็นด้วยกับการกระทำของนายทุน ก็จะถูกสั่งแกลง หรือถูกไล่ออกจากงาน และในอีกด้านหนึ่ง การขอเพิ่มค่าแรงงาน หรือการนัดหยุดงานประท้วงการกระทำที่ผิดทำนองคลองธรรมของนายทุน เมื่อนายทุนยอมจำนน ตกตามข้อเสนอของผู้ประท้วง ซึ่งมีผลให้นายทุนเสียผลประโยชน์ทำให้เกิดความไม่พอใจ จนกระทั่งถึงกับสั่งฆ่าหัวหน้าหรือผู้นำในการร้องขอหรือการประท้วง ซึ่งกรรมกรไม่มีทางต่อสู้หรือติดตามเรื่องได้ เพราะนายทุนมีอิทธิพลและอำนาจมากกว่า เรื่องสั้นที่สะท้อนสภาพดังกล่าวไว้มีหลายเรื่อง เช่น

เรื่อง คนสร้างตึก ของ เกรียง ธรรมกร เป็นเรื่องของกรรมกรสร้างตึก ที่ถูกผู้รับเหมาเร่งงานทำทั้งกลางวันกลางคืน ทำให้คนงานพักผ่อนไม่เพียงพอ จึงทำให้พลาดตกตึกที่กำลังก่อสร้างลงมาตาย แต่ผู้รับเหมาไม่พอใจมาก และเห็นการตายของกรรมกรเป็นเรื่องยุ่งยาก ทั้งๆที่การตายครั้งนี้เกิดจากผู้รับเหมานั่นเอง ซึ่งผู้เขียนสะท้อนคำพูดและพฤติกรรมของผู้รับเหมาไว้ว่า "โอ้หาเอ๊ย ทำกูยุ่งอีกแล้ว" ผู้รับเหมาทราบดีว่าก็เดินหนีไปจากบรรดากรรมกรที่หอมล้อมศพของแจ่ม อย่างไม่สนใจโยคี ("คนสร้างตึก" ใน วันเวลาที่ผ่านไป : 71)

เรื่อง ความผิดครั้งแรกของอุทัย ของ สำนวณ สิงห์ สะท้อนให้เห็นการขาดความรับผิดชอบของนายทุน หัวหน้างานก่อสร้าง เมื่อมีกรรมกรตายในขณะที่กำลังทำงาน "เม็ค" กรรมกรคนหนึ่งถูกเสาปูนล้มทับ อากาศหนัก "อุทัย" กรรมกรอีกคนหนึ่งพาไปโรงพยาบาล แต่เมื่อไปถึงหมอไม่ยอมรักษาให้ เพราะเป็นโรงพยาบาลเอกชน ต้องมีเงินวางมัดจำ เมื่อ"อุทัย" ขอร้องหัวหน้างานให้จ่ายก่อน ก็ได้รับคำตอบว่า "อุทัย" อ้าวไม่มีเงินเลยตอนนี้ เพิ่งจะเลี้ยงพวกกรรมกรตรวจงานมา เอาไปโรงพยาบาลคืนได้ไหม อืมไปใส่รถอ้าวก็ได้ แต่อ้าวว่าไม่จำเป็น ไอ้เม็คไม่มีทางรอดหรอก คุชี่ หน้าอกมันยุบลงไปตั้งเยอะ"

("ความผิดครั้งแรกของอุทัย" ใน คลื่นหัวเค็ง : 252) และเมื่อเม็คตายไป เพื่อนๆ กรรมกรว่าเม็คควรจะได้ค่าตอบแทน ถ้าไปให้สำนักงานแรงงานจัดการ ก็จะได้สองสามหมื่นบาท ดังนั้น เมื่อหัวหน้างานบอกว่า จะช่วยค่าทำศพสามพันบาท อุทัยจึงบอกว่า จะให้พ่อแม่เม็คไปขอให้สำนักงานแรงงานจัดการ หัวหน้างานจึงโกรธและมีเรื่องชกต่อยกับอุทัย แล้วอุทัยก็ต้องออกจากงานในที่สุด

เรื่อง มีคแล้วสว่าง ศรีท้าวเรื่อง สะท้อนให้เห็นชีวิตของ"อ้อย" โสเภณีที่กลับตัว มาทำงานเป็นกระเป๋ารถเมค และเป็นที่หน้าพวกคนงานรถเมค ขอเจรจาต่อรองเรื่องสวัสดิการ และประสบความสำเร็จในการเจรจา และอีกไม่นาน "อ้อย" ก็ถูกรถเมคในบริษัทที่เธอทำงานอยู่ชนตาย โดยที่คนขับมีรถเก๋งติดแอร์มาคอยรอรับ และพาหนีไป โดยไม่สามารถจับได้ นิ่งยูเขียนได้แสดงเค้าเงื่อนที่พอจะอนุมานได้ว่า การตายของ"อ้อย" มีเบื้องหลัง ซึ่งน่าจะมาจากนายทุนของเธอนั่นเอง

- บั๊กทาการโซแรงงานเค็ก นักเขียนสะท้อนให้เห็นว่า สภาพเศรษฐกิจระบบทุนนิยม มีส่วนที่ทำให้เด็กถูกเอาเปรียบคานการโซแรงงาน เช่น พวกถูกจ้างตามร้านอาหาร ซึ่งมักจะเป็นเด็กที่มาจากชนบท ใ้รับการชักชวนให้เข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ โดยบอกว่า จะให้มาทำงานสบายๆได้เงินเดือนดี แต่เมื่อมาถึงกรุงเทพฯ ก็ถูกขายให้ไปทำงานเป็นลูกจ้างในร้านอาหาร ทำงานและทำทุกอย่างตามคำสั่งนายจ้าง การกินอยู่หลับนอนเป็นไปอย่างลำบาก เช่น เรื่อง ชูดีประคับคิน ของ สำนวณ สิงห์

...มันเป็นร้านอาหารคนจีนเล็กๆที่มีคนเดินเข้าออกไม่รู้จักหยุดหย่อน และหนูก็คือเครื่องจักรที่มีลมหายใจ ต้องทำทุกอย่างตามคำสั่ง

แม่แต่จะกินหรือนอน หนูจะทำไต่ตอเมื่อได้รับคำสั่ง หนูต้องตื่นตั้งแต่มีคทำงานจีบาะะเรื่อยไป จนเมื่อทุกคนหลับสนิท หนูเพียงจะไต่นอนในซอกเล็กๆที่เต็มไปด้วยหนู แมลงสาบ และเครื่องนอนที่เหม็นขึ้นโกลัๆคร้ว

วันต่อวันที่ผ่านไป.. นานเหลือเกินสำหรับหนู เด็กหญิงเล็กๆ อายุกว่าสิบขวบมาไม่มาก นิวคำคด้า แคระแกร็นเพราะขาดอาหารบำรุง และต้องแบกรับภาระที่นายจ้างไม่ต้องการทำทุกชนิด นับตั้งแต่ซักผ้าเสื่อผ้า ล้างจาน เช็ดพื้น กวาดบ้าน ส่งอาหาร จัดร้าน...

("ชุดีประคัมคิน" ใน เพชรน้ำงาม : 301)

เรื่อง ชีวิตของเจ้าคุณ ของ ครุฑา สะท้อนให้เห็นว่า เพราะสภาพเศรษฐกิจของสังคมเมืองหลวง ทำให้เด็กต้องไปขายแรงงานเพื่อให้ได้เงินมาเลี้ยงครอบครัว ผู้เขียนสะท้อนภาพนี้ผ่าน "คุณ" เด็กชายวัย 13 ปี ที่ต้องออกจากโรงเรียนไปรับจ้างทำงานในโรงงานหล่อเหล็ก เพราะพ่อของคุณป่วย เป็นวัณโรค มาทำงานที่โรงหล่อเหล็กไม่ไหว คุณจึงออกจากโรงเรียนมาทำงานแทนพ่อ และในเรื่องนี้ผู้เขียนก็ได้สะท้อนให้เห็นสภาพของโรงเรียนที่ขาดสวัสดิการเกี่ยวกับความปลอดภัยและสุขภาพของคนงานไว้ว่า

คุณไม่รู้ว่าคุณหรือคินละเอียยศค้ำพวกนี้เขาเรียกอะไร แต่มันพุ่งไปทั่วโรงงาน ยิ่งในโรงงานแสนจะมีคตีบ คุณพวกนี้ก็ไม่มีทางออก นอกจากคนงานจะหายใจเอามันเข้าไป ถึงจะเป็นปีก็ไม่มีหมดไปได้ แรกๆเมื่อคุณเข้ามาในโรงงาน คุณหายใจเกือบไม่ออก มันอึดอัดอย่างไรบอกไม่ถูก คุณทำงานในโรงหล่อนี้สามปีแล้ว ยังไม่คอยชินกับมันเลย

("ชีวิตของเจ้าคุณ" ใน เพชรน้ำงาม : 141)

2. ความการเมืองการปกครอง การสะท้อนภาพด้านการเมืองการปกครองในสังคมเมือง นักเขียนสะท้อนให้เห็นระบอบการปกครองไว้หลายลักษณะ ดังนี้

- ภาพสะท้อนเกี่ยวกับกลไกการปกครอง และอำนาจรัฐในสังคมเมือง ในค่านนี้ นักเขียนชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างกลไกการปกครองและอำนาจรัฐกับคนในสังคมเมือง ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประการคือ

- บทบาทและพฤติกรรมของเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักเขียนเน้นหนักบทบาทและพฤติกรรมของตำรวจในทางลบ โดยเฉพาะการใช้ระเบียบและกฎหมายในทางมิชอบ เช่น การใช้อำนาจหน้าที่ในทางที่ผิด โดยใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือสร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนผู้บริสุทธิ์ การคอร์รัปชันในวงการตำรวจ การใช้อำนาจหน้าที่เกินกว่าเหตุในการสอบสวนผู้ต้องหา เรื่องสั้นที่สะท้อนบทบาทพฤติกรรมทางลบของตำรวจมีดังนี้

เรื่อง โจร ของ วิมล ไทรนิมิตต์ สะท้อนให้เห็นว่า ตำรวจใช้อำนาจหน้าที่ของคนขมขุมเหงเหงประชาชน และเมื่อไม่พอใจก็ใช้วิธีการข่มขู่เย็บคยาเสพติดให้แล้วจับในขหานมียาเสพติด ถ้าประชาชนไม่ต้องการถูกลงโทษก็ต้องการเงินมาให้ตามที่เรียกร้อง แล้วจะบิดคคีให้ แต่ดาไม่ยอมทำตามก็ตองถูกดำเนินคดี ผู้เขียนสะท้อนพฤติกรรมของตำรวจที่กล่าวมา ผ่าน"ผม"ซึ่งออกจากบ้านมาเพื่อซื้อยาแก้ทองเสียบให้แม่ขณะที่เดินอยู่ในซอยก็พบกับตำรวจ ซึ่งเรียก"ผม"ไปคนตัว "ผม"ไม่ยอม ก็ถูกขอมจนสลบ แล้วเอายาเสพติดยัดใส่กระเป่ากางเกง"ผม"ไว้ แล้วจับ"ผม"ไปโรงพัก ตั้งขหานมียาเสพติดในครอบครอง รวมทั้งขหานี่ขี้นการตรวจคนและทำร้ายร่างกายเจ้าหน้าที่ ทั้งๆที่"ผม"ไม่ไคทำผิดตามขหานี้ทั้งสาม แต่"ผม"ก็ไม่มีขอกแก้ตัว เพราะไม่มีพยานหลักฐาน และเมื่อพอแม่ของ"ผม"มาก็เข้าไปตกลงกับรอยเวรและไคยลว่าตองนำเงินสดมาให้ตำรวจสามหมื่นบาท แล้วคคีนี้ไคไค "ผม"ก็เป็นอิสระพ้นขหานี้ทั้งหมด ซึ่งผู้เขียนสะท้อนไว้ในบทสนทนาระหว่าง"ผม"กับ"พอ"ว่า

"พอเสียเงินให้มันไซ้ไหม"

พอดอนใจ ผมรู้ว่าพอในกองการบอลเรื่องราวโศโศกรแบบนี่ให้ผมรับรู้

"เราไม่มีทางเลือก" พอพูดได้เท่านั้นก็เงียบไป

"พอเสียให้มันเท่าไร"

"สามหมื่น"

ผมตกใจกับจำนวนเงิน... มันมากเกินไปสำหรับแลกกับความบริสุทธิ์

ของผม

"ที่แรกเขาจะเอาคั้งห้าหมื่น..." แม่พูดบาง ควยน้ำเสียงเศร้าๆ

"ต้องออวอนเขาเป็นชั่วโมงกว่าจะยอม..."

("โจร" ใน เพชรน้ำงาม : 135)

เรื่อง คำตอบที่ตอถาม ของ แก้ว ลายทอง สะท้อนให้เห็นพฤติกรรมการ
คอร์รัปชัน หรือการทุจริตประพดติมิชอบของตำรวจ รวมทั้งวิธีการสอบสวนผู้ต้องหาอย่าง
ทารุณ เช่น การตบตะ การตอกเล็บ โดยที่ผู้เขียนให้ตัวละครที่นอกคอก ซึ่งเป็นผลตำรวจ
เพียงบรรจุ เป็นผู้เลาพฤติกรรมต่างๆของตำรวจ เช่น ตอนทีนพลเริ่มทำงานวันแรก
จาชีวิตก็แนะนำสิ่งต่างๆแก่คนพล และเพื่อนของเขาที่ชื่อยศ ซึ่งบรรจุพร้อมกันว่า

"อยู่ที่นี้ต้องรู้จักเคารพผู้หลักผู้ใหญ่เขาหน่อยนะ เห็นอะไรแปลกๆ
ก็อย่าแปลกใจ อย่าไปซักใจท่าน อีกหนอยก็จะเดินไปเอง ทำตัวดีๆให้เจ้านาย
เขารักแล้วจะสบาย"

"หมายความว่าอะไรครับ ผมไม่เข้าใจ" นพลออกจะงงๆอยู่

"อู่วะ...อย่าเพิ่งไปไหนอย่า เวลเขากินกันลื้อก็ทำเป็นไม่รู้ไม่เห็น
เสีย อนาคตของลื้อจะไปไค้สวย แล้วยังจะมีรายไค้พิเศษอีกค้วย ทีนี้เรากิน
กันเป็นทีมเว้ย ไม่งั้นอยู่ไม่ได้ ลำพังเงินเดือนมันจะไปพออะไรวะ"

"นั่นสิพี่" ยศกล่าวขึ้นหลังจากเงียบไปนาน "ผมเองเสียไปสามหมื่น

กว่าตอนเข้าโรงเรียนพล คิดว่าจะมาถอนทุนที่นี้เหมือนกัน"

"เออ ไอนี่ตัวไวคี่" จำจิต หัวเราะชอบใจ

("คำตอบที่ทองถาม" ใน เพชรนางาม : 338)

เมื่อปลดโคลงแบ่งจากการกินเป็นทีมครั้งแรก นพคลคิดมากและไม่สบายใจ เพราะเขารู้ว่า ที่มาของเงินสกปรก แคว่พิทย์ เพื่อรวมทองพังก์โคอิชบายโหนดเขาใจว่า ลำพังตำรวจชั้นผู้น้อย คนหรือสองคน ไม่มีทางแก้ปัญหาคอร์รัปชันได้ และโคลงสะท้อนให้เห็น ภาพของยศ เพื่อนของนพคลที่ทำตัวเป็นตำรวจเลวโคอย่างชัดเจนว่า

"กูเองก็เหมือนมึง ตอนกูจบมาอยู่ที่นี้ใหม่ๆ กูเองก็ตะขิดตะขวงใจกับ พฤติกรรมแบบนี้ แอ...เราไม่มีทางเลือกเลยเว้ย กูมีดุกเมียต้องเลี้ยงดูสูงเสียดีย อยากรให้เขามีความสุข กูต้องทำ ลำพังเงินเดือนกูคนเดียวกัไม่พอแตกอยู่แล้ว อีกอย่าง มึงก็รู้คี่ว่า ถ้ามึงไม่เอาควย มันหมายถึงอะไร ตัวมึงคนเดียวไปขวาง ทางผู้หลักผู้ใหญ่ แลมันคงไม่สวยนัก ก็พวกผู้ใหญ่เขาเอากัน เราไม่เอาก็แย แกคอร์รัปชันนะแกยาก มันปลูกฝังกันมาหลายชั่วอายุคน มันเข้าสายเลือดเสียแล้ว เว้ย... มันเป็นระบบเสียแล้ววะ ระบบที่แน่นเหนียวซับซ้อนโยงโยกันไปทั่วเสีย ควย..." วิทย์มีท่าทางปลง

"แต่กูไม่สบายใจ" นพคลกล่าวแทรกขึ้นอย่างอึดอัด

"กูเข้าใจ... เห็นใจ" วิทย์สายหนา "แต่มึงฟังกูนะ... สิ่งที่มีมึงทำ มึงไม่ได้เต็มใจ แต่กูบังคับ เออละ... กูไม่อยากใช้คำว่า กูบังคับ เรียกว่า จำใจทำ จะฟังกูนูมากกว่า มึงกูโอยศที่จบมาพร้อมมึงนั่นปะไร มันไม่ได้เหมือนมึง มันระยำ มันพยายามรีดนาทาเร้นชาวบ้านอย่างสุดความสามารถ มันเหมือน เหลือบ มึงรู้จักตัวเหลือบไหม มันละ โไอ้เหี้ยมันมันเหมือนเหลือบ มันเข้ามา เกาะเครื่องแบบหากิน แต่มึงไม่ใช่ออย่างไอยศ มึงทำเพราะจำต้องทำเพื่อความ อยู่รอด มึงทำได้คี่ที่สุดก็เพียงรับเงินที่มัน... เออ... เรียกอย่างไรคี่ละ..."

เงินที่มันลดย่นำนานะ ไอ้ที่เห็นว่สกปรกเกินไปก็อย่าไปเอามัน อย่าไปรีดไถ ชาวบ้านนั่นคือที่สุดแล้ว... แคนี่ก็เรียกว่าเป็นคนดีของกรมตำรวจแล้ว... เหว่นอยกว่าไงละ"

("คำตอบที่ตองถาม" ใน เพชรน้ำงาม : 345)

นอกจากสะท้อนพฤติกรรมของตำรวจในทางลบแล้ว ผู้เขียนยังสะท้อนให้เห็นวิธีการสอบสวนผู้ต้องหาอย่างทารุณ เช่น การทรมาน ตะ ท้าวร้ายร่างกาย และการตอกเล็บไว้ในตอนที่ยังมีชีวิตสอบสวน "ไอ้เอี้ยง" ผู้ต้องหาปล้นร้านทองว่า

ผู้หมวดเดินเข้ามาหาจ้ชิตให้ "เสริมสวย" ไอ้เอี้ยงท่นอย จ้ชิตก็รับคำ กรากเขาแกมักไอ้เอี้ยงออกมื่อหนึ่ง แล้ววางมื่อไอ้เอี้ยงลงบนโต๊ะ พิมพ์เบาๆขึ้นว่า "เล็บค้ำปีเลยนิมึง ทงคตบแคงเสียดท่นอย" และแคงก็เงือกอนฟาดเปรี้ยงลงที่มื่อไอ้เอี้ยง เสียดไอ้เอี้ยงรองฟังกุโทยทวนนาชนหัวตุก เมื่อถูก "เสริมสวย" ถึงเล็บที่สาม คำสารภาพของไอ้เอี้ยงก็ไหลพรูออกมาถึงกวากอกน้าในสถานอาบอบนวด

("คำตอบที่ตองถาม" ใน เพชรน้ำงาม : 347)

เรื่อง ความพ่ายแพ้ของผู้ชนะ ของ ชัยจำปา ก็แสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมของตำรวจที่รับสินบนจากผู้ทำผิดกฎหมายอย่างชัดเจน

- คำนประชาชนผู้อยู่ใต้อการปกครอง วิมล ไหรนิมนวด สะท้อนให้เห็นว่าประชาชนผู้อยู่ใต้อการปกครองของเจาหนาที่ของรัฐ โดยเฉพาะตำรวจนั้น ทงจ้ยอมอยู่ในภาวะของความไม่ปลอดภัย ทั้งทางทรัพย์สินและร่างกาย เพราะตำรวจปฏิบัติหน้าที่ค่าน้ำบักทุกข้ม้ารุงสุขให้ประชาชนอย่างไม่เต็มที และในทางตรงข้าม ตำรวจจ้ำนวนมากที่ห้าตัว เป็นโจรในคราบตำรวจ ซึ่งผู้เขียนสะท้อนสภาพเหล่านี้ไว้ในเรื่องโจร ในตอนหนึ่งผู้เขียนสะท้อนสภาพการขาดสวัสดิภาพของประชาชนไว้ว่า

ในซอยเงี้ยวเทียม บางคนเฝ้าครัว บางคนมีแสงสว่างจากดวงไฟที่ประตู
รั้วบ้าน ไม่มีคนเดินเหมือนเมื่อผมเข้ามาอยู่ใหม่ๆ สี่ห้าปีมาแล้ว ที่เป็นอย่างนี้
ก็เพราะกลัวถูกจับปล้น ถูกข่มขืนแล้วฆ่า ผมจำไม่ได้ว่าเกิดเรื่องราวเลวร้าย
ในบริเวณที่ดินแบ่งขายงานเมืองแห่งนี้กี่รอบกี่ครั้งแล้ว มันเกิดขึ้นแทบทุกคืน เพิ่งจะ
มาขาดระยะหลังนี้เอง เพราะไม่ค่อยมีใครออกจากบ้าน นอกจากจะจำเป็น
จริงๆ บางทีก็วิ่งราว บางทีก็ปล้น บางทีก็ยกเคาะกันกลางวันแสบๆก็มี ผมจำได้
ว่าตั้งแต่คนปีมานี้ มีคนี่ๆถูกฆาตกรรมไปสามหรือสี่คน ส่วนที่ปากแจ่มและศูนย์เดียว
ทรัพย์สินนั้น ผมจำไม่ได้ นี่เฉพาะที่เกิดขึ้นในซอยบ้านผมและบริเวณข้างเคียงเท่านั้น
ส่วนซอยที่อยู่ถัดออกไป ผมไม่รู้

แทบทุกบ้านจะโดนงัดแงะ หรือไมก็โดนยกเคาะ บางบ้านก็โดนซ้ำกันถึง
สองสามครั้ง ยิ่งบ้านที่ฐานะดีด้วยแล้วโดนบ่อยกว่าเพื่อน มีอยู่บ้านหนึ่งฐานะดี
กว่าบ้านอื่นๆโดนถึงห้าครั้ง เจ้าของบ้านไปแจ้งตำรวจทุกครั้ง แต่ตำรวจจับมือ
ใครคมไม่ได้ และดูเหมือนว่าตำรวจไม่ได้ใจจะจัดการให้ด้วยซ้ำ ในที่สุด เจ้า-
ของบ้านหมกที่พึ่ง จึงเขียนหนังสือตัวโตๆติดไว้ที่ประตูรั้วว่า

"บ้านนี้ถูกยกเคาะแล้ว...ใครไปรบกวนรบกวนกันอีก"

ผมไม่แน่ใจว่าเจ้าของบ้านเขียนอ่อนวอนพวกโจร หรือเขียนประกาศ
ตำรวจกันแน่ แต่ที่แน่ๆก็คือมันเป็นเครื่องบอกกล่าวว่า ประชาชนในประเทศนี้
ดูจะหมกที่พึ่งแล้วจริงๆ นอกจากจะพึ่งตัวเอง

("โจร" ใน เพชรนางาม : 130)

- ภาพสะท้อนความขัดแย้งทางการเมือง ภาพสะท้อนในค่านิยมที่เด่นชัดที่สุด
คือ ความขัดแย้งทางอุดมการณ์ทางความคิดระหว่างฝ่ายรัฐบาลกับปัญญาชนและประชาชน
และภาพสะท้อนเหตุการณ์จลาจลเนื่องในวิกฤตการณ์ทางการเมือง เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม
2519 ซึ่งมีการปะทะและต่อสู้ ระหว่างตำรวจทหารกับนักศึกษาประชาชน มีผู้บาดเจ็บ
และเสียชีวิตเป็นจำนวนมากไม่น้อย

ในด้านความขัดแย้งทางอุดมการณ์ทางความคิด มีเรื่องสั้นหลายเรื่องที่ยูเขียนสะท้อนให้เห็นความคิดของปัญญาชนและประชาชนที่มีอุดมการณ์ทางการเมือง ต่างไปจากฝ่ายรัฐบาล ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งของอุดมการณ์ทางความคิดขึ้น เช่น เรื่อง "เมื่อที่สุดมาถึง" ของ สิริกุล สุคนทรักษ์ สะท้อนให้เห็นความขัดแย้งของอุดมการณ์ทางความคิดระหว่างข้าราชการคนหนึ่ง ที่ถูกเลือกให้เป็นตัวแทนเข้าสัมมนาหลักสูตรความรักชาติของกอ.รมน. กับฝ่ายรัฐบาล ซึ่งฝ่ายรัฐบาลมีอุดมการณ์ในการต่อสู้ทำลายล้างผู้ผิดใจและผู้ที่อยู่ฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาล คือ พวกผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์อย่างเด็ดขาด ยูเขียนให้"ฉันทน์" เป็นข้าราชการคนหนึ่ง ที่ถูกส่งชื่อเข้ารับการสัมมนา แต่"ฉันทน์"มีความคิดว่า การปรายปรามคอมมิวนิสต์อย่างเด็ดขาดนั้น ไม่มีประโยชน์ แต่ควรใช้วิธีอ้อมๆ กัน ดังเช่นตอนหนึ่งยูเขียนสะท้อนความคิดของ"ฉันทน์" ไว้ว่า "...มันยากจนเกินไปไม่ได้หรือที่จะหันหน้าทีเติมไปช่วยรอยยิ้ม เข้าหากัน มองกัน ด้วยสายตาของความรัก ให้อภัยและเข้าใจ ยื่นมือออกไปเกาะกุมกัน แล้วจูงกันเดินประคับประคองอย่างระมัดระวัง ไปบนหนทางสู่จุดหมายร่วมกัน..." ("เมื่อที่สุดมาถึง" ใน ราคาแห่งชีวิต : 84)

นิเวศน์ กัณฑ์ไทยราษฎร์ เขียนเรื่อง คนอย่างเราไม่มีเวลาวางทรอกพอ สะท้อนให้เห็นความขัดแย้งทางความคิดของประชาชนกับนโยบายของรัฐบาล โดยเฉพาะนโยบายปลูกฝังความรักชาติ ด้วยการให้คนทุกอาชีพทุกฐานะไปอยู่รวมกัน กินด้วยกัน นอนด้วยกัน แลกถึงความเสมอภาค ความเท่าเทียม โดยหลักการแล้วเป็นไปได้ แต่โดยปฏิบัติ และตามความเป็นจริงแล้วเป็นไปได้ ยูเขียนแสดงให้เห็นความคิดของประชาชนส่วนหนึ่ง ที่มีความคิดขัดแย้งกับนโยบายนี้ โดยสะท้อนผ่านความคิดของ"ฉันทน์" ที่ห้ามพอเข้ารับการอบรมเรื่องรักชาติ ตามคำชักชวนของเศรษฐีคนหนึ่ง "ฉันทน์"ให้เหตุผลว่า

"มันก็แปลกนะพอ เราเกิดมาเป็นคนไทย มีบัตรประจำตัวประชาชนแล้ว ทำไมจะต้องเอาเราไปอบรมอะไรกันอีก พวกที่ไปกันโครมๆ นั้น ไม่มีใครเคยถูกคิดกันบ้างเลยหรือว่าตัวเองเป็นอะไร ถึงต้องยอมให้ใคร เขามาอบรมเรื่องความ-

เป็นไทยกันอีก แล้วยังไปหลงไหลกับอะไรก็ไม่รู้ มีบัตรที่ทำให้เป็นคนไทยชนิดพิเศษ เหล็กกันอย่างไม่ลืมหืมตา พอได้เห็นนี้ พวกที่อบรมมาแล้วเขาเริ่มเกริกกันขนาดไหน คนไทยนะมันมีชนชั้นมากอยู่แล้ว ยังจะมาอบรมเพื่อแบ่งแยกให้มันมีชนชั้นมากขึ้นอีก มองกันให้ถี่ใจอะ มันจะเรียกว่าเพื่อความสามัคคีได้ยังไงกัน"

("คนอย่างเราไม่มีเวลาร่างหรือกพอ" ใน ราคาแห่งชีวิต : 140- 141)

การสะท้อนภาพเหตุการณ์ทางการเมือง มีเรื่องสั้น 2 เรื่องที่สะท้อนภาพเหตุการณ์จลาจลเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2519 เรื่อง วันเวลาที่ผ่านเลย ของ สายไท สะท้อนภาพเหตุการณ์ดังกล่าวออกมาในรูปของสัญลักษณ์ ซึ่งแสดงให้เห็นภาพต่างๆของเหตุการณ์ รวมทั้งแสดงความรู้สึกของประชาชนคนหนึ่งที่มีต่อเหตุการณ์จลาจลในวันนั้น ผ่านความคิดและความฝันของตัวละคร เช่น ตอนหนึ่ง "ผม"ฝันว่า

...คอบๆมีภาพพรอนเสือนๆขึ้นมาดิ๊ก ผู้คนจำนวนมาก ฝ่ายหนึ่งถืออาวุธครบมือ กำลังโถมเข้าหาพื้นฝ่ายที่มีแต่มือเปล่า ฝ่ายแรกกระโจนเข้าชนผาฝ่ายหลังอย่างเต็มเกรี้ยว เสียงงัมง่าพิมพ์ขึ้นข้างหู แล้วยกยๆดังขึ้นฉัดขึ้น เป็นเสียงรอกโศกโศกของฝูงคนเจ็บ เสียงของคนทีโกลตาย เสียงของคนขวัญเสียตกใจสุดขีด มีเสียงที่คำรามขึ้นด้วยความเมามั้มแทรกซอนอยู่ ผมเพ่งมองภาพตรงหน้า คว้าความรู้สึกสงบ จำได้ละวว่านี่เป็นเสียงเดียวกับที่ผมได้ยินมาตอนแรก กลืนควาเลือดลอบมาเข้ามูก เลือดคอรุ่นๆสาครกระจายออกไปรอบๆ บางไหลนองพื้น บางกระเซ็นมาถูกตัว แต่ผมไม่รู้คิดอะไร ไม่สะคุ้งสะเทือน ไม่ทวนไหว บางครั้งมีเศษเนื้อติดมากับเลือดที่กระเด็นลอบขึ้น เสียงระเบิดดังเป็นหยอมๆ ทุกครั้งที่เกิดเสียงนั้น จะมีเสียงรอกอันเจ็บปวดดังตามมา เศษกระโหลก กระดูกปลิวแวบขึ้นชั่วขณะ แล้วก็หายไป...

("วันเวลาที่ผ่านเลย" ใน วันเวลาที่ผ่านเลย : 13)

เรื่อง ลูกของแม่ ของ พิจิก ชันวา ก็สะท้อนให้เห็นภาพเหตุการณ์จลาจลเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2519 อย่างชัดเจน รวมทั้งในภาพการสู้รบระหว่างทหารตำรวจกับผู้ออกการร้ายคอมมิวนิสต์ในป่าภาคเหนือ ผู้เขียนใหญ่หญิงคนหนึ่งมีลูกชาย 2 คน คนโตเป็นทหารอยู่ชายแดนภาคเหนือ คนเล็กเป็นนักศึกษา ซึ่งรวมอยู่ในเหตุการณ์จลาจลนั้น และต้องเขาไปพร้อมกับผู้ออกการร้ายคอมมิวนิสต์ในที่สุด ต่อมาลูกชายคนโตก็ต้องไปปฏิบัติหน้าที่ที่ชายแดน ปะทะกับผู้ออกการร้าย และถูกยิงเสียชีวิต ผู้เขียนโตสะท้อนให้เห็นว่า ผู้หญิงคนหนึ่งซึ่งไม่เข้าใจเรื่องการเมืองเลย แต่ต้องสูญเสียลูกทั้งสองไปเพราะความขัดแย้งทางความคิด

คำถามการสะท้อนภาพพฤติกรรมของผู้บริหารประเทศ และนโยบายการบริหารของนักการเมืองนั้น พี่เชียร์ สุบุญญ์ กล่าวไว้ในเรื่อง เกมจักระเบียบสังคม บางตอนผู้เขียนก็วิจารณ์หรือเสียดสีการกระทำของผู้บริหารประเทศไว้อย่าง

3. คำถามการศึกษา เรื่องนี้รวมสมัยชุดนี้สะท้อนให้เห็นสภาพความไม่เสมอภาคทางการศึกษา เด็กวัยเรียนจำนวนไม่น้อยในสังคมเมืองไม่มีโอกาสเข้ารับบริการการศึกษาในโรงเรียน ทั้งที่รัฐจัดบริการค่านนี้ได้อย่างทั่วถึง สาเหตุที่เด็กจำนวนนี้ไม่ได้เข้าเรียนในโรงเรียนที่รัฐจัดไว้บริการ เพราะมีปัญหาค่าครองชีพสูง ซึ่งส่วนใหญ่พ่อแม่ของเด็กจะยากจนไม่มีเงินพอที่จะให้ลูกเข้าเรียน เด็กจึงต้องไปขายแรงงานเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว มีเรื่องสั้นหลายเรื่องที่สะท้อนให้เห็นสภาพดังกล่าวนี้ เช่น

เรื่อง หนูน้อยในกองขยะ ของ เอกพันธ์ ทัมพูทอง สะท้อนภาพชีวิตของ "กบ" เด็กในสลัม พ่อแม่ยากจน มีน้องหลายคน ทุกวันยกต้องไปที่กองขยะ เพื่อหาเศษของที่พอจะขายได้ ที่กองขยะนี้มีเด็กวัยเดียวกับกบมากมาย ที่มาคุยเสียหาเศษของไปขายเพื่อเลี้ยงชีวิต ในครั้งแรกพ่อแม่ของกบคิดว่าจะส่งให้กบเรียนสูงๆ กบเองก็ตั้งใจว่า จะเรียนเป็นตำรวจ แต่ขณะที่กบจบชั้นประถมปีที่สี่ กบก็ต้องออกจากโรงเรียน เพราะพ่อแม่ยากจนครอครัวถูกจับขอหารองโจร ผู้เขียนกล่าวถึงชีวิตของกบไว้ว่า "ตั้งแต่นั้นที่นักรบจนถึงวันนี้ กบตั้งหน้าตั้งตาคูยเสียหาเศษของจากกองขยะที่รบบ เขาจรดเย็น จนตัวดำเกรียมเหมือนตอตะโก" ("หนูน้อยในกองขยะ" ใน คลื่นหัวแข็ง : 120)

เรื่อง ชีวิตของเจาคุน ของ ครุวา ก็ชี้ให้เห็นว่า การที่เด็กในครอบครัวที่มีปัญหาทางเศรษฐกิจ ไม่ได้เรียนจนจบการศึกษาภาคบังคับ ก็เพราะต้องช่วยแรงงานเพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว ผู้เขียนสะท้อนปัญหาในด้าน "เจาคุน" เด็กชายวัย 13 ปี ที่ต้องออกจากโรงเรียนก่อนที่จะเรียนจบ เพราะพ่อของทุนป่วยเป็นวัณโรค ทำงานไม่ไหว ทุนจึงต้องหยุดเรียนไปทำงานหาเงินมาเลี้ยงและรักษาพ่อ ด้วยการไปเป็นกรรมกรในโรงงานหล่อเหล็ก

เรื่อง ความพ่ายแพ้ของผู้นะ ของ ชับจำปา สะท้อนให้เห็นชีวิตของ "อน" เด็กชายตัวเล็ก ๆ ที่ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษา เพราะต้องคอยหาอาหารมาเลี้ยงแม่ ซึ่งป่วยด้วยโรคร้าย อนพยายามหาเงินทุกวิถีทางเพื่อเอามารักษาแม่ แต่หลังจากที่อนใช้ความพยายามแถมเงินที่พวกเรือหางยาวโยนขึ้นมาให้ตำรวจเป็นสินบนได้แล้ว ก็รีบกลับไปบ้าน เพื่อพาแม่ไปหาหมอ ก็ปรากฏว่าแม่ของอนตายเสียแล้ว

4. คานศาสนา นักเขียนสะท้อนภาพทางคานศาสนาไว้ในรายละเอียดปลีกย่อยของเรื่องหลายลักษณะ เช่น

- ภาพสะท้อนคานศาสนาในสังคมเมือง เป็นการสะท้อนภาพที่เกี่ยวกับศาสนา-พุทธเพียงศาสนาเดียว ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะสะท้อนให้เห็นทางคานลบ โดยเฉพาะการที่มีบุคคลอ้างตัวเป็นพระในพุทธศาสนา แล้วกระทำการต่างๆ เช่น โบริหวย สร้างเครื่องรางของขลัง เสกเป่าลงเลขยันต์ เพื่อหาผลประโยชน์ใส่ตน ทำให้เสื่อมเสียกับศาสนา นอกจากนี้ มีเรื่องสั้นหลายเรื่องที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อที่เกี่ยวกับศาสนา โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องบุญกรรม ชาติหน้าชาติหน้า สวรรค์นรก ทำให้บุคคลบางกลุ่มหาผลประโยชน์ใส่ตน โดยยกเอาความเชื่อเรื่องการทำบุญแล้วจะได้ไปเกิดในสวรรค์เมื่อตายไป มาเป็นเครื่องมือในการทำมาหากิน เรื่องสั้นที่สะท้อนภาพเกี่ยวกับศาสนา มีดังนี้

เรื่อง พรุ่งนี้ ของ ชาติ กอมจิตติ สะท้อนให้เห็นบุคคลที่บวชในพุทธศาสนา เพื่อใช้ศาสนาเป็นเครื่องวิฆเนตผลประโยชน์ใส่ตน ด้วยการโบริหวยให้กับผู้ที่มั่งงายในการเลี้ยงชีพ ทำปดลชิกขายใหญ่หญิงซื้อไปเป็นเครื่องรางในทางเมตตามหานิยม และยัง

โชคคำพูดที่แสดงให้เห็นว่ายังมีจิตใจวนเวียนอยู่ในเรื่องกิเลสตัณหา ซึ่งผิดหลักปฏิบัติของพระสงฆ์ ผู้เขียนสะท้อนสภาพที่กล่าวมานี้ไว้ในลักษณะของ "หลวงพ่อดวงแก้ว" ซึ่งผู้เขียนสะท้อนพฤติกรรมโดยผ่านบทสนทนาระหว่างแม่ค้าไว้วา

"หมดแล้ว วันนี้ขายดีหน่อย ก็เพราะโคไอนี้ของอาจารย์มาดูปาทน่อนะซี" นางหันคุรอบๆ แล้วยังคงปล้ำค้ำกอกออกจากชายพกให้หญิงหม้ายดู "อาจารย์ทานว่า โฉเฉพาะพวกหาเรากับค้าอย่างพวกเราเท่านั้น ท่านยังพูดตลกอีกนะว่า "เป็นผู้หญิงพกดัดตัวแคอันเล็กๆก็พอ ท่ามาคาคองโคคิมโคคิ แล้วยังมาดื่มมันเสียละ มีอะไรก็ใหม่กินบ้าง ออย่าใหม่บอดอยากปากแห้งเหมือนของข้า" ตลกจริงๆเนอะ" เพื่อนแม่ค้าผู้นั้นหัวเราะ

"แล้วอาจารย์โคเลขาอะไรมา" หญิงหม้ายถามซักขึ้น

"เดี๋ยวซี ยังเล่าไม่ทันจบเสีย เดี๋ยวขามอกเองนา ข้าไม่อยากจะคนเที่ยวตรอก กลัวแกจะว้า" ตลอดหัวเราะแล้วจึงพูดต่อ "แกเคย คนไม่รูมาจากไหนกันแน่นกุกุเคย ข้าไปถึงตั้งบ่ยังไม่เที่ยง คอยจนสี่โมงเย็น จึงจะถึงคิว คอกไม้สกลอาจารย์ทานก็ไม่วับมาเนะ ท่านว่า เวลามีเที่ยวแล้วทำให้จิตใจเศร้าหมอง บางคนต้องออกไปซื้อยาใหม่ ดินะที่คนเคยไปเขาบอกข้าไว้อ่อน ค่ายกครูก็ต้องขึ้นควยเกาลองควยเกา ส่วนมากเขาให้กัน เกาลิมเกาบาท..."

(=พรุ่งนี้" ใน เพชรบางาม : 41)

เรื่อง คำตอบที่ตองถาม ของ แก้ว ลายทอง ก็โคสะท้อนให้เห็นพระสงฆ์ที่คั้งคนเป็นผู้มีวิชาดาตาอาคมขลังทางคานคองระพัน ควยการแจกเครื่องรางของขลัง เช่น ตะกรุด สักโคขยันต์ และเรียกค้ายกครูแพงๆ จนมีเงินซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ เช่น ทุเย็น โทรทัศน์ วิฑู ซึ่งเป็นการผิดวินัยของสงฆ์ ผู้เขียนสะท้อนภาพที่กล่าวมานี้ ผ่านความคิดของ "ไอ้เล็กเงิน" นักเลงประจำรอยที่เข้าไปฝากตัวเป็นลูกศิษย์ เพื่อ

ขอเครื่องรางของขลังกับพระองค์หนึ่ง เล็กเงินพบว่า "บรรยากาศคูขริ่มๆอย่างไรพิศก็ไม่วู้ เล็กเงินนึกในใจ พลังเหลี่ยมองไปรอบๆ ก็เห็นมีคู้เป็น ที่วี วิหุ ตั้งอยู่เยอะเจียว... นี่มันร้านขายเครื่องไฟฟ้าหรือไงกันวะ" ("คำตอบที่ทองถาม" ใน เพชรนางงาม : 339) เมื่อหลวงพ่อดักให้แล้วก็ทลองพัน ปราบกฏาไมเซา เล็กเงินคิดว่า กายกครูที่เสียไปนั้นคู้คแล้ว แต่เมื่อเล็กเงินปลนรานทอง และถูกตำรวจตามไปที่ย่าน เล็กเงินก็ถูกยิง และตายในที่สุค

ในเรื่อง บุญของยาย ของ ศรีดาวเรือง ก็ชี้ให้เห็นว่า ความเชื่อของคนที่มีถือศาสนาพุทธ ที่เชื่อว่าทำบุญมากๆควยการทอคณาปาแล้ว จะไคไปเกิดบนสวรรค์เมื่อตายไป ทำให้คนบางกลุ่มมีอารีพทอคณาปา ควยการตั้งกองคณาปาเรียโรขอรับเงินบริจจาคจากผู้ใจบุญ ผู้ที่มีความเชื่อเรื่องบุญ เรื่องสวรรค์ แล้วนำเงินจากการบริจจาคไปใช้จ่าย โดยไคเอาไปทำบุญจริงคังที่บอกไว้

5. คานความเป็นอยู่ทั่วๆไปของคนในสังคมเมือง ภาพสะท้อนคานนี้ที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดจากการวิเคราะห์เรื่องสั้น คือภาพสะท้อนความเป็นอยู่ของคนในสังคมเมืองหลวง ซึ่งสะท้อนให้เห็นในหลายคานควยกัน

คานความเป็นอยู่ขงคนยากไร ในสังคมเมืองหลวง เรื่องสั้นรวมสมัยให้ความสำคัญและเน้นหนักมากในการ สะท้อนภาพชีวิตของคนในระคับคางของสังคมเมืองหลวง สภาพความเป็นอยู่ของคนที่มีรายโคนอยกลุ่มใหญ่ ึ่งอาศัยอยู่ตามแหล่งคางๆ เช่น ในย่านชุมชนแออัด นักเขียนพยายามชี้ให้เห็นว่า คนยากไร เหล่านี้มีชีวิตอยู่ควยความยากลำบาก ถูกเอารัดเอาเปรียบอยตลอดเวลา เนื่องจากสภาพของเมืองใหญ่ นั้น ถูกกำหนดควยระบบเศรษฐกิจจอยางเต็มที คากรองชีพที่สูงขึ้น ทำให้ทุกคนโดยเฉพาผู้มีรายโคนอยต้องคินรนเพื่อความอยู่รอด ในลักษณะแกงแยงซึ่งคักกัน การต่อสู้เพื่อเอาตัวรอดมีส่วนทำให้เกิดความเลื่อมถอยในคานคุลธรรมและมนุษยธรรม คูเหมือนนักเขียนจะเน้นให้เห็นว่าสังคมเมืองหลวงนั้นเต็มไปควยความพิการทางจิตใจของคูน และสิ่งนี้เป็นคันเหตุที่นำมาซึ่งปัญหาคางๆ เช่น ปัญหาโจกรรม ปัญหาอาชญากรรม ฯลฯ

เรื่องสั้นบางเรื่องสะท้อนภาพวิถีชีวิตของคนในเมืองไว้ในรายละเอียดของเรื่อง
ว่า สภาพการดำเนินชีวิตประจำวันต้องประสบปัญหามากมาย เป็นคนว่า สภาพความไม่
เป็นระเบียบของบ้านเมือง สภาพการจราจรที่แออัด และหลายเรื่องสะท้อนให้เห็นการ
ประกอบอาชีพของคนบางกลุ่มบางอาชีพ เช่น

ศรีดาวเรือง สะท้อนให้เห็นว่า ความโรน้าใจ และการขาดคุณธรรมของคน
ในสังคมเมืองหลวง มีสาเหตุมาจากสภาพของเศรษฐกิจที่รัดตัว ทำให้คนต้องดิ้นรน เวลา
เป็นขงมีค่า ไว้ในเรื่อง บุญของยาย ในเรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงการต่อสู้ระหว่างคุณธรรม
กับความเห็นแก่ตัวของ "ชายหนุ่มสวมแว่นสายตา" จึงได้พบกับยายแก่หลงทาง กำลังหา
ทางกลับบ้าน ยายแก่จึงไปตามหญิงคนหนึ่ง แต่หญิงคนนั้นแสดงท่าทีรังเกียจและเคียดแค้นไป
ยายจึงไปตามนายสิบจรรยา

"พ่อคุณ.. ไปคืนแดงไปทางไหน.. นั่งรถเมล์สายอะไรจะ.. ยาย
กลับบ้านไม่ถูก.."

เมื่อได้ยินดังกล่าวกว่า ตำรวจจราจรยศนายสิบผู้นั้นก็คิดเครื่องรับส่งวิทยุ
ในมือลงจากระดับหู และกล่าวตอบควยสีหน้าขอไปที พลังที่มีอีกข้างไปทาง
สี่แยกเป็องหน่า

"ข้ามไปทางโนนนะยาย.."

แล้วเขาก็มองไปบนท้องถนนที่จอแจ
ทำท่ายกวิทยุขึ้นแนบหูดังเดิม หญิงรวมองไปทางสี่แยกเป็องหน่าควยความคิด
อันว่า.. ไปทางไหน.. ขึ้นรถเบอร์อะไร.. ในอกของหญิงธราสะท้อนขึ้นลง
ธงงทอแท้ รัตราออกมามากมายอย่างนี้ แต่จะข้ามไปฝั่งตรงข้ามก็ยากเสียแล้ว
สำหรับนาง และที่นางยังไม่รู้ก็คือ ตำรวจคนนั้นบอกให้นางข้ามไปยังสี่แยก
ตรงไหน ชัยบจะตามไปตามเจ้าอีก แต่กรันเห็นสีหน้าและแววตาของเขา
นางก็ชะงัก นางเงียม และหันกลับไปมองหน้าคนอื่น..

(“บุญของยาย” ใน คลื่นหัวเต็ง : 233)

เหตุการณ์ทั้งหมดนี้ "ชายหนุ่มสวมแว่นสายตา" เป็นผู้ที่ยืนคอย ในใจของเขา ต้องการช่วยเหลือหญิงชรา แต่ใจส่วนหนึ่งก็คิดว่า ถ้าช่วยเหลือแล้วเขาจะไปทำงานไม่ทัน จะต้องถูกเจ้านายตำหนิ แต่เมื่อเขาเห็นยายเข้าไปไหว้และกำลังจะถามชายอีกคนหนึ่ง ชายหนุ่มคนนั้น บอกว่า

"ไม่มีเศษตังค์..." ตอนนั้น.. ดูเหมือนชายคนสวมแว่นสายตาจะมี อารมณ์เดือดของขี้นสูกขี้ด เขาเดินตรงเขาไปหาหญิงชราในทันที พร้อมกับน้อม กายลงพูดกับนางว่า

"ยาย.. ผมไปทางเดียวกับยายก็ได้.. ผมจะไปส่ง.." อันที่จริง ที่หมายของเขาอยู่คนละทาง.. และถ้าเขาไปกับหญิงชรา ก็หมายความว่า เขา อาจกลับมาสำนักงานไม่ทัน "ไปกับผมก็ได้.." เขากล่าวว่า

(“บุญของยาย” ใน คลื่นหัวใจ : 234)

"ชายหนุ่มสวมแว่นสายตา" ก็พยายายขึ้นแท็กซี่ไปส่งจนถึงบ้านอย่างปลอดภัย ใน ตอนท้าย "ชายหนุ่มสวมแว่นสายตา" บอกกับยายว่า "...ต่อไปนี้ยายอย่าออกไปไหน คนเดียว หรือไปไหนกับใครที่ไว้ใจไม่ได้นะ ยายอาจจะไม่ได้พบผมอีก ผมไปก่อนละ" ("บุญของยาย" ใน คลื่นหัวใจ :

พิเชียร สุขใจ) กล่าวถึงการเอารัดเอาเปรียบของคนที่มีความรู้ โดยเฉพาะ ในระบบราชการไทยไว้ในเรื่อง แบบเรียนสำหรับผู้ใหญ่ เมื่อ"นายเมือง"โอนกลับเป็น "นายเถื่อน" ผู้เขียนได้มีใจเห็นว่า ระบบราชการของไทย เป็นระบบที่มีการเอารัดเอาเปรียบคนที่ไม่รู้ เรื่องกฎหมายและระเบียบแบบแผนมาก และยังมีตำแหน่งหน้าที่สูง มากเท่าไร อำนาจจะมีมากขึ้น รวมทั้งโอกาสในการคอร์รัปชันก็มากขึ้นด้วย จึงทำให้ ข้าราชการทุกคนพยายามหาทางที่จะทำให้คนใดเลื่อนขั้นไปสู่ตำแหน่งที่สูงยิ่งขึ้น เพื่อจะ ได้มีโอกาสกอบโกยผลประโยชน์จากผู้อื่นได้มากขึ้น จึงทำให้คนที่อยู่ในระบบนี้มีความ เห็นแก่ตัว มีการกลั่นแกล้งผู้อื่น เพื่อให้ตนได้ครองตำแหน่งสูงๆเหล่านั้น ในเรื่องนี้

เรื่อง ไม้มีความเห็น ของ ศรีสำราญ และเรื่อง วันเวลาที่ผ่ายเลย ของ สายไท เก็บรายละเอียดเกี่ยวกับสภาพการจราจรที่แออัด เก็บไปด้วยผู้ละออง และ ควันคำจากหอไอเสียดรชนิดต่างๆ ของสังคมเมืองหลวง

เสียงรถยนต์ มอเตอร์ไซด์ สามล้อเครื่อง และวิทยุจากลำโพงที่ร้าน ชายวิทยุโทรทัศน์ เอมมาไรว้ตั้งไว้นาน ล้างมาบนทางเท้า ผสมปนกัน ดังลั่นไปหมด นอกจากเสียงยังมีควันจากหอไอเสียของรถเบ่ากันจนเป็นมาน เต็มท้องถนนช่วงที่ไม่กว้างและสั้นนั้น สั้นเพราะจะไปติดไฟแดงตรงสี่แยกถัดไป ข้างหน้า รถเมล์ที่มาจากปลายจึงแซกตัวอยู่อย่างเกียจคร้าน เพราะกะจะออก รถไฟตรงกับสัญญาณไฟเขียว หรือมีฉะนั้นก็รีบเร่งเครื่องสุดแรงเกิด เพื่อให้ หลุดพ้นไปจากไฟแดงที่ติดกรออยู่ การจราจรยานนั้นจึงอลหม่านที่สุด บางครั้ง คนขับรถเมล์มีเวลาพอให้กระเป่าออยอิงลงไปซื้อน้ำบวยใส่ถุงพลาสติกขึ้นมา ตีครกไว้นกกระหาย หรือบางทีผู้โดยสารไม่สามารถลงที่ป้ายนั้นได้ตามประสงค์ ก็ทองเลยไปอีกป้ายหนึ่งออกไกลโซ แลวแรงซึกหักกระดูกคนขับตามระเบียบ ก่อนจะถูกคว้นคำหาयरดพนกสหน่าอัมภิกเบี้ยว

(“วันเวลาที่ผ่ายเลย” ใน วันเวลาที่นานเลย : 2)

เรื่อง ณ ที่ซึ่งมีแต่แสงสลัว ของ สมศักดิ์ วงศ์รัฐฯ สะท้อนให้เห็นสภาพความเป็นอยู่ของคนในย่านสลัม กิจวัตรของคน เช่น พวกแม่บ้านที่ไม่ได้ทำงานนอกบ้าน รวมทั้งพวกที่ทำงานกลางคืน เวลาว่างในตอนกลางวันจึงตั้งกลุ่มนินทาเพื่อนบ้าน เช่น

ผู้คนในซอยมีสารพัดอาชีพ บ้านทรงแปดๆ หลังใหญ่โตโอ้อ่า ดึกแถว หอพัก และห้องแถวไม้ เบียดเสียดยัดเยียดสลัมกันไป ตามแนวยาวของซอย บ้านหลังใหญ่ที่สุดเป็นของนายพลทหารบกคนหนึ่ง ถัดมาเป็นหอพักที่รับเฉพาะ นักศึกษาหญิง อีกแถวหนึ่งที่มีสภาพไม่ต่างไปจากสลัมมากนัก เป็นบ้านเช่า มีทั้งประเภทให้เช่าทั้งหลัง กับประเภทแบ่งห้องให้เช่ารวมกันอยู่ในบ้านหลังเดียว

(“ณ ที่ซึ่งมีแต่แสงสลัว” ใน คลื่นหัวเตียง : 161)

จากเรื่อง ๓ ที่ซึ่งมีแต่แสงสว่าง เช่นกัน ตอนหนึ่งผู้เขียนสะท้อนภาพชีวิตของ
คนไว้ว่า

ชีวิตของคุณในรอยคำเป็นไปอย่างช้าๆ เสียงอะอะโกรมคราม
ในครัวของแต่ละบ้านดังแว่วมาแต่เช้าตรู่ เสียงแม่โอดที่โหลคาตัวของนางทุกๆ
เช้า พังคูนาร่าภายในตอนแรก แท้มันกลายเป็นความเคยชินที่ไฉน และรู้สึก
เหมือนขาดอะไรไปอย่างหนึ่ง ถ้าวันไหนไม่มีเสียงก่นตาของนาง

(“๓ ที่ซึ่งมีแต่แสงสว่าง” ใน คลื่นหัวเตียง : 164)

เรื่อง หนูน้อยในกองขยะ ของ เอกพันธ์ ทัพภูทอง และเรื่อง เทวีจากกองขยะ
ของ วิษณะ ศรีรักษา ก็ได้สะท้อนให้เห็นชีวิตของคนยากจนในสลัม ย่านที่ทิ้งขยะของ
เทศบาล คนเหล่านี้ต้องทนอยู่กับความสกปรกและกลิ่นเหม็นของกองขยะ รวมทั้งเชื้อโรค
นานาชนิด เวลาที่เค็ๆไปคุย เชี่ยวกองขยะเพื่อหาเศษสิ่งของที่พอจะขายได้ เพื่อให้ได้เงิน
มาช่วยเหลือครอบครัว เอกพันธ์ ทัพภูทอง กล่าวถึงชีวิตของเด็กในกองขยะว่า

ชีวิตบนกองขยะเช่นนั้น ชาติทรหดอดทนเป็นเรื่องสำคัญที่สุด มันเกิดขึ้น
เองและเป็นไปโดยธรรมชาติ ท่ามกลางกลิ่นเหม็นเน่าที่เกิดจากของสดของคาว
ซึ่งหมักหมมเพิ่มขึ้นทุกวัน และท่ามกลางแหล่งเพาะเชื้อโรคเป็นร้อยเป็นพันชนิด
จึงไม่น่าแปลกเลยที่พวกเขาเหล่านี้จะมีสถิติการตายสูงที่สุด และถ้าหากใครอยู่
รอดมาได้ เขาก็จะเป็นคนที่แข็งแรงที่สุดเช่นเดียวกัน ถ้าหากไม่ตกเป็นทาส
ของยาเสพติดร้ายแรงไปเสียก่อน

(“หนูน้อยในกองขยะ” ใน คลื่นหัวเตียง : 114)

เรื่อง เทวีจากกองขยะ ผู้เขียนสะท้อนให้เห็นว่า ชีวิตคนจนไม่มีสิทธิ์ที่จะเลือก
ที่อยู่ไควว่า “...ยายเฒ่าหลานชายชื้อมูย ทั้งสองเป็นคนปกติดีทุกอย่าง เช่นรู้ว่าชยะนั้นเหม็น
แสนเหม็น แต่ทั้งสองก็ทนนอนคมมาหลายปี ไม่มีที่คิดกว่านี้สำหรับชุกหัวนอน” (“เทวีจาก-
กองขยะ” ใน เพชรนางาม : 72)

เรื่อง ราคาแห่งชีวิต ของ อภิเชษฐ์ นาคเลขา สะท้อนให้เห็นว่า สภาพเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในสังคมกรุงเทพฯ ส่งผลให้จิตใจของคนมีสภาพเลวลง คนเห็นแก่ตัวมากขึ้น มุ่งแต่จะกอบโกยผลประโยชน์ของตน โดยไม่คิดถึงความเสียหายที่จะเกิดกับผู้อื่น แมแต่ผู้มีอาชีพที่สังคมยกย่องมาก เช่น อาชีพแพทย์ ก็ยังขาดคุณธรรม หลอกหลวงชาวบ้านที่ไม่รู้เรื่องของโรคร้ายไข้เจ็บและการรักษาพยาบาล ให้เติมน้ำเกลือผสมวิตามิน แล้วบอกว่าเป็นเลือดเทียม คิดการรักษาแพงมาก เจ้าของไขกั้วคนไขจะไม่หาย จึงยอมทำงานหนัก และในที่สุดก็ต้องไปเป็นโสเภณี เพื่อนำเงินมาเป็นค่ารักษา

สภาพความเป็นอยู่ของคนในเมืองหลวงที่ตอกคั้นรันทดสู้กับสภาพเศรษฐกิจจอบุคคลลดเวลานั้น ส่งผลกระทบไปถึงคนชรา ที่ไม่ได้ออกไปทำงานนอกบ้าน ผลที่กระทบถึงคือ คนชรา ซึ่งมีช่องว่างระหว่างวัยกับคนหนุ่มสาวหรือพวกลูกหลานอยู่แล้ว เพิ่มช่องว่างให้กว้างขึ้นอย่างมากมาย คนชราจึงมีชีวิตรอยุ่อย่างเหงา ว่าเหว ถึงขนาดคุยกับไม้เคียน เพราะลูกหลานหรือคนในวัยหนุ่มสาวต้องออกจากบ้านเพื่อไปทำงานแต่เช้า และกลับจากงานถึงบ้านก็มืดค่ำ ต้องรีบพักผ่อนนอนหลับ เพราะเหนื่อยจากงานประจำ และต้องเตรียมตัวคืนในวันต่อไปอีก เรื่องสั้นที่สะท้อนภาพความเหงาว่าเหวของคนชราในเมืองหลวงมี 2 เรื่อง คือ

เรื่อง วันเวลาของสายทอง ของ สมศักดิ์ วงศ์รัฐา ซึ่งบอกเล่าให้ทราบถึงวันเวลาของคนแก่ที่อยู่บ้าน ตัวคนแก่เองรู้สึกว่ามันเชื่องช้าช้าชาก น่าเบื่อหน่าย ซึ่งเวลาว่างในแต่ละวัน คนแก่จะเฝ้าถึงอดีต

เรื่อง ชายชรา กับ ไม้เคียน ของ สมชาย บำรุงวงศ์ สะท้อนให้เห็นช่องว่างระหว่างชายชรา กับ ลูกสาวลูกชาย ซึ่งยังอยู่ในวัยหนุ่มสาว และไม่เข้าใจความรู้สึกของคนแก่ ที่ต้องอยู่เฝ้าบ้านคนเดียวในตอนกลางวันว่า มีความรู้สึกอย่างไรบ้าง ชายชราต้องการเพื่อนที่เข้าใจกัน พูดคุยด้วยกัน แต่ลูกทั้งสองคนไม่มีเวลาพอที่จะให้ความเข้าใจ หรือพูดคุยกับชายชราได้ เพราะทั้งสองคนมีงานที่จะต้องทำ ต้องตื่นแต่เช้ารีบไปทำงาน และกลับจากงานเมื่อค่ำแล้ว ชายชราเฝ้าเหงาและต้องการเพื่อนคุยมาก ถึงกับคุยกับไม้เคียน

เมื่อซุกคินไปพบเขา ผู้เขียนสะท้อนภาพและความคิดของชายชราไว้ว่า

บัดนี้ พ่อเขาอายุ 67 ปี ความชรากลับกินชีวิตจนเกือบสิ้นแล้ว...
เหลือไว้แก่ชั่ว เปรียบเสมือนใบไม้ที่โคจรวง

ภายในบ้านหลังเล็ก แกล่อยู่กับลูกสองคน ชายหนึ่งหญิงหนึ่ง ทั้งสองคน
ยังไม่มีครอบครัว แต่มีงานทำเป็นหลักแหล่ง ถึงงานที่ทำจะไม่มั่งคั่งควย
เกียรติยศก็ตามที แต่แก่ก็พอใจที่ลูกๆเลี้ยงตัวเองได้ และแก่พอจะฝากผีฝากไข้
ได้ในยามนี้ แกรู้สึกอบอุ่นอยู่เหมือนกัน แต่ความรู้สึกอีกอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นก็คือ
ความอ้างว้างและโดดเดี่ยว คนเราเมื่อรู้สึกอ้างว้างจะหาใครเป็นที่พึ่งได้เอา
ลูกๆนั้นกำลังอยู่ในวัยที่ทุกสิ่งทุกอย่างได้มีชีวิตชีวา ขณะนี้พ่อเขาอยู่ในโลกหนึ่ง และ
ลูกๆของแก่ก็อยู่ในอีกโลกหนึ่ง แน่นนอน สภาวะเช่นนี้ยอมแยกกันโดยเด็ดขาด
ในทางจิตใจ แต่แก่ไม่โทษใครหรอก เรื่องอย่างนี้จะไปโทษใคร

(“ชายชรา กับ ไล่เคื่อน” ใน เพชรน้ำงาม : 175 - 176)

เมื่อชายชราซุกคินพบไล่เคื่อน ชายชรา ก็คุยกับไล่เคื่อน

“เดอนี้ ออกมาคุยกันก่อนซิ” พ่อเข่าจึงง้ม พาดเหงื่อมือลงไปหยิบ
ไล่เคื่อนตัวหนึ่งขึ้นมาวางเหนือหูลม

“อยู่ในโพรงดินไม่อุดอู้อ่างหรือไง...” แกพูดพร้อมกับเอานิ้วเขี่ย
มันเล่นไปมา

“...”

“ข้างลางนั้นแกพบอะไรแปลกๆบ้างไหม”

“...”

“มีแต่ความมืดหรือไง”

“...”

"โลกของเจ้ามีแต่ความมืดเหมือนกันหมดใช่ไหม"

"..."

"อย่างนั้นพวกเจ้าก็เหมือนกันหมดนะซี..."

"..."

"วันๆเจ้าทำอะไรบ้าง"

"..."

"นอกนั้นละ"

"..."

("ชายชรา กับ ไส้เดือน" ใน เพชรน้ำงาม : 180 - 181)

มีนักเขียนบางคนที่สะท้อนภาพชีวิตความเป็นอยู่อีกแง่มุมหนึ่งของคนระดับล่างในเมืองหลวงว่า ความเป็นอยู่ที่ค่อนข้างลำบากมาเกือบตลอดชีวิต และมีความหวังว่าสักวันหนึ่งจะรวยบ้าง พวกเขาจึงหาวิธีว่ารวยเร็วด้วยการหันเข้าหาอบายมุข คือ ล้อตเตอรี่ และ หวยเถื่อน ทั้งๆที่อาชีพของตนค้าขายได้กำไรเพียงเล็กน้อย ก็เอาเงินกำไรนั้นมาซื้อหวยทั้งของรัฐบาลและหวยเถื่อน เมื่อซื้อแล้วไม่ถูก พอถึงงวดใหม่ก็ซื้อใหม่ เป็นที่หวังของชีวิตไปเรื่อยๆ นักเขียนได้สะท้อนภาพดังกล่าวไว้ในแก่นเรื่อง พรุ่งนี้ ของ ธาติ กอบจิตติ และในรายละเอียดของเรื่อง คอนหาบ และเรื่อง ณ ที่ซึ่งมีแต่แสงสัว

เรื่อง พรุ่งนี้ ของ ธาติ กอบจิตติ สะท้อนให้เห็นชีวิตของหญิงหม้าย ที่มีอาชีพขายข้าวแกง ต้องเลี้ยงดูลูกชายที่อยู่ในวัยกำลังกินกำลังนอนถึง 2 คน นางมีชีวิตที่ยากลำบากตลอดเวลา นางจึงมีความหวังว่า สักวันหนึ่งคงจะร่ำรวยขึ้นบ้าง จึงฝากความหวังไว้กับล้อตเตอรี่ทั้งของรัฐบาลและใต้ดิน แต่ละงวดนางต้องเสียเงินจำนวนไม่น้อย น้องชายของนางพยายามที่จะเปลี่ยนความคิดของนางให้เลิกเลี้ยงโชค แต่ก็ไม่สำเร็จ ผู้เขียนชี้ให้เห็นความคิดของผู้ที่ชอบเลี้ยงโชค ผ่านความคิดของหญิงหม้ายไวว่า

ทุกครั้งที่ก่อนวันหวยออก นางจะซื้อกระดาษห่อความหวังอย่างน้อยก็
ห้าใบจากเจ้าประจำ แนนอน ไม่ได้รวมถึงเงินจำนวนหนึ่งซึ่งนางมีความหวัง
กับโชคลีลาต่างหาก นางไม่เคยคิดเลยว่า การซื้อลอตเตอรี่เป็นการเล่นการ-
พนันดังที่เคยเกือบค นางคิดว่าเป็นการเสี่ยงโชค เสี่ยงเพื่อที่จะไม่ต้องตื่นแต่
เช้า และมีเวลานอนเพียงไม่กี่ชั่วโมงเหมือนเรณูทุกวัน เพียงเพื่อจะพนธอย
โกโรโกโสนี้ไปเสียที หรือเพื่อจะจากบ้านโยเอนหลังนี้ไปอยู่ที่งามสักหลัง
และนางคิดว่า สักวันโชคทองมาถึง แมวจะยาวนาน นางก็จะคอย

(“พรุ่งนี้” ใน เพชรน้ำงาม : 43)

เรื่อง คอนทาบ ของ พิจิก ชันวา ก็เช่นเดียวกับเรื่อง พรุ่งนี้ ของ ซาติ
กอบจิตติ ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่า คนหาเช้ากินค่ำเช่นแม่เฒ่าจัน ผู้ซึ่งต้องตื่นแต่ตีสี่เพื่อทำ
ข้าวแกง หามขายจนมีค้ำจิ้งโคกลับที่ปัก ตลอดจนชีวิตแม่เฒ่าไม่เคยมีความสุขเลย แม่เฒ่า
จึงมีความหวังว่า สักวันหนึ่ง แม่เฒ่าจะร่ำรวย และชีวิตไม่ต้องลำบากอีก แม่เฒ่าจึงฝาก
ความหวังไว้กับลอตเตอรี่ของรัฐบาล ผู้เขียนสะท้อนความคิดของแม่เฒ่าไว้อย่างหนึ่งว่า

แม่หัวใจแม่เฒ่าจะเห็นเห็นน้อยประการใด แต่ก็ถูกคลื่นหาย สดชื่น
คล้ายคนเพิ่งตื่นนอน เมื่อโคมแห่งความหวังสว่างพริบในจิตใจเป็นพักๆ แม่เฒ่า
หวังว่าส่วนหนึ่งของกำไรที่ใคร่มา อาจนำเงินจำนวนหมื่น แสน ล้าน มาให้สักวัน
ข้างหน้า ถ้าหวยรัฐบาลจะหมุนตัวเลขตรงกับสลากกินแบ่งของนาง เขา นาง
สำคัญเออว่า เป็นสิ่งหนึ่งซึ่งติดค้างความรู้สึกของนางเพียงอย่างเดียว

นี่ก็เป็นความหวังอย่างหนึ่ง ซึ่งย้วยอย่างมอมเมาความรู้สึกของแม่เฒ่า
ให้พบเห็นเงอนาคคอันสดใสใตกลางๆ นางเพียรเฝ้าติดตามทั้งของรัฐบาลและ
เลขเคนๆของบรรดาเกจิอาจารย์ชื่อดัง ที่ใส่ของบิคนิกขายเป็นแถวๆ สำหรับ
ไต่คั้นแล้ว แม่นางจะไม่คอยไว้ใจ แต่ก็เสียเงินไปเพราะการนี้ไม่น้อยทีเดียว
ยิ่งคิดถึงความเหนื่อยยากเท่าใด แม่เฒ่าก็ยิ่งกระวนกระวาย อยากให้ความ-

สมหวังสมปรารถนามากเท่า นั้น แต่เท่าที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน โคมประทีปแห่ง ความหวังก็เลื่อนกลางเต็มที ยิ่งคิดความคิดยิ่งทับทวีขึ้นเรื่อยๆ มันวคราว ขนาดเห็นความตายอยู่ตรงหน้า เมื่อประสพว่า เงินกำไรที่ซื้อสลากมา ละลาย หายอย่างหาค่าอันใดมิได้เลย แต่นางก็เฝ้ารอต่อไป ด้วยหัวใจอันไม่ท่างกับ มารตาคอยดูชายกลับจากสมรภูมิ

("คอนทาบ" ใน คลื่นหัวเค็ง : 45)

สมศักดิ์ วงศ์รัฐา สะท้อนภาพของชาวสลัม โดยเฉพาะพวกแมบานที่ไม่ได้ทำงาน นอกบ้าน ที่ชอบรวมกลุ่มกันเล่นห่วยจับยี่กีไว้ในเรื่อง ณ ที่ซึ่งมีแค่แสงสลัว ผู้เขียนกล่าวถึง ชีวิตของคนในสลัมและการแทงห่วยจับยี่กีไว้ว่า

เสียงเอะอะโครมครามจะค่อยๆหายไป เมื่อทุกคนออกไปทำงานแล้ว จะมีก็แต่เสียงละครวิทยุคัง เขามาแทนที่ตั้งแต่เขาจรดเย็น ปกติห่วยจับยี่กีของ ยายยงจะออกทุกบ่ายสองโมง นินทาสโมสร์ก็จะเริ่มเอาหลังจากที่พ่อแม่ไอ้ตี๋ใหญ่ ออกไปทำงานแล้ว อีเปี้ยวกับอีสายตื่นนอน และยายยงที่นั่งคอยดูคากาแทงห่วย ไปจนกระทั่งห่วยออก

("ณ ที่ซึ่งมีแค่แสงสลัว" ใน คลื่นหัวเค็ง : 165)

- ปัญหาโสเภณีและคนจรจัดไร้ที่พึ่งในสังคมเมือง มีนักเขียนหลายคนได้สะท้อน ปัญหาโสเภณีไว้ในเรื่องสั้นรวมสมัย ปัญหานี้จัดเป็นปัญหาสังคมที่แก้ไขยาก เพราะปัญหา นี้มีพื้นฐานมาจากเศรษฐกิจ ผู้คนคอยากยากจน ต้องดิ้นรนหาเลี้ยงชีวิต หญิงสาวที่มา เป็นโสเภณีก็เช่นกัน พวกเขาต้องการทำงาน แต่มีจำนวนไม่น้อยที่ถูกหลอกลวงว่าให้มา ทำงานรับจ้าง หรือเป็นคนรับใช้ในบ้าน แต่เมื่อมาถึงกรุงเทพฯก็ถูกบังคับให้ขายตัว และ โสเภณีอีกจำนวนไม่น้อยที่ตั้งใจขายตัวเพื่อต้องการเงินมาเลี้ยงชีวิต เรื่องสั้นหลายเรื่อง ที่สะท้อนภาพชีวิต และความเป็นมาของปัญหาโสเภณี เช่น

เรื่อง ที่เห็นและเป็นอยู่ ของ จำลอง ผึ้งขลุ่ยจิตร สะท้อนให้เห็นภาพของโสเภณี
ที่อายุน้อยที่สุด และราคาตัวสูงที่สุดไว้มาก

ฉันจะหันหลังกลับมาน พอดีสมีมือหนึ่งมาแตะที่แขน มีกลิ่นเด็กนม ฉัน
เอียงคอไปมอง ใบหน้าเล็กๆอ่อนเยาว์ไร้เคียงสา เธอเขลอมยิ้มให้ฉันกว้าง-
ขวาง เห็นฟันสีขาววาวอยู่ระหว่างลิปสติกที่เขียนไว้ออมริมฝีปากอย่างง่าย ๆ
แสงไฟจากหลอดนีออนที่เส้าไฟฟ้าช่วยให้ฉันเห็นสองแก้มแดง ที่ป้ายไว้วัย
แบ่งราคาถูก เธอกระซิบกับฉันเบาๆ

"เอาไหมพี่ ถ้าสนใจสิบเท่านั้นแหละ" เธอเอียงคอส่งตาวาวหวาน

"ไว้ครั้งหลัง ค่ะนี่พี่ไม่มีตังค์" ฉันปฏิเสธไม่ให้เธอเสียความตั้งใจ
ฉันกะเอาตามสายตาวาวอายของเธออย่างมากแค่สิบสามปีเท่านั้น ดูการท่าแบ่ง
แต่งตัวแล้ว เธอยังไม่เย็นนางสาวแน่นอน แล้วเธอก็ยังไม่มึนสิทธ์ที่จะใจคำว่า
"นางสาว"อีกควย ตัวของเธอสูงแค่นอกห้องฉันเท่านั้น

"สามสิบเอาไหม สำหรับพี่คนเคียว" เธอลดราคาอวบอวบยิ่งกว่าดม
ที่กำลังจะเนาในวันพรุ่งนี้ และเจ้าของตองรีบขายเอาคุณคืน

(ที่เห็นและเป็นอยู่" ใน คลื่นตัวเคียว : 58)

เรื่อง จากส่วนลึกของหัวใจ ของ วีร วรรณรินทร์ สะท้อนให้เห็นว่า การเป็น
โสเภณีนั้น ส่วนหนึ่งมาจากการถูกหลอกลวง ผู้ที่หลอกลวงมักจะเป็นคนในชนบท และย้าย
มาตั้งหลักฐานที่กรุงเทพฯ แล้วกลับไปหลอกลวงหญิงสาวในชนบทบ้านเดิม บอกว่าจะให้มาทำ
งานรับใช้ที่กรุงเทพฯ แต่เมื่อมาถึงกรุงเทพฯ งานที่ให้ทำคือการเป็นโสเภณี หญิงสาว
เหล่านั้นไม่มีทางหลีกเลี่ยง จึงต้องเป็นโสเภณี ผู้เขียนให้ "จำปา" เป็นตัวแทนของสาว
ชนบทที่ถูกหลอกลวงให้มาทำงานในกรุงเทพฯ ผู้เขียนสะท้อนให้เห็นว่า การเป็นโสเภณี
มีต้นเหตุมาจากสภาพเศรษฐกิจ คือหญิงสาวชนบทต้องการงานทำ เพื่อให้ได้เงินมาเลี้ยง
ชีวิตและครอบครัว จึงถูกชักจูงหลอกลวงได้ง่าย เช่นวิถีชีวิตของ "จำปา"

สิ้นพ่อเสียก็เหมือนคนเบื่องอย จะทำอะไรก็ไม่ถนัด แมคนเคี้ยวทอง
เลี้ยงดูถึง 5 คน ทรัพย์สินมีอะไรก็ไม่มี จำปาเองคิดวันที่จะหางานทำ
ไม่วาหนักหรือเบา จำปาไม่เคยหนี ขอเพียงแต่ให้ได้เงินมาไหม่และน้องๆ
ได้ไปพอประทังชีวิตไปวันๆ แต่บานนอกอย่างที่บ้านจำปา จะมีใครจ้างให้ทำ
อะไรหนักหนา แล้ววันนั้น... ป้าจันคนขานไต ก็ทำใครไม่รูมาหาแม่ คุณกัน
สักพักใหญ่ แม่จึงเรียกจำปาเขาไปบอก

"คุณนายทานอยากได้คนโช่หญิงไปอยู่ควยสักคนทีกรุงเพทฯ"

จำปายังดีใจวาชีวิตได้เปิดหน้าต่างสว่างไสวให้เดิน ถึงแม่จะเป็นเพียง
คนโช่ แต่มันก็จะได้ไปอยู่กรุงเพทฯ เมืองแห่งความเจริญ ความหวาน
หวานแม่ และน้องๆ ทำให้จำปาต้องรองไห เสียงที่แม่สั่งยังกังวานอยู่ในความคิด
"มาเยี่ยมบ้านมั่งนะลูก"

นาที่เคี้ยวกว่าจำปาจะโคกส้มไปเยี่ยมบ้านอีก เมื่อมาถึงกรุงเพทฯ
หน้าต่างชีวิตที่จำปาวามันสว่างไสว ก็กลับมีแต่ความมืดมิด จนเดี๋ยวนี้ยังไม่
สว่างขึ้นเลย ในเมืองงานที่คือนายคนนั้นมันโหดที่บ้านก็คือ การขายตัว

(จากสวนลึกของหัวใจ ใน เพชรนางงาม : 275 - 276)

ในเรื่อง มีดแลวสว่าง ของ ศรีดาวเรือง ก็ได้สะท้อนปัญหาโสเภณีไว้ในราย-
ละเอียดของเรื่องว่า การที่หญิงสาวถูกความจำเป็นทางเศรษฐกิจบังคับ จนต้องขายตัว
เป็นโสเภณี เพื่อให้ได้เงินมาประทังชีวิตนั้น เมื่อมีทางประกอบอาชีพที่ดีกว่า หญิงเหล่านี้
ก็จะพยายามหนีไปพ้นจากอาชีพโสเภณี เช่น ชีวิตของ "ออย" เหตุผลที่ออยต้องขายตัว
ก็คือ

วันที่หนูตัดสินใจมาสมัครทำงานที่นี่... หนูคิดแล้วคิดอีกจริงๆนะที่
แต่ก็คิดอยู่คนเดียว หนูจะหาทางออกยังไง... ตอนนั้นเงินก็ไม่มี แม่เลี้ยง
ก็ไม่ยอมให้เขายาน ตัวก็ไม่ยอมส่งเสียลูก... ก็เขากำลังหลงกัน เขาจะ

มาอะไรก็มาเรา จริงไหมพี่... ตอนนั้นหนูตัวแทบหนีไม่ไหว แล้วพี่ก็คดๆก็แล้วกัน... ลูกของหนูมันจะหัวตึกแคไหน น่านมก็ไม่คอยไหล แต่เพราะไม่ยอมลงให้แม่เลี้ยงมาตั้งแต่แรกนี่แหละ หนูก็เลยไม่กล้าหาทานกลับไปหาเขา พอหนูก็กลัวแม่เลี้ยงยังกะแหมกแล้วหมา... หนูเดินหางานทำตลอดทั้งวัน... พอเห็นป้ายรับสมัครงานที่นั่นเขา... หนูก็เลยเลี้ยงมาสมัครทั้งๆที่รู้ว่าจะต้องออกแขกก็กลัวพันหน้าเอาจริงๆนะพี่

(“มีคแล้วสว่าง” ใน เพชรนางงาม : 211 - 212)

ในคานปัญหาคนจรจัดไร้ที่พึ่งนั้น วิมล ไทรนิมิตต์ สะท้อนสภาพของคนจรจัดไร้ที่พึ่งไว้ในเรื่อง ชยะสังคม ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่า มีคนจำนวนไม่น้อย ทั้งเด็ก หนุ่ม และคนแก่ที่มีร่างกายไม่พิการ แต่พวกเขาเหล่านี้ทำตัวเป็นคนจรจัด ไม่ประกอบอาชีพ อาศัยนอนตามที่พักผู้โดยสารรถประจำทาง หรือตามถนน หาอาหารประทังชีวิตด้วยการเก็บเศษอาหารจากถังขยะ ผู้เขียนสะท้อนให้เห็นว่า คนจรจัดเหล่านี้ แสดงให้เห็นความพิการของสังคม

ตามที่ทัศนะของนักเขียนส่วนใหญ่ในกลุ่มนี้ สังคมเมืองเป็นสังคมที่มีความสลับซับซ้อนมาก คนมีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น ทำให้ขาดความเมตตา ไร้ความเอื้อเฟื้อ และขาดคุณธรรม นักเขียนชี้ให้เห็นว่า สภาพเศรษฐกิจของสังคมเมืองอยู่ในภาวะบีบรัด ทำให้คนที่ไม่มีรายได้น้อยประสบความลำบากมากขึ้น

ในคานการเมืองการปกครอง สะท้อนให้เห็นภาพการจลาจลของเหตุการณ์วันที่ 6 ตุลาคม 2519 และความขัดแย้งทางความคิดระหว่างปัญญาชนกับฝ่ายรัฐบาล ส่วนในคานการปกครอง แสดงให้เห็นการใช้อำนาจในทางที่ผิดกดขี่ข่มเหงราษฎรของเจ้าหน้าที่ตำรวจ

คานการศึกษา นักเขียนหลายคนแสดงให้เห็นว่า เด็กๆจำนวนมากที่พ่อแม่มีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดี จะไม่มีโอกาสใช้บริการทางการศึกษาที่รัฐจัดให้

ทางคานกาสนา สะท้อนทัศนะทำนองเดียวกับสังคมชนบท คือ นักเขียนชี้ให้เห็น
ว่า พระสงฆ์ยังศักดิ์สิทธิ์ค้นหาไมชาก มีโคค้ำรงคนอยู่ในสมณเพศอย่างแท้จริง

ส่วนสภาพความเป็นอยู่ทั่วไป นักเขียนเน้นภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนยากจน
ที่มีชีวิตความเป็นอยู่อย่างลำบาก รวมทั้งปัญหาโสเภณี ปัญหาการดื่มเหล้าในอบายมุข
โดยเฉพาะล้อกเตอรี ของคนยากจนในเมืองหลวง รวมทั้งการสะท้อนให้เห็นสภาพของ
จิตใจของคนแก่ ที่ไม่ได้รับการดูแลจากลูกหลานเท่าที่ควร

